

Vilniaus universitetas

Teisės fakultetas

Darbo teisės katedra

Dieninio skyriaus

V kurso, darbo teisės studijų atšakos

studentės Jekaterinos Markovos

Magistro darbas

**Europos Bendrijų teisingumo teismo vaidmuo įtvirtinant darbo
teises**

darbo vadovas: doc. dr. Tomas Davulis

darbo recenzentas: doc. dr. Viktoras Tiažkijus

Vilnius

2006

TURINYS

SANTRUMPOS	3
ĮVADAS.....	4
I. EUROPOS BENDRIJŲ TEISINGUMO TEISMAS (ETT) KAIP EUROPOS BENDRIJOS INSTITUCIJA	7
1. ETT PASKIRTIS, KOMPETENCIJA IR VEIKLOS FORMOS.....	7
2. ETT JURISPRUDENCIJOS TEISINĖ REIKŠMĖ	10
II. ŽMOGAUS TEISĖS IR JŲ ŠALTINIAI ETT JURISPRUDENCIJOJE.....	12
1. PAGRINDINIŲ TEISIŲ INSTITUTO PROBLEMATIKA EUROPOS SĄJUNGOJE	12
1.1 ŽMOGAUS TEISIŲ INSTITUTO PLĖTRA BENDRIJOJE IR ETT PRAKTIKOJE	12
1.2 ETT IR NACIONALINIŲ TEISMŲ KOMPETENCIJOS PAGRINDINIŲ TEISIŲ SRITYJE SANTYKIO PROBLEMATIKA	15
2. DARBO TEISIŲ ŠALTINIAI ETT JURISPRUDENCIJOJE	17
2.1 EUROPOS SĄJUNGOS DOKUMENTAI.....	18
2.1.1 1989 m. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija	18
2.1.2 Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija.....	20
2.1.2.1 <i>Chartija kaip savarankiškas Europos Sąjungos pagrindinių teisių katalogas</i> ...20	
2.1.2.2 <i>Chartijos naudojimas aiškinant Europos Sąjungos darbo teisę</i>	22
2.2 EUROPOS TARYBOS DOKUMENTAI	24
2.2.1 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija	24
2.2.2 1961 m. Europos Socialinė Chartija.....	26
2.2.3 Europos Tarybos dokumentai ETT praktikoje	27
2.3 TDO KONVENCIJOS	28
III. ETT VAIDMUO ĮTVIRTINANT KONKREČIAS DARBO TEISES	33
1. ATSKIRŲ DARBO TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS ETT JURISPRUDENCIJOJE	34
1.1 ASOCIACIJŲ LAISVĖ	34
1.2 KOLEKTYVINĖS DERYBOS	36
1.3 TEISĖ IMTIS KOLEKTYVINIŲ VEIKSMŲ: TEISĖ Į STREIKĄ	39
1.4 NEDISKRIMINAVIMO DĖL LYTIES PRINCIPŲ SAMPRATA ETT JURISPRUDENCIJOJE	41
1.4.1 Pozityviosios diskriminacijos problematika ETT praktikoje	44
1.4.2 Lyčių lygiateisiškumo principo apimtis	45
1.5 LAISVĖ PASIRINKTI DARBĄ	46
1.6 KITŲ DARBO TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS ETT JURISPRUDENCIJOJE	49
IŠVADOS	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57
SANTRAUKA.....	75
SUMMARY	76

SANTRUMPOS

Amsterdamo sutartis - 1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus

angl. – anglų kalba

Bendrija arba Europos Bendrija – 1957 m. kovo 25 d. Europos Bendrijos steigimo sutartimi įsteigta Europos ekonominė bendrija (nuo 1992 m. vasario 7 d. Maastrichto sutarties įsigaliojimo – Europos Bendrija)

d. – diena, dalis

doc. dr. – docentas daktaras

EBS – 1957 m. kovo 25 d. Europos Bendrijos steigimo sutartis

ECR – angl. *European Court reports* (Europos Bendrijų teisingumo teismo praktikos rinkinys)

et. al. – lot. *et alii* (ir kiti)

ETT arba Teisingumo teismas (arba Teismas) – Europos Bendrijų teisingumo teismas

EŽTK – Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

Ibid. – lot. *ibidem* (ten pat)

JTO – Jungtinių Tautų Organizacija

Komisija – Europos Bendrijų Komisija

kt. – kiti

lot. – lotynų kalba

m. – metai

Nicos sutartis - 2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus

Nr. – numeris

OL – Oficialus Leidinys (Europos Sąjungos institucijų priimamų teisės aktų oficialaus paskelbimo šaltinis)

p. – puslapis

Parlamentas – Europos Parlamentas

PIT – Pirmosios instancijos teismas

prof. – profesorius

pvz. – pavyzdžiui

Sąjunga arba Europos Sąjunga – 1992 m. vasario 7 d. Europos Sąjungos sutartimi (Maastrichto sutartimi) įsteigta Europos Sąjunga

s.l. – lot. *sine loco* (vieta nenurodyta)

str. – straipsnis

Taryba – Europos Sąjungos Taryba

TDO – Tarptautinė darbo organizacija

t.y. – tai yra

valstybė(s)-narė(s) – valstybė(s) – Europos Bendrijų ir Europos Sąjungos narė(s)

žr. – žiūrėkite

ĮVADAS

Temos aktualumas ir praktinė reikšmė

Išsiplėtus Europos Sąjungai tapo ypač aktualu visose valstybėse narėse užtikrinti vienodą žmogaus teisių, įskaitant ir darbo teises, apsaugą. Akivaizdu, kad svarbų vaidmenį šiame procese vaidina Europos Bendrijos / Europos Sąjungos institucijos ir, konkrečiai, Europos Bendrijų teisingumo teismas (toliau ETT). Todėl svarbu įvertinti Teismo, kaip vienos iš Bendrijos institucijų, indėlį į Europos Sąjungos pagrindinių teisių katalogo sukūrimą ir, konkrečiai, darbo teisių Europos Sąjungos mastu pripažinimą, įtvirtinimą ir gynimą. Teisingas Teismo vaidmens įtvirtinant darbo teises suvokimas yra ypatingai *aktualus*, kadangi tinkamai išsiaiškinus šios institucijos įtaką darbo teisių pripažinimui ir plėtrai, atsiveria galimybės šio Teismo praktikos pagalba atitinkamai įtakoti visos Bendrijos ir valstybių narių socialinę politiką, ir sukurti efektyvų darbo teisių įgyvendinimo mechanizmą. Darbe pateikta ETT praktikos analizė ir išvados gali padėti išsiaiškinti nacionalinės darbo teisės reguliavimo trūkumus arba spragas, nacionalinių darbo teisės normų galimo prieštaravimo Europos Sąjungos teisės normoms atvejus. Tai savo ruožtu gali paskatinti atsirasti teisėkūros iniciatyvoms, siekiant pakeisti esamą netobulą ir kartais neužbaigtą nacionalinį teisinį reguliavimą.

Pažymėtina, kad iki šiol Lietuvoje nebuvo atliktas specialus tyrimas, kuriame būtų išsamiai apibūdintas ETT vaidmuo įtvirtinant darbo teises.

Tyrimo dalykas

Pagrindinis šio darbo tyrimo dalykas yra ETT jurisprudencijos tiek aplamai pagrindinių žmogaus teisių, tiek ir konkrečiai darbo teisių pripažinimo, vystymosi ir apsaugos srityje analizė. Pagrindinė teorinė tyrimo problema yra ETT vaidmens įtvirtinant darbo teises išsiaiškinimas bei Teismo praktikos poveikio teisėkūros procesams darbo teisės srityje, socialinei politikai bei teisės aiškinimo ir taikymo praktikai įvertinimas. Bandant spręsti šią problemą, darbe analizuojama ETT praktika tam tikrų, Teismo dėka labiausiai išvystytų, darbo teisių srityje. Ypatingas dėmesys skiriamas toms darbo teisėms, kurios pirmiausia buvo įtvirtintos ir kurių turinys buvo atskleistas būtent ETT jurisprudencijoje. Šiuo tyrimu nesiekama analizuoti Bendrijoje pripažįstamų darbo teisių per Europos Bendrijos direktyvų prizmę. Direktyvos (net ir įtvirtinančios atitinkamas darbo teises) – tai teisės aktų leidžiamosios valdžios veiklos rezultatas, o todėl per direktyvų turinį atsiskleidžia teisėkūros institucijų, bet ne ETT vaidmuo darbo teisių įtvirtinimo procese.

Išsamesnio temos atskleidimo tikslais darbe analizuojama ne tik ETT praktika pagrindiniu tyrimo klausimu, bet ir atskleidžiama aplamai ETT vieta Europos Bendrijos teisinėje sistemoje ir Teismo jurisprudencijos poveikis tiek Bendrijos, tiek ir valstybių narių nacionalinei darbo teisei.

Darbe pateikiama teisės šaltinių, iš kurių gali būti kildinamos ETT interpretuojamos darbo teisės (neįskaitant Bendrijos pirminės ir antrinės teisės) ir kuriais remiasi ETT, aiškindamas šių teisių turinį ir svarbą bei suteikdamas joms teisinę apsaugą, analizė.

Tyrimo tikslas

Šiuo tyrimu Teismo jurisprudencijos pagalba *siekiama* įvertinti ETT vaidmenį įtvirtinant darbo teises. ETT praktikos analizė leidžia suvokti Bendrijos mastu ginamų darbo teisių turinį bei nustatyti, kokį poveikį turi ETT tiek Bendrijos, tiek ir valstybių narių darbo teisės vystymuisi. Todėl *išvestinis* šio darbo tikslas yra atskleisti konkrečių darbo teisių sampratą Teismo praktikoje.

Tyrimo uždaviniai

Norint pasiekti darbo tyrimo tikslą, darbe yra sprendžiami šie uždaviniai:

1. pateikti ETT vykdomos veiklos analizę bei apibūdinti šio Teismo išskirtinumą ir jo teisinį statusą Europos Bendrijoje;
2. pateikti ETT jurisprudencijos analizę užtikrinant pagrindines žmogaus teises, įskaitant ir darbo teises, bei nacionalinių konstitucinių teismų požiūrį ETT jurisdikcijos šioje srityje pripažinimo atžvilgiu;
3. aprašyti teisės šaltinius, kuriais remiasi (arba gali remtis) ETT, įtvirtindamas, išaiškindamas ir gindamas atskiras darbo teises Europos Sąjungos lygmenyje;
4. apibūdinti konkrečias ETT jurisprudencijoje įtvirtintas darbo teises bei teisingai įvertinti šių teisių veikimo ribų Bendrijos mastu suvokimą Teismo praktikoje;
5. atskleisti visus galimus ETT vaidmens įtvirtinant darbo teises aspektus ir įvertinti Teismo praktikos poveikį atskirų darbo teisių pripažinimui ir vystymuisi.

Tyrimo šaltiniai

Šiame darbe buvo naudotasi keturiomis *šaltinių* grupėmis – 1) specialioji literatūra; 2) Europos Sąjungos teisės aktai; 3) valstybių narių Konstitucijos ir tarptautiniai dokumentai, įtvirtinantys žmogaus teises; 4) ETT, Europos žmogaus teisių teismo ir valstybių narių konstitucinių teismų jurisprudencija. Ypatingai daug dėmesio buvo skiriama ETT praktikos analizei. Naudotasi žymių tiek Lietuvos, tiek ir užsienio autorių darbais. Tenka apgailestauti, tačiau nei Lietuvoje, nei užsienio valstybėse nėra išleisto specialaus atskiro šaltinio, kuriame būtų išsamiai apibūdintas ETT vaidmuo įtvirtinant darbo teises. Daugiausia literatūros yra skirta bendriems Europos Sąjungos darbo teisės klausimams, o ETT vaidmuo įtvirtinant darbo teises joje nėra atskleistas. Sutinkami atskirų teisės mokslininkų straipsniai, kuriuose bandoma apibūdinti Bendrijos mastu pripažįstamų darbo teisių turinį, pateikiant ETT praktikos pavyzdžių. Tačiau tokia analizė yra fragmentiška, neišsami ir pateikiama iš esmės kitais tikslais - siekiant kitos pagrindinės straipsnyje analizuojamos problemos išsamesnio tyrimo.

Ruošiant darbą buvo naudojamos įvairiomis paieškos sistemomis, Lietuvos Respublikos, užsienio valstybių institucijų, Europos Sąjungos ir tarptautinių organizacijų duomenų bazėmis.

Tyrimo metodai

Nagrinėjant šio darbo temą buvo naudotasi tokiais metodais:

- *sisteminės analizės* – šio metodo pagalba buvo siekiama sistemiškai išnagrinėti ETT jurisprudenciją, Europos Bendrijos ir tarptautinių teisės aktų normas bei apibendrinti teisės mokslininkų išvadas darbe analizuojamais klausimais;
- *loginės analizės* – šis metodas padėjo apibendrinti gausią ETT praktiką darbo teisės srityje, leido įvertinti tiek Teismo, tiek ir teisės mokslininkų išvadas bei pateikti pastabas ir pasiūlymus dėl tolimesnio darbo teisių įtvirtinimo, pripažinimo ir plėtros Europos Sąjungos ir valstybių-narių darbo teisėje;
- *istoriniu* – šio metodo pagalba buvo siekiama suprasti ir parodyti ETT jurisprudencijos vystymosi procesą pagrindinių žmogaus teisių, įskaitant ir darbo teises, srityje, bei Europos Bendrijos žingsnius plėtojant darbo teisę. Be to, šis metodas leido teisingai suvokti istorinę žmogaus teisių pripažinimo tiek Europos Sąjungos, tiek tarptautiniame lygmenyje, tiek ir valstybių-narių nacionalinėje teisėje patirtį;
- *lyginamuoju* – šiuo metodu buvo naudotasi siekiant palyginti įvairių mokslininkų pozicijas vienu arba kitu darbe analizuojamu klausimu, pateikti savąją nuomonę. Derinant šį metodą su istoriniu buvo siekiama atskleisti ETT pozicijos atitinkamais klausimais evoliuciją. Be to, šis metodas padėjo ištirti įvairių valstybių – Europos Sąjungos narių konstitucines nuostatas dėl atitinkamų darbo teisių pripažinimo laipsnio ir apsaugos;

Siekiant išsamesnio darbo temos atskleidimo, darbe buvo naudotasi ir kitais metodais (lingvistiniu, teleologiniu) bei metodų deriniais.

Darbo struktūra

Darbas logiškai padalytas į 3 dalis:

I darbo dalyje „Europos Bendrijų teisingumo teismas (ETT) kaip Europos Bendrijos institucija“ apibūdinama Teismo veikla ir jo vykdomos funkcijos, Teismo sprendimų ir preliminarių nutarimų teisinė galia. Šioje dalyje atskirai aptariamas ETT jurisprudencijos vaidmuo bei jos poveikis Europos Sąjungos ir valstybių narių darbo teisei.

II dalyje „Žmogaus teisės ir jų šaltiniai ETT jurisprudencijoje“ pateikiama ETT jurisprudencijos pagrindinių teisių srityje analizė ir jos evoliucija. Šioje dalyje taip pat apibūdinama nacionalinių konstitucinių teismų pozicija dėl ETT kompetencijos pagrindinių teisių srityje pripažinimo. Be to, pateikiama teisės šaltinių, kuriais remiasi ETT, įtvirtindamas darbo teises, analizė.

III darbo dalis „ETT vaidmuo įtvirtinant konkrečias darbo teises“ skirta atskirų darbo teisių, įtvirtintų ir išplėtotų ETT praktikoje, analizei. ETT jurisprudencijos analizės pagalba siekiama išsamiau išnagrinėti ir teisingai įvertinti ETT vaidmenį įtvirtinant darbo teises.

Darbo pabaigoje pateikiama išvados, naudotos literatūros sąrašas bei santrauka.

I. EUROPOS BENDRIJŲ TEISINGUMO TEISMAS (ETT) KAIP EUROPOS BENDRIJOS INSTITUCIJA

1. ETT PASKIRTIS, KOMPETENCIJA IR VEIKLOS FORMOS

Europos Bendrijų teisingumo teismas yra *Bendrijų teisminė institucija*, įsteigta pagal 1951 m. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutarties 7 str.¹. 1957 m. Romos sutartimis (Europos ekonominės bendrijos steigimo sutartis (dabartinė Europos Bendrijos sutartis)² ir Europos atominės energetikos bendrijos steigimo sutartis³) įsteigus dar dvi Europos Bendrijas, Teismo jurisdikcija buvo išplėsta, todėl šis teismas dažnai vadinamas Europos Teisingumo Teismu.⁴

Pagal EBS 220 str. ETT užtikrina, kad būtų laikomasi Bendrijos teisės (t.y. užtikrina, kad Bendrijos teisė nebūtų pažeista). Šiuo tikslu Teismas yra įgaliotas spręsti ginčus tarp Europos Bendrijų institucijų bei ginčus tarp jų ir valstybių narių (pavyzdžiui, dėl kompetencijos trūkumo, Bendrijos teisės pažeidimo, piktnaudžiavimo įgaliojimais ir kt.), valstybių narių tarpusavio ginčus, fizinių ar juridinių asmenų ir Bendrijos institucijų ginčus, taip pat ginčus, kylančius tarp Europos Bendrijos ir jos tarnautojų ir susijusių su tarnybos nuostatais arba darbo santykiais, ginčus arbitražinės išlygos pagrindu, taip pat nagrinėti apeliacinius skundus dėl Pirmosios instancijos teismo sprendimų. Be to, ETT nagrinėja ir sprendžia Komisijos narių ir Teismo teisėjų atsistatydinimo, atšaukimo ir pakeitimo klausimus. Tokiu būdu ETT atlieka savo funkcijas, veikdamas kaip konstitucinis, administracinis, drausminis, civilinis, arbitražinis ir apeliacinis teismas. Pažymėtina, kad ETT nėra „įprastas“ teismas, ir todėl jis nesprendžia ginčų tarp fizinių ir juridinių asmenų (tai priklauso nacionalinių teismų kompetencijai).

Remiantis EBS 234 str. ETT taip pat yra įgaliotas aiškinti Bendrijos teisę. Šiuo tikslu Teismo kompetencijai priklauso priimti preliminarų nutarimą dėl:

- a) EBS aiškinimo (t.y. dėl pirminės Bendrijos teisės);
- b) Bendrijos institucijų ir Europos Centrinio Banko aktų galiojimo ir išaiškinimo (t.y. dėl antrinės Bendrijos teisės);
- c) Tarybos aktu įkurtų įstaigų statutų (antrinės teisės) išaiškinimo, kai tuose statuteose tai numatyta.

¹ 1951 m. balandžio 18 d. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis // OL, 1992 C 191, p. 45.

² 1957 m. kovo 25 d. Europos ekonominės bendrijos (nuo 1992 m. vasario 7 d. Maastrichto sutarties įsigaliojimo – Europos Bendrijos) steigimo sutartis // OL, 1997, C 340, p. 345.

³ 1957 m. kovo 25 d. Europos atominės energetikos bendrijos steigimo sutartis // OL, 1999, C 323, p. 1.

⁴ VITKUS, G. *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. Vilnius, 2002, p. 310.

Tokiu būdu Teismo veiklą galima padalyti į dvi dalis:

I. Bylų nagrinėjimas ir sprendimų jose priėmimas pagal Teismui pateiktus tiesioginius ieškinius.

Teismui yra suteikta plati kompetencija nagrinėti įvairių *rūšių ieškinius*:

1. Ieškinys dėl neįvykdymo:

Šis ieškinys Teismui leidžia kontroliuoti, ar valstybės narės vykdo įsipareigojimus pagal Bendrijos teisę. Šį ieškinį gali pareikšti Komisija (praktikoje dažniausias atvejis) arba kita valstybė narė. Teismui nustačius įsipareigojimų neįvykdymo faktą, atitinkama valstybė narė privalo nedelsdama ištaisyti pažeidimą. Jei naujo Komisijos kreipimosi pagrindu ETT nustato, kad valstybė narė neįvykdė ankstesnio sprendimo, jis gali paskirti jai už tai vienkartinę baudą arba delspinigius.

2. Ieškinys dėl panaikinimo:

Šiuo ieškiniu pareiškėjas prašo panaikinti institucijos priimtą teisės aktą (reglamentą, direktyvą ar sprendimą). Ieškinį dėl panaikinimo gali pareikšti valstybės narės, Bendrijos institucijos (Parlamentas, Taryba, Komisija), arba privatūs fiziniai ir juridiniai asmenys, jeigu teisės aktas yra jiems skirtas arba tiesiogiai ir konkrečiai su jais susijęs.

3. Ieškinys dėl neveikimo:

Šis ieškinys leidžia Teismui tikrinti Bendrijos institucijų neveikimo teisėtumą. Tačiau šį ieškinį galima pareikšti tik jeigu institucija buvo pirmiau paraginta imtis atitinkamų veiksmų. Pripažinus neveikimą neteisėtu atitinkama institucija privalo imtis būtinų priemonių pažeidimui ištaisyti.

4. Ieškinys dėl žalos atlyginimo:

Šis deliktine atsakomybe pagrįstas ieškinys Teismui leidžia nustatyti Bendrijos atsakomybę už žalą, padarytą piliečiams ar įmonėms jos institucijų ar tarnautojų jiems atliekant savo funkcijas⁵.

II. Bendrijos teisės aiškinimas priimant preliminarinius nutarimus:

Nors pagal savo prigimtį ETT yra aukščiausiasis Bendrijos teisėtumo sergėtojas, jis nėra vienintelė teisminė institucija, įgaliota taikyti Bendrijos teisę. Ši užduotis taip pat tenka nacionaliniams teismams, kadangi jie turi teisę tikrinti Bendrijos teisės įgyvendinimą valstybių viduje. Todėl būtent valstybių narių nacionaliniai teismai iš esmės yra pirminiai Bendrijos teisės garantai⁶. Siekdami užtikrinti efektyvų Bendrijos teisės taikymą ir išvengti jos aiškinimo skirtumų dėl įvairiuose nacionaliniuose teismuose taikomų skirtingų aiškinimo taisyklių

⁵ *Europos Bendrijų teisingumo teismas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europa.eu.int/cj/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm>.

⁶ *Prašymas priimti prejudicinį sprendimą* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europa.eu.int/cj/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm>.

nacionaliniai teismai gali, o tam tikrais atvejais (jeigu toks klausimas iškyla nagrinėjant bylą valstybės narės teisminėje institucijoje, kurios sprendimai pagal nacionalinės teisės normas toliau negali būti skundžiami (paskutinės instancijos nacionaliniame teisme)) privalo kreiptis į ETT, prašydami išaiškinti Bendrijos teisę tam, kad, pavyzdžiui, būtų patikrinta jų valstybės įstatymų atitiktis šiai teisei (EBS 234 str.). Pažymėtina, kad Teismas neturi teisės aiškinti ar taikyti valstybių narių nacionalinės teisės. Prašymu priimti preliminarų nutarimą (arba teorijoje dar vadinamą prejudicinį sprendimą) taip pat gali būti siekiama patikrinti Bendrijos teisės akto teisėtumą. Gavęs ETT preliminarų nutarimą (kuris nėra paprasta nuomonė, bet motyvuotas sprendimas ar nutartis), nacionalinis teismas, vadovaudamasis šiuo nutarimu, baigia nagrinėti bylą ir priima joje sprendimą⁷. Preliminarus nutarimas privalomas jo prašiusiam nacionaliniam teismui, tačiau tik dėl konkrečios nagrinėjamos bylos, kurią svarstant ir iškilo būtinybė kreiptis į ETT. Pateiktas preliminarus nutarimas neįpareigoja nacionalinio teismo kitų bylų proceso metu, nors turi neabejotinai didelę įtaką sprendžiant iš esmės tapačias problemas (*Stoeckel* byla⁸).

Taigi komentuojama procedūra iš esmės skiriasi nuo pateikiamo ETT tiesioginio ieškinio, ir gali būti pavadinta *tarpine procedūra valstybės narės nacionalinio teismo proceso metu*⁹. Pažymėtina, kad ši procedūra reikšminga dar ir tuo, kad preliminarinių nutarimų pagalba bet kuris Europos pilietis gali siekti jį liečiančių Bendrijos teisės normų išaiškinimo. Ne vienas svarbus Bendrijos teisės principas buvo suformuluotas būtent preliminariniuose nutarimuose, kartais atsakant į pirmosios instancijos nacionalinių teismų pateiktus klausimus.

Pasak *Walter Cairns*, svarbiausia funkcija, kurią, kaip manoma, ETT turėtų vykdyti, - tai būti vienijančiai jėgai taikant ir aiškinant Bendrijos teisę¹⁰. Teismas yra aukščiausia valdžia visais Bendrijos teisės klausimais: teismine tvarka sprendžia klausimus, susijusius su konstitucine ir administracine teise, socialinėje bei ekonominėje sferoje galiojančia teise, ir klausimus, kurie pateikiami jam tiesiogiai arba perduodami iš nacionalinių teismų. Todėl ETT sprendimai yra galutiniai ir privalo būti vykdomi¹¹. Šis Teismas, remdamasis kontinentiniais, ypač Prancūzijos ir

⁷ ŽALIMAS, Dainius., *et al. Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 842-843.

⁸ ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-345/89, *Stoeckel* // ECR 1991, p. I-4047.

⁹ ŽALIMAS, Dainius., *et al. Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 842.

¹⁰ CAIRNS, Walter. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius, 1999, p. 69.

¹¹ Remiantis EBS 256 str., ETT sprendimų vykdymą reglamentuoja civilinio proceso taisyklės, galiojančios toje valstybėje, kurioje jis vykdomas. Vykdomąjį raštą neatliekant jokių formalumų, tik patikrinus sprendimo autentiškumą, prie sprendimo prideda nacionalinė institucija, kurią šiam tikslui paskiria kiekvienos valstybės narės vyriausybė ir apie kurią praneša Komisijai ir Teisingumo Teismui. Suinteresuotos šalies prašymu atlikus šiuos formalumus, ji gali pradėti sprendimo vykdymo procedūrą pagal nacionalinę teisę kreipdamasi tiesiogiai į kompetentingą instituciją. Vykdomą galima sustabdyti tik Teisingumo Teismo sprendimu. Tačiau sprendimų vykdymo tinkamumo kontrolė priklauso nacionalinių teismų jurisdikcijai.

Tais atvejais, kai Komisija mano, kad atitinkama valstybė narė nesiėmė priemonių ETT sprendimui įvykdyti, tai ji, suteikusi tai valstybei galimybę pateikti savo samprotavimus, pareiškia pagrįstą nuomonę, nurodydama, kurių ETT sprendimo reikalavimų ta valstybė narė neįvykdė. Jei atitinkama valstybė narė per Komisijos nustatytą terminą nesiima būtinų priemonių ETT sprendimui įvykdyti, Komisija gali kreiptis į Teismą. Tai darydama, ji nurodo iš tos valstybės narės

Vokietijos, modeliais, suformavo savo proceso taisykles bei procedūras; tačiau formuojant Europos Bendrijos materialinę teisę, ETT remiasi visų valstybių narių teisinių sistemų principais bei tradicijomis. Atsižvelgiant į EBS rėminį pobūdį, ETT aktyviai dalyvauja „užpildant spragas“, taigi drąsiai ir novatoriškai kuria teisę. Steigiamąsias sutartis bei kitus Bendrijos teisės aktus Teismas aiškina remdamasis labiau tuo, ką jis laiko sutarčių prasme, nei griežtai tuo, kas joje parašyta¹².

2. ETT JURISPRUDENCIJOS TEISINĖ REIKŠMĖ

Kaip minėta, ETT veikia dviem formomis – priima sprendimus bylose pagal Teismui pateiktus tiesioginius ieškinius ir pateikia Bendrijos teisės išaiškinimą, priimdamas preliminarų nutarimą pagal nacionalinio teismo kreipimąsi. Pažymėtina, kad teismo sprendimai bylose pagal „įprastus“ tiesioginius ieškinius ir preliminarūs nutarimai turi skirtingą reikšmę, teisinę galią ir įtaką Europos Bendrijos ir nacionalinei darbo teisei bei teisės taikymo praktikai.

Nacionaliniam teismui, taip pat ir kitoms institucijoms taikant Bendrijos teisę, ETT jurisprudencija gali turėti tiek tiesioginį, tiek ir netiesioginį poveikį:

1. Tiesioginis poveikis – ETT sprendimo privalomumas¹³ (kaip ir bet kurio nacionalinio teismo sprendimo poveikis). Yra išskiriami trys Teismo sprendimų „privalomumo laipsnio“ atvejai:

- Nacionalinio teismo pareiga atsižvelgti į konkretų ETT sprendimą atsiranda, kai jis kreipiasi į Teismą dėl Bendrijos teisės normų išaiškinimo (preliminaraus nutarimo), jei tai būtina bylai nacionaliniame teisme išspręsti (EBS 234 str.). Kaip buvo nurodyta aukščiau, toks ETT sprendimas yra privalomas ir turi būti taikomas tik Bendrijos teisei reikšmingą klausimą Teisingumo teismui pateikusių nacionalinio teismo ir tik toje byloje.
- ETT gali priimti sprendimą ir dėl Bendrijos pirminės teisės pažeidimo. Tačiau toks sprendimas bus privalomas tik tai valstybei-narei arba Bendrijos institucijai, kurios atžvilgiu buvo pradėta teisminė procedūra (EBS 226-228 str.).
- Visuotinai privalomu ETT sprendimas tampa tik tais atvejais, kai tam tikra Bendrijos

pagal aplinkybes atitinkamai reikalaujama sumokėti vienkartinio arba baudos mokesčio dydį. Jei ETT nustato, kad atitinkama valstybė narė neįvykdė jo sprendimo, jis gali paskirti jai už tai sumokėti vienkartinį arba baudos mokesť (EBS 228 str.).

¹² TATHAM, Allan. *Europos Sąjungos teisė*. Vilnius, 1999, p. 38-39.

¹³ Teismo sprendimų privalomoji galia yra įtvirtinta EBS. Valstybei tapus Europos Sąjungos nare, Sąjungos teisės aktai tampa sudedamąja nacionalinės teisės dalimi ir privalo būti vykdomi. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Seimas priėmė Konstitucinį aktą dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje, kuris yra sudedamoji Konstitucijos dalis (*akcentuotina, kad šiame darbe nekeliamas Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje konstitucingumo klausimas*). Šiame akte įtvirtinta, kad Lietuvos Respublika, būdama Europos Sąjungos valstybe nare, dalijasi ar patiki Europos Sąjungai (t.y. jo institucijoms, įskaitant ir ETT) valstybės institucijų kompetenciją sutartyse, kuriomis yra grindžiama Europos Sąjunga, numatytose srityse ir tiek, kad kartu su kitomis Europos Sąjungos valstybėmis narėmis bendrai vykdytų narystės išipareigojimus šiose srityse, taip pat naudotųsi narystės teisėmis. Europos Sąjungos teisės normos yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Jeigu tai kyla iš sutarčių, kuriomis grindžiama Europos Sąjunga, Europos Sąjungos teisės normos taikomos tiesiogiai, o teisės normų kolizijos atveju jos turi viršenybę prieš Lietuvos Respublikos įstatymus ir kitus teisės aktus. Tokiu būdu visos Europos Sąjungos teisės normos (įskaitant ir normas, reglamentuojančias ETT veiklą, funkcijas, jurisdikciją bei nustatančias Teismo sprendimų ir preliminarų nutarimų teisinę galią ir privalomumą) Lietuvai yra privalomos, o kolizijos atveju viršenybę turi Sąjungos teisės normos.

teisės norma pripažįstama neteisėta (EBS 230-231 str.). Tokiais atvejais Teismo sprendimas įgyja prejudicinę galią.

2. *Netiesioginis poveikis* – pasireiškia tuo, kad valstybių-narių nacionaliniai teismai, nagrinėdami įvairias bylas, perima ETT motyvus ir vadovaujasi Bendrijos teisės normų turinio išaiškinimu. Doktrinoje toks ETT sprendimų poveikis kildinamas iš lojalumo Bendrijai pareigos, pagal kurią valstybių narių institucijos, įskaitant ir teismus, privalo aiškinti nacionalinės teisės nuostatas, kad neprasilenktų su Bendrijos teise ir ETT pateikta jos aiškinimo praktika¹⁴.

Tokiu būdu ETT jurisprudencija faktiškai laikytina atskiru Bendrijos darbo teisės šaltiniu. Kaip ir bet kurio aukščiausios instancijos nacionalinio teismo praktika ETT jurisprudencija užpildo teisinio reguliavimo spragas, padeda išs্পesti kolizines situacijas, užkerta kelią skirtingam teisės taikymui ir, galiausiai, teisiniu keliu išs্পendžia konkrečią teisinę problemą¹⁵. Kaip nacionaliniai konstituciniai teismai vertina nacionalinių teisės aktų atitikimą Konstitucijai, taip ir ETT sprendžia valstybių-narių nacionalinės teisės atitikties Europos Bendrijos teisei klausimą (t.y. sprendžia klausimą, ar valstybė narė nepažeidė Bendrijos teisės)¹⁶. Kita vertus, reikia pripažinti, kad ETT jurisprudencijos vaidmuo ir poveikis Europos Sąjungos ir valstybių narių teisei yra kur kas didesnis negu nacionalinių teismų praktika.

ETT praktika aiškinant ir taikant Bendrijos teisę yra labai svarbi Europos Bendrijos teisei. Nereikia net minėti, kad būtent Teismas suformulavo Bendrijos teisės tiesioginio veikimo ir tiesioginio taikymo, viršenybės, valstybės atsakomybės ir nemažai kitų Bendrijos teisės pamatinių principų. Pažymėtina, kad didžioji dalis šių principų buvo suformuluota Teismui nagrinėjant būtent darbo bylas¹⁷. ETT faktiškai tapo Bendrijos teisę kuriančiu subjektu, tad Bendrijos teisės normų turinys dabartiniu metu nebeatsiejamas nuo Teismo praktikos.

Akivaizdu, kad toks Teismo praktikos reikšmės pripažinimas yra labai svarbus ir darbo teisei. Doc. dr. *Tomas Davulis* savo monografijoje¹⁸ akcentavo, kad Bendrijos veikla darbo teisės srityje ilgą laiką nebuvo intensyvi, ir Bendrijos institucijų priimtoms teisės normos ne visada buvo vienodai ir aiškiai suprantamos. Šios aplinkybės nulėmė ypatingą ETT svarbą reguliuojant Bendrijos darbo teisę – Teismui teko aiškinti daugelio Bendrijos darbo teisės normų turinį, detalizuoti ir konkretizuoti reikalavimus valstybių narių darbo teisei.

¹⁴ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 174.

¹⁵ Atkreiptinas dėmesys, kad šiuo tyrimu nesiekama atlikti ETT ir nacionalinių teismų vykdomų funkcijų bei jurisprudencijos reikšmės lyginamosios analizės.

¹⁶ МАВРИН, С.П.; ФИЛИППОВА, М.Б.; ХОХЛОВ, Е.Б. *Трудовое право России*: учебник. СПб, 2005, p. 91-92.

¹⁷ ETT 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje C-43/75, *Defrenne v. Sabena (No. 2)* // ECR 1976, p. I-455 (tiesioginio vertikalios ir horizontalios veikimo principas); ETT 1984 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje C-14/83, *Von Colson* // ECR 1984, p. I-1891 (netiesioginio veikimo principas); ETT 1986 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-152/84, *Marshall* // ECR 1986, p. I-723 („efektyvus“ nuostolių atlyginimas); ETT 1991 m. lapkričio 19 d. sprendimas jungtinėse bylose C-6/90 ir C-9/90, *Francovich I* // ECR 1991, p. I-5357 (valstybės atsakomybės principas).

¹⁸ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 172.

II. ŽMOGAUS TEISĖS IR JŲ ŠALTINIAI ETT JURISPRUDENCIJOJE

1. PAGRINDINIŲ TEISIŲ INSTITUTO PROBLEMATIKA EUROPOS SAJUNGOJE

1.1 Žmogaus teisių instituto plėtra Bendrijoje ir ETT praktikoje

Teisinėje literatūroje pagrindinės žmogaus teisės skirstomos į pilietines, politines, ekonomines, socialines ir kultūrinės (taip pat išskiriamos ir taip vadinamos naujausios kartos teisės, kaip antai ekologinės)¹⁹. Darbo teisės priskiriamos socialinių teisių grupei. Jos yra istoriškai naujesnės teisės, todėl jų įtvirtinimo ir apsaugos klausimas iškilo žymiai vėliau negu pilietinių ir politinių teisių pripažinimo bei gynimo problematika. Europos Bendrijoje pagrindinių teisių pripažinimo procesas taipogi turėjo savo istoriją. Todėl norint teisingai suvokti ETT vaidmenį įtvirtinant darbo teises, būtina atskirai aptarti ETT jurisprudencijoje išreikštą Teismo poziciją pagrindinių žmogaus teisių atžvilgiu.

Iš pradžių žmogaus teisių sritis buvo laikoma visiškai svetima Bendrijos teisei tvarkai, grindžiamai griežtai ekonominiais pagrindais. Tai buvo vertinama kaip išimtinė Europos Žmogaus teisių teismo, įsteigto Europos Tarybos ir turėjusio taikyti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją²⁰ (toliau EŽTK), sritis. Tačiau pamažu ETT pripažino, kad taikant Bendrijos teisę reikia laikytis atitinkamų pagrindinių teisių, nors jis niekad specialiai šiuo tikslu ir nesikreipė į Europos žmogaus teisių teismą²¹. Tokiu būdu Teismas nusprendė išplėtoti Bendrijos koncepciją žmogaus teisių klausimais bei įtvirtinti principą, kad pats ETT turėtų teisę panaikinti bet kurią Bendrijos teisės nuostatą, pažeidžiančią žmogaus teises²².

Pirmąkart Teismas paisė pagrindinių žmogaus teisių *Stauder* byloje²³. Šioje byloje buvo pripažinta, kad pagrindinės žmogaus teisės turi būti pripažįstamos kaip ginamas bendrasis Bendrijos teisės principas. Vėliau *Internationale Handelsgesellschaft* byloje²⁴ ETT faktiškai pakartojo *Stauder* byloje įtvirtintą principą, tačiau papildė jį vienu svarbiu aspektu: Teismas pareiškė, kad jo naudojama žmogaus teisių koncepcija, nors jos galia ir kildinama išimtinai iš Bendrijos teisės, vis dėlto yra nulemta nacionalinių konstitucinių tradicijų.

Stauder ir *Internationale Handelsgesellschaft* bylose ETT uoliai vengė bet kokių nuorodų į kokį nors tarptautinį dokumentą, skirtą šių pagrindinių teisių apsaugai. Tačiau tolesnis žingsnis

¹⁹ BIRMONTIENĖ, Toma, et al., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001.

²⁰ 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

²¹ CAIRNS, Walter. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius, 1999, p. 117.

²² TATHAM, Allan. *Europos Sąjungos teisė*. Vilnius, 1999, p. 94.

²³ ETT 1969 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje C-29/69, *Stauder v. City of Ulm* // ECR 1969, p. I-419.

²⁴ ETT 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mnH v. Einfuhr-und Vorratsstelle fur Getriede und Futtermittel* // ECR 1970, p. I-1125.

buvo žengtas *Nold* byloje²⁵, kuri reikšminga dviem aspektais: pirma, iš šios bylos tampa aišku, kad Bendrijos reikalavimas, prieštaraujantis valstybių narių konstitucijose įtvirtintoms pagrindinėms teisėms, turi būti panaikintas; antra, savo sprendime Teismas pripažino, kad tarptautinės sutartys dėl žmogaus teisių galėtų „nurodyti kryptis, kurių reikėtų laikytis Bendrijos teisėje“²⁶. Taigi šioje byloje Teismas pareiškė, jog „Bendrija gerbia pagrindines teises, kurias garantuoja EŽTK, ir teises, kylančias iš valstybių narių bendrų konstitucinių tradicijų, kaip bendrus Bendrijos teisės principus“.

Smulkiausias žmogaus teisių klausimų nagrinėjimas, kurį iki šiol atliko ETT, aptinkamas *Hauer* byloje²⁷. Šioje byloje ETT teisę į nuosavybę ir laisvę užsiimti profesine veikla pripažino Bendrijos saugomais teisės principais, tačiau nurodė, kad šios teisės nėra absoliučios, ir todėl Bendrija visuomenės intereso motyvais gali nustatyti pateisinamus šių teisių išimtis. Šis ETT sprendimas yra ypač įdomus tuo, kad jame ne tik buvo pasiremta trijų valstybių narių (Vokietijos, Italijos ir Airijos) konstitucijų konkrečiomis nuostatomis, bet siekdamas nustatyti, kad teisei į nuosavybę taikomi tam tikri apribojimai, Teismas gana smulkiai analizavo ir EŽTK atitinkamas nuostatas. Ši byla parodė, kad Teismo požiūris į pagrindines teises šiek tiek skiriasi nuo jo požiūrio į kitus bendruosius teisės principus, už kurių įdiegimą į Bendrijos teisės turinį atsakingas būtent ETT. Šia prasme panašu, kad nacionalinės teisės nuostatos turi kur kas daugiau įtakos nei kiti bendrieji teisės principai²⁸.

Kalbant apie pirmuosius Bendrijos dokumentus, kuriuose oficialiai buvo pripažintos pagrindinės žmogaus teisės bei paminėti tarptautiniai dokumentai, garantuojantys šias teises, paminėtini du įvykiai. Pirmasis – 1977 metų bendra Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos Bendroji deklaracija, kurioje šios institucijos pabrėžė, kad jos skiria „didžiausią svarbą ... pagrindinių teisių, kildinamų ypač iš valstybių narių konstitucijų bei EŽTK, apsaugai ...“, taip pat išreiškė nuolatinį įsipareigojimą įgyvendinant savo įgaliojimus gerbti šias teises²⁹. Nors teoriškai akivaizdu, kad šia deklaracija buvo siekiama daugiau moralinio ar politinio pobūdžio, o ne teisinių padarinių. Vis dėlto, atsižvelgiant į ETT pareigą vertinti Bendrijos teisės aktus pagal Bendrijos tikslus, atrodo pagrįsta deklaracijai suteikti pusiau teisinio dokumento statusą (*soft-law*), remiantis jos, kaip aiškinamojo akto, praktine svarba. Nors ETT praktikoje tiesioginės nuorodos į 1977 metų Bendrąją deklaraciją buvo naudojamos labai ribotai. Tokios nuorodos pavyzdys gali būti rastas jau minėtoje *Hauer* byloje.

²⁵ ETT 1974 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-4/73, *Nold v. Commission* // ECR 1974, I-491.

²⁶ HARTLEY, T.C. *The Foundations of European community law*. Third edition. Oxford, 1994, p. 243.

²⁷ ETT 1979 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje C-44/79, *Hauer v. Land Rheinland-Pflaz* // ECR 1979, I-3727.

²⁸ TATHAM, Allan. *Europos Sąjungos teisė*. Vilnius, 1999, p. 98.

²⁹ 1977 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos Bendroji deklaracija // OL, 1977 C 103, p. 1.

Antra, Suvestinio Europos Akto³⁰ preambulėje valstybės narės išreiškė savo pasiryžimą „skatinti demokratiją, grindžiamą pagrindinėmis teisėmis, kurios pripažintos valstybių narių konstitucijose ir įstatymuose, EŽTK bei Europos socialinėje chartijoje³¹, ir būtent – laisve, lygybe ir socialiniu teisingumu“. Akivaizdu, kad Suvestinio Europos Akto preambulės teisinė reikšmė dėl pagrindinių teisių, įskaitant ir darbo teises, apsaugos yra diskutuotina ir egzistuoja nuomonė, kad preambulių formuluotės neturi jokios formalios įtakos teismams. Tačiau, kaip ir 1977 metų Bendroji deklaracijos atveju, aptariamoji preambulė gali būti aiškinama iš dalies kaip ETT praktikos aprobavimas ir tolesnis skatinimas, iš dalies – kaip pagrindinių teisių Bendrijos teisinėje sistemoje statuso stiprinimas, kai Teismas, susidūręs su žmogaus teisių klausimais, gali remtis ja kaip aiškinamuoju veiksniu. Suvestinio Europos Akto vienas iš praktinių ir labai svarbių padarinių, kaip nurodo *Allan Tatham*³², yra tas, kad jis paskatino ETT suinteresuotumą EŽTK naudoti kaip tiesioginį teisės šaltinį.

Europos Sąjungos (Mastrichto) sutartis³³ žengė toliau. Ji įtvirtino, kad „Sąjunga gerbia pagrindines teises, kurias garantuoja EŽTK, ... , ir teises, kylančias iš visoms valstybėms narėms bendrų konstitucinių principų, kaip bendruosius Bendrijos teisės principus. Amsterdamo sutartis³⁴ dar labiau sureikšmino žmogaus teisių apsaugą Europos Sąjungoje: joje žmogaus teisių gerbimas iškeltas kaip vienas iš Europos Sąjungą grindžiančių bendrųjų principų. Dar vienu žingsniu žmogaus teisių įtvirtinimo procese buvo Nicos sutarties³⁵ priėmimas. Sutartis reikšmingesnių darbo teisės ar socialinės politikos nuostatų nenumato, tačiau itin svarbi yra 2000 m. Europos Viršūnių Tarybos susitikime Nicoje Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos iškilmingai paskelbta Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija³⁶, į kurią buvo įtrauktos ir pagrindinės socialinės teisės.

Paskutinis žingsnis pagrindinių teisių įtvirtinimo Europos Sąjungos pirminėje teisėje buvo žengtas palyginus neseniai, 2003 m. birželio 13 d. Europos Konvento visuotiniu susitarimu priėmus Sutartį dėl Konstitucijos Europai³⁷. Nors ši sutartis taps privalomu teisės aktu tik, kai ją ratifikuos visos Europos Sąjungos valstybės narės, tačiau joje įtvirtintos nuostatos žmogaus teisių srityje yra ypatingai reikšmingos. Konstitucinės sutarties dalyje „Pagrindinės teisės ir

³⁰ 1986 m. vasario 28 d. Suvestinis Europos aktas // OL, 1987 L 169, p. 1.

³¹ 1961 m. spalio 18 d. Europos socialinė chartija (pataisyta) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.

³² TATHAM, Allan. *Europos Sąjungos teisė*. Vilnius, 1999, p. 100.

³³ 1992 m. vasario 7 d. Europos Sąjungos sutartis (Mastrichto sutartis) // OL, 1992 C 191, p. 1.

³⁴ 1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus // OL, 1997 C 340, p. 1.

³⁵ 2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus // OL, 2001 C 80, p. 1.

³⁶ 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OL, 2000 C 364, p.1.

³⁷ Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Valstybių-narių vyriausybių atstovų konferencija. Briuselis, 2004 m. spalio 29 d. CIG 87/2/04 REV 2 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=244598>.

Sąjungos pilietybė“ 7 straipsnyje „Pagrindinės teisės“ nustatyta, kad Sąjunga pripažįsta Pagrindinių teisių chartijoje, kuri sudaro šios konstitucijos II dalį, nustatytas teises, laisves ir principus (detaliau Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos reikšmės bei jos įtraukimo į Europos Konstitucinę sutartį klausimai bus aptarti kitame šio darbo skyriuje). Konstitucinės sutarties preambulėje deklaruojama, kad Europos vertybės, kuriomis yra grindžiamas humanizmas, tai – asmenų lygybė, laisvė, pagarba protui. Prie svarbiausių vertybių yra priskiriamas žmogus, jo neatimamos prigimtinės teisės ir teisinė valstybė³⁸. Pačioje Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje nurodoma, kad joje įtvirtinamos pagrindinės teisės, neabejotinai, įskaitant ir darbo teises, kylančios iš visoms valstybėms-narėms bendrų konstitucinių tradicijų ir tarptautinių įsipareigojimų, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos, Sąjungos ir Europos Ministrų Tarybos priimtų socialinių chartijų ir Europos Sąjungos Teisingumo Teismo, Europos žmogaus teisių teismo teisminės praktikos.

1.2 ETT ir nacionalinių teismų kompetencijos pagrindinių teisių srityje santykio problematika

Kadangi ilgą laiką (iki 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos bei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos priėmimo) Bendrijos teisės aktuose nebuvo įtvirtintos pagrindinės teisės, praktikoje kilo pagrindinių teisių pagal Europos Bendrijos teisę identifikavimo ir jų santykio su valstybių narių konstitucijose įtvirtintomis pagrindinėmis teisėmis problemų. Praktinis klausimas yra tas, ar nacionaliniai teismai turi kompetenciją vertinti, ar Bendrijos teisinė priemonė suderinama su pagrindinėmis konstitucinėmis teisėmis ar principais, įskaitant ir darbo teises³⁹. ETT jau minėtoje *Internationale Handelsgesellschaft* byloje konstatavo, kad nacionaliniai teismai neturi tokios kompetencijos, kadangi kitaip būtų pakenkta Bendrijos teisės vienodam aiškinimui ir jos efektyvumui. Šioje byloje Bendrijos teisės viršenybės principo (pirmąkart jis buvo įtvirtintas *Costa v. ENEL* byloje⁴⁰) taikymo ribos buvo praplėstos, suvokiant šį principą ir kaip antrinės Bendrijos teisės privalomųjų nuostatų viršenybę nacionalinės teisės normoms, įskaitant nacionalinėje teisėje įtvirtintas pagrindines teises⁴¹. Taigi remiantis tuometine ETT nuomone, valstybėse narėse nebuvo užtikrinamas vieningas ir veiksmingas Europos Bendrijų teisės galiojimas pagrindinių teisių srityje, nes su Bendrijos teise tiesiogiai susijusių asmenų pagrindinių teisių apsaugą laiduoja skirtingos nacionalinės teisės sistemos. Siekdamas užkirsti kelią tokiai skirtingai praktikai pagrindinių teisių srityje, Teismas turėjo tik vieną išeitį – plėtoti būdingas tik Europos Bendrijos teisės sistemai pagrindines teises,

³⁸ BIRMONTIENĖ, Toma. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis // *Justitia*, 2004, nr. 6, p. 41.

³⁹ OPPENHEIMER, Andrew. *The Relationship between European Community Law and National Law: The Cases*. Volume 1. Cambridge University Press, 2004, p. 22.

⁴⁰ ETT 1964 n. liepos 15 d. sprendimas byloje 6/64, *Costa v. ENEL* // ECR 1964, p. I-1251.

⁴¹ ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 872.

kurios vienodai galiotų ir būtų taikomos visose valstybėse narėse (taip taptų akivaizdu, kad pagrindinių teisių pagal Bendrijos teisę apsauga tiesiogiai išplaukia iš Bendrijos teisės nuostatų ir nėra tolygi pagrindinių teisių teisinei apsaugai valstybėse narėse). Savo teisę plėtoti pagrindines teises Teismas galėjo pagrįsti EBS numatyta galimybe aiškinti nesureguliuotus Bendrijos teisės klausimus, remiantis bendraisiais teisės principais, kurie yra bendri valstybių narių teisės sistemoms⁴².

Vis dėlto nacionaliniai konstituciniai teismai nenorėjo pripažinti Bendrijos teisės viršenybės principo šioje srityje, kol Bendrija neturės savo atskiro pagrindinių teisių katalogo⁴³.

Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas 1974 m. gegužės 29 d. sprendime *Solange I* konstatavo, kad kol Bendrijos teisė neturi lygiaverčio pagrindinių teisių katalogo, taikant Europos Bendrijos teisės nuostatas Vokietijoje, būtina atsižvelgti į Vokietijos teisėje įtvirtintas pagrindines teises. Panašios pagrindinių teisių nacionalinių katalogų taikymo nuostatos taip pat įtvirtintos Belgijoje, Prancūzijoje ir Italijoje. 1986 m. spalio 22 d. *Solange II* sprendime Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas pareiškė neturįs kompetencijos tikrinti, ar Bendrijos teisė atitinka Vokietijos konstitucinėse nuostatose įtvirtintas pagrindines teises, nes Europos Bendrijos ir ETT praktika garantuoja veiksmingą pagrindinių teisių apsaugą. Vadinasi, Konstitucinio Teismo nuomone, ETT užtikrinama pagrindinių teisių apsauga yra lygiavertė Konstitucijos teikiamai apsaugai. Tačiau tai nereiškia, kad Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas galutinai atsisakė Europos Bendrijos teisės nuostatų kontrolės, nes pagal jo 1989 m. gegužės 12 d. sprendimą *Wenn nicht* ETT praktikos išplėtotą pagrindinių teisių apsaugą ne visada gali būti pakankamai veiksminga. ETT kontroliuoja, ar Bendrijos antrinės teisės nuostatos atitinka pagrindinių teisių standartą, įtvirtintą Bendrijos teisės, o ne nacionalinių Konstitucijų. Todėl kilus abejonei, ar Bendrijos antrinės teisės nuostatos atitinka Konstitucijoje įtvirtintą pagrindinių teisių standartą, šį klausimą gali spręsti Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas. 1993 m. spalio 12 d. *Maastrichto* sprendime Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas dar painiau išaiškino savo kompetencijos klausimus: konstatuota, kad ETT tiesiogiai užtikrina Europos Bendrijos aktų suderinamumą su pagrindinėmis teisėmis pagal Bendrijos standartą, o Konstitucinio teismo kompetencijai priklauso universalus privalomo pagrindinių teisių standarto užtikrinimas Vokietijos gyventojams. Vadinasi, iš esmės buvo patvirtintos ETT ir Vokietijos Federacinio Konstitucinio teismo atliekamos Bendrijos aktų atitikimo pagrindinėms teisėms kontrolės ribos, fiksuotos sprendimuose *Solange II* ir *Wenn nicht*. Tačiau *Maastrichto* sprendime Vokietijos Federacinis Konstitucinis teismas taip pat pareiškė, kad gali naudotis savo jurisdikcija

⁴² ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 876.

⁴³ BINDER, Darcy S. *The European Court of Justice and the Protection of Fundamental Rights in the European Community: New Developments and Future Possibilities in Expanding Fundamental Rights Review to Member State Action*. New York, 1995, p. 27.

Europos Bendrijos antrinės teisės taikymo klausimams tik atsižvelgdamas į ETT praktiką⁴⁴.

Italijos Konstitucinis teismas *Frontini* byloje (1973 m.) išreiškė poziciją, kad teisminė teisių apsauga Bendrijoje yra adekvati žmogaus teisių apsaugai nacionaliniuose teismuose. Tačiau nepaisant to, Konstitucinis teismas yra pasiryžęs įsikišti, jeigu Bendrijos sutarties nuostatos būtų aiškinamos kaip pažeidžiančios pagrindinius konstitucinius principus arba neatimamas žmogaus teises. Šitokia teismo pozicija buvo patvirtinta ir *Granital* byloje (1984 m.), kur teismas akcentavo, kad vargu ar tokia situacija iš tiesų galėtų susidaryti. Tačiau jau *Fragd* byloje (1989 m.) Italijos Konstitucinis teismas sumažino savo galimybes įsikišti, pareikšdamas, kad negalima tvirtinti, jog absoliučiai visi Italijos Konstitucijos pagrindiniai principai yra bendri visų valstybių-narių konstitucinei tvarkai, kurios pagrindu ir formuojasi bendra Europos Bendrijos teisinė sistema bei pagrindiniai principai.

Pažymėtina, kad tiek Italijos, tiek ir Vokietijos teismų išvados dėl galimos nacionalinių konstitucinių teismų jurisdikcijos, susijusios su konstitucine Bendrijos teisės kontrole, buvo daugiau teorinės, kadangi teismai pateikdavo tik teorines nacionalinių konstitucinių principų, susijusių su pagrindinėmis teisėmis, įskaitant ir darbo teises, galimybes, pripažįstant kad tokie atvejai būtų iš tiesų neeiliniai ir ypatingi. Tokios pačios mintys buvo išsakytos ir *Ispanijos* Konstitucinio teismo sprendime *Asepesco* byloje (1991 m.), kur teismas pareiškė, kad jis turi būti pasiruošęs priimti konstitucinius skundus dėl galimų pagrindinių teisių pažeidimų, padarytų Bendrijos veiksmais. Tačiau, anot teismo, tokia galimybė yra tik teorinė⁴⁵.

Taigi, kaip matome, nacionaliniai konstituciniai teismai nebuvo linkę atsisakyti savo kompetencijos pagrindinių teisių apsaugos srityje, nors pamažu jie vis gi pakeitė savo pradinę kategorišką nuomonę. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad aukščiau pateikti teismų sprendimai buvo priimti pakankamai seniai, kai Bendrijos lygmenyje dar neveikė nei 1989 m. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija, nei Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija, kurią iš tiesų galima pavadinti Europos Sąjungos „Teisių biliu“. Todėl, manytina, kad dabartiniu metu nacionalinių konstitucinių teismų darytos išvados būtų iš esmės kitokios.

2. DARBO TEISIŲ ŠALTINIAI ETT JURISPRUDENCIJOJE

Pagrindinius teisės šaltinius, iš kurių gali būti kildinamos ETT interpretuojamos darbo teisės ir kurie yra ypatingai svarbūs Bendrijos darbo teisei, galima suskirstyti į 3 grupes: Europos Sąjungos dokumentai, Europos Tarybos dokumentai ir Jungtinių Tautų (tiksliau, TDO) rėmuose priimami teisės aktai – TDO konvencijos (kiti JTO žmogaus teisių dokumentai, kaip antai, 1948

⁴⁴ ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 875-876; COLNERIC, Ninon. *Protection of Fundamental Rights through the Court of Justice of the European Communities*. RGSL Working papers Nr. 14, Riga, 2003, p. 31.

⁴⁵ OPPENHEIMER, Andrew. *The Relationship between European Community Law and National Law: The Cases*. Volume 1. Cambridge University Press, 2004, p. 22-24.

m. JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija⁴⁶, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas⁴⁷ ir 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas⁴⁸, ETT praktikoje naudojami ypatingai retai, todėl nėra tiek reikšmingi analizuojamos temos kontekste). Sekančiuose darbo skyriuose bus aptarti aukščiau minėti žmogaus teisių šaltiniai ir jų vieta Bendrijos teisėje, bei įvertintas šių dokumentų vaidmuo ETT praktikoje.

2.1 Europos Sąjungos dokumentai

2.1.1 1989 m. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija

Bendrosios socialinės erdvės, kurioje būtų užtikrinamos darbuotojų socialinės ir darbo teisės bei ginami interesai, sukūrimo tikslais 1989 m. susirinkus Europos Viršūnių Tarybai visos tuometinės Bendrijos valstybės-narės, išskyrus Jungtinę Karalystę, priėmė Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją (tiesa, Jungtinė Karalystė vėliau prie jos taip pat prisijungė).

1961 m. Europos socialinės chartijos pavyzdžiu Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija išvardija pagrindines darbuotojų socialines teises, kurios turi būti užtikrinamos bendrojoje rinkoje. Taigi Chartija įtvirtina tokias pagrindines *darbo teisių grupes*:

- teisę judėti iš vienos Europos Sąjungos valstybės narės į kitą įsidarbinimo tikslais;
- teisę į teisingą atlyginimą;
- teisę verstis bet kokia profesine veikla tomis pačiomis sąlygomis, kurios taikomos darbuotojams, dirbantiems priimančioje valstybėje;
- teisę į geresnes gyvenimo ir darbo sąlygas;
- teisę į socialinę apsaugą pagal nacionalines sistemas kartu su minimaliomis pajamomis tiems, kurie negali įsidarbinti, ar tiems, kurie nebegali naudotis nedarbingumo išmokomis;
- teisę į susivienijimų laisvę ir į kolektyvines derybas;
- teisę į profesinį mokymą;
- vyrų ir moterų teisę į lygybę;
- darbuotojų teisę į informavimą, konsultavimą bei dalyvavimą;
- teisę į sveikatos apsaugą ir saugumą darbe;
- vaikų ir paauglių apsaugą;
- pagyvenusiems žmonėms garantuotą minimalų gyvenimo lygį;
- geresnę socialinę ir profesinę neįgaliųjų integraciją.

Akivaizdu, kad Chartija kai kuriais atvejais kartoja jau Bendrijos pirminėje ir antrinėje teisėje

⁴⁶ 1948 m. JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. In *Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1991, p. 12-19.

⁴⁷ 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290.

⁴⁸ 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288.

įtvirtintas teisės, tačiau atskiros darbo teisės Bendrijos lygmenyje buvo paminėtos pirmą kartą (pavyzdžiui, teisė pasirinkti ir dirbti tam tikros profesijos darbą, teisė neatlygintinai naudotis įdarbinimo tarnybų paslaugomis, teisė gauti minimalų pragyvenimo lygį užtikrinantį darbo užmokestį ir kt.). „Kolektyvinės darbo teisės srityje Chartija įtvirtino socialinių partnerių teisę jungtis į asociacijas, susivienijimus ir profesines sąjungas, reguliuoti tarpusavio teises ir pareigas kolektyvinėmis sutartimis, imtis kolektyvinių darbo ginčų sprendimo būdų, įskaitant streikus. Pirmą kartą buvo paminėta darbuotojų informavimo, konsultavimo ir dalyvavimo darbdaviui priimančiam sprendimus teisės, nors tuo metu jos dar buvo siejamos su Bendrijos mastu veikiančiomis įmonėmis“⁴⁹.

Šios Chartijos teisinė padėtis yra dviprasmiška. Dauguma mokslininkų teigia, kad Chartija yra programinio pobūdžio dokumentas. *Tomas Davulis*, analizuodamas Chartijos teisinės galios problematiką, teigia, kad deklaracijos forma sustiprina įsitikinimą, kad tai yra ketinimų dokumentas, kuriame vyriausybės vadovai tik išdėstė savo nuomonę dėl Bendrijos socialinės politikos ateities. Chartijos įgyvendinimas priklauso valstybių-narių kompetencijai ir atsakomybei. Chartija nesuteikė Bendrijai papildomos kompetencijos veikti darbo teisės srityje, tiesiogiai neįpareigojo valstybių-narių perkelti Chartijoje numatytas pagrindines socialines teises į nacionalinę teisę, nesuteikė darbuotojams jokių subjektinių teisių⁵⁰. Štai, pavyzdžiui, *Walter Cairns* teigia, kad Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos įgyvendinimas – tai privalomų priemonių priėmimo Bendrijos lygmeniu ir Bendrijos metodu bei valstybių-narių metodo tarptautinių žmogaus teisių teisės įgyvendinimo srityje, pagrįstoje pranešimų sistema, derinys. Šiuo atveju „pranešimų sistema“ reikalauja, kad Komisijai kasmet būtų pateikta ataskaita apie tai, kaip valstybės-narės ir Europos Sąjunga įgyvendina Chartiją. Klausimas, ar „pranešimų sistemos“ nustato griežtą piliečių teisių užtikrinimo būdą, tebėra atviras⁵¹.

Vis dėlto Chartijos reikšmė vėlesnei Bendrijos socialinei teisėkūrai ir teisės aiškinimui yra neginčijama. „Nustatydamą socialinės politikos raidos gaires, ji tapo svarbia atrama vėliau kuriant Bendrijos teisės normas, o svarbiausios išvardytos socialinės teisės galiausiai buvo įtvirtintos 2000 m. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje. ETT praktikoje Chartija tapo dažna Bendrijos darbo teisės normų aiškinimo priemone“⁵². *Philippa Watson* pastebėjo, kad jau pirmaisiais metais po Chartijos priėmimo jos nuostatos turėjo įtakos ir konkrečioms darbo santykiams, kadangi darbo santykių subjektai, dalyvaudami kolektyvinėse derybose bei nustatinėdami darbo sąlygas, atsižvelgdavo būtent į Chartijoje įtvirtintas darbo teises⁵³.

⁴⁹ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 37-38.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 38.

⁵¹ CAIRNS, Walter. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius, 1999, p. 306-307.

⁵² DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 38.

⁵³ WATSON, Philippa. The Community Social Charter // *Common Market Law Review*, 1991, nr. 28, p. 68.

2.1.2 Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija

2.1.2.1 Chartija kaip savarankiškas Europos Sąjungos pagrindinių teisių katalogas

Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija – vienas iš reikšmingiausių žmogaus teises, įskaitant ir darbo teises, reglamentuojančių dokumentų – buvo priimta amžių sandūroje, 2000 metų pabaigoje. Tai pirmasis tokio pobūdžio žmogaus teises reglamentuojantis dokumentas Europos Sąjungoje. Anksčiau tik kai kurios žmogaus teisės, įskaitant ir darbo teises, buvo aptinkamos steigiamosiose sutartyse.

Kaip jau buvo minėta šiame darbe, beveik pusę amžiaus dabartinė Europos Sąjunga buvo suprantama kaip ekonominė bendrija, o žmogaus teisių plėtra buvo tapusi pagrindiniu Europos Tarybos tikslu. Nemažai politikų manė, kad EŽTK, Europos socialinė chartija ir kai kurios kitos konvencijos – pakankama Europos žmogaus teisių erdvė, kadangi visos Europos Sąjungos valstybės narės yra tuo pat metu ir Europos Tarybos narės. Tačiau žmogaus teisių trūko vis besiplečiančioje Europos Sąjungos teisės erdvėje. Sąjungos politinė raida ėjo Europos konstitucinės sutarties link, o modernioje visuomenėje jokia konstitucinė sutartis neįmanoma be žmogaus teisių (tiek pilietinių ir politinių, tiek ir ekonominių bei socialinių) katalogo⁵⁴. Visa tai turėjo įtakos modernaus Europos Sąjungos žmogaus teisių katalogo - Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos -, kuri tapo integralia Europos konstitucinės sutarties dalimi, sukūrimui.

Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija skiriasi nuo daugelio tarptautinių žmogaus teises deklaruojančių dokumentų, nes joje grįžtama prie visų teisių, tiek pilietinių ir politinių, tiek socialinių ir kultūrinių svarbumo ir nedalumo koncepcijos, kuri buvo skelbiama 1948 m. JTO Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje. Vėliau tarptautiniuose dokumentuose šios teisės išsiskyrė. Net ir Europos Taryboje yra du pagrindiniai žmogaus teises deklaruojantys dokumentai – EŽTK, kurioje įtvirtintos politinės ir pilietinės teisės (tiesa, konvencijos protokoluose yra minimos ir kai kurios kitos teisės), ir Socialinė chartija, skirta socialinių teisių sklaidai⁵⁵ (šių Europos Tarybos dokumentų vieta bei reikšmė Bendrijos darbo teisei bus analizuojama kitame šio darbo skyriuje). Tokiu būdu Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos nuostatų įgyvendinimas turėtų ištiesti tiltą tarp chronologiškai „naujų“ socialinių ir ekonominių teisių bei seniai pripažintų pilietinių ir politinių teisių⁵⁶. Tai yra ypač reikšminga

⁵⁴ BIRMONTIENĖ, Toma. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis // *Justitia*, 2004, nr. 6, p. 39.

⁵⁵ *Ibid.*, p. 40.

⁵⁶ BERCUSSON, Brian., *et.al.* *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights*. Summary

darbo teisių statuso suvokimui Europos Sąjungoje.

Pažymėtina, kad Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje pagrindinės teisės yra iš naujo klasifikuojamos, nesilaikant politinių ir pilietinių teisių atskirumo nuo socialinių ir kultūrinių. Chartijoje visos teisės suskirstytos į tokias grupes: Orumas, Laisvės, Lygybė, Solidarumas, Pilietinės teisės, Teisingumas. Taigi po didelių diskusijų į šį bendrojo pobūdžio viską apimančią žmogaus teisių apsaugos instrumentą pirmąkart buvo įtrauktos ir pagrindinės socialinės teisės, tarp jų ir darbo teisės⁵⁷. Chartijoje aiškiai pabrėžiama, kad Europos Sąjunga yra ir tam tikrų socialinių vertybių bendrija, todėl ir valstybės narės turi rodyti pakankamą pagarbą pagrindinėms darbuotojų socialinėms teisėms⁵⁸.

Darbo teisės yra įtvirtintos Laisvės, Lygybės, Solidarumo ir Pilietinių teisių skyriuose. Taigi Chartija garantuoja tokias *darbo teises*: asociacijų laisvė, priverstinio darbo draudimas, įsidarbinimo ir darbo vietos pasirinkimo laisvė, Europos Sąjungos piliečių nediskriminavimas, vyrų ir moterų lygiateisiškumas, pagyvenusių asmenų ir neįgaliųjų socialinė apsauga, vaikų darbo draudimas bei jaunų žmonių apsauga darbe, darbuotojų informavimo ir konsultavimo teisės, teisė į kolektyvines derybas ir kolektyvines sutartis, kolektyvinių veiksmų teisė, teisė į teisminę gynybą neteisėto atleidimo atveju, teisė į garbingas ir žmogaus sveikatai nepavojingas darbo sąlygas, teisė į pertraukas ir poilsį, draudimas diskriminuoti dėl nėštumo ir motinystės, socialinio draudimo ir socialinio saugumo garantijos, darbuotojų judėjimo laisvė.

„Pagrindinių socialinių teisių, tarp jų ir darbių teisių, įtvirtinimas neabejotinai rodo, kad ir Europos Sąjunga ir jos Bendrijos turi tam tikrą bendrą socialinę politiką, orientuotą į darbuotojo interesų apsaugą <...> Šiuo atveju pagrindinės socialinės teisės veikia kaip tam tikras valstybių narių socialinės integracijos veiksnys“⁵⁹. Pažymėtina, kad Chartija integruoja žymiausių tarptautinių socialines teises reglamentuojančių dokumentų nuostatas ir turi reikšmingą įtaką XXI amžiaus darbo teisių doktrinai. Tačiau visgi reikia sutikti su prof. *Sauliumi Katuoka*⁶⁰, kuris teigia, kad socialinės teisės nėra suderintos valstybėse - Europos Sąjungos narėse. Socialinių teisių srityje kiekviena valstybė pagal savo ekonomines galias sprendžia, koku lygiu užtikrinti socialines teises, kokia apimtimi jas taikyti ir kas yra socialinių teisių subjektai. Įtvirtinus socialines teises Chartijoje, jos patenka į pagrindinių teisių sąrašą. Socialinės teisės, būdamos pagrindinių teisių lygio, privalo turėti atitinkamas teisinio tikrumo ribas. Šios ribos turi būti reljefiškai apibrėžtos. Todėl, manyčiau, kad prie kiekvienos socialinės teisės turi būti

version. Brussels, 2002, p. 17-18.

⁵⁷ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 46.

⁵⁸ DAVULIS, Tomas. Europos Bendrijos darbo teisės įtaka Lietuvos darbo teisei. In *Darbo teisė suvienytoje Europoje*. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004, p. 106.

⁵⁹ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 47.

⁶⁰ KATUOKA, Saulius. Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties projektas ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2004, t. 58(50), p. 7.

suformuluotas šios teisės apimtį nusakantis reikalavimas, kurį nustato nacionaliniai įstatymai ir praktika. Taigi socialinių teisių teisinis tikrumas bus kur kas aiškesnis, kai bus nustatyti aiškūs socialinės apsaugos standartai, todėl nuoroda į Europos Sąjungos aktus arba nacionalinius įstatymus ir praktiką šiuo atžvilgiu yra būtina.

Tokiu būdu Chartijai tapus sudėtine sutarties dėl Konstitucijos Europai dalimi (o toks Chartijos teisinis įtvirtinimas rodo padidėjusią žmogaus teisių Europos Sąjungoje reikšmę⁶¹), visos joje įtvirtintos teisės taps teisiškai reikšmingos. Todėl akivaizdu, kad visoms subjektyvioms teisėms, kylančioms iš Europos Sąjungos Konstitucijos, turi būti nustatytas teisinis apsaugos mechanizmas, nes, pirma, ETT priklauso Europos Sąjungos institucijoms ir patenka į Chartijos kontrolės sritį, antra – ETT sprendimai priimami vieningai (bet ne vienbalsiai), t. y. negalima pateikti atskirų nuomonių, o tai yra kliūtis dinamiškai interpretuoti žmogaus teises. Manychiau, kad teisinis Chartijoje įtvirtintų teisių apsaugos mechanizmas nebūtinai turi būti siejamas vien tik su ETT. Šio mechanizmo sistemoje turi būti ir Europos ombudsmenas, Peticijų komisija ir, be abejonės, teismas, kuris, anot kai kurių mokslininkų⁶², galėtų būti ir specializuotas. Vis dėlto reikia pripažinti, kad dabartiniu metu Chartijoje veiksmingas žmogaus teisių apsaugos mechanizmas nėra nustatytas.

2.1.2.2 Chartijos naudojimas aiškinant Europos Sąjungos darbo teisę

Formaliai sprendžiant, kokia būtų Chartijos teisinė galia, ji turėtų būti teisiškai privaloma įsigaliojus Europos konstitucinei sutarčiai (svarbiausiam Europos Sąjungai ateities dokumentui, kuriuo pagrindu funkcionuos visa Europos Sąjungos sistema), kurios dalimi ji tapo. Tačiau ir dabar negalima sakyti, kad ši Chartija yra teisiškai nereikšminga, kadangi vis dažniau Europos Sąjungos institucijos atsižvelgia į jos nuostatas⁶³. Nors, kita vertus, Sutarties dėl Konstitucijos Europai ratifikavimo procesas iš tiesų gali užsitęsti, kadangi jau ir dabar keleto valstybių-narių bandymai ją ratifikuoti buvo nesėkmingi.

Vis dėlto Chartija jau šiandien yra labai svarbi aiškinant Bendrijos teisę. Visi aštuoni ETT generaliniai advokatai, teikdami savo nuomonę atitinkamose bylose, kuriose buvo nagrinėjami ir darbo teisei reikšmingi klausimai, bent kartą pasirėmė Chartija. Atskiromis Chartijos nuostatomis jau naudojosi Pirmos instancijos teismas, aiškindamas Bendrijos teisės normų turinį⁶⁴.

⁶¹ BIRMONTIENĖ, Toma. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis // *Justitia*, 2004, nr. 6, p. 42.

⁶² Žr. KATUOKA, Saulius. Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties projektas ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2004, t. 58(50), p. 13.

⁶³ Pavyzdžiui, ETT 2001 m. spalio 9 d. sprendimas byloje C-377/98, *Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-7079.

⁶⁴ PIT 2002 m. sausio 30 d sprendimas byloje T-54/99, *Max. mobil Telecommunication Service v Commission* // ECR 2002, p. II-313.

Štai Generalinis advokatas *Tizzano*, 2001 m. vasario 8 d. teikdamas savo nuomonę *BECTU* byloje⁶⁵, kurioje buvo sprendžiamas apmokamų atostogų suteikimo klausimas, tiesiogiai pasirėmė Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija. Tizzano pripažino, kad Chartija formaliai nėra privaloma. Tačiau Chartijoje yra nuostatų, kurios didžiąja dalimi patvirtina teises, įtvirtintas kituose dokumentuose. Todėl, Generalinio advokato nuomone, procesuose, susijusiuose su pagrindinės teisės pobūdžiu ar apimtimi, Chartijos nuostatos, kurios yra susijusios su nagrinėjamais klausimais, negali būti ignoruojamos, kuo labiau, kad negalima ignoruoti Chartijos aiškios paskirties – ten, kur Chartijos nuostatos leidžia, - būti kelrodžiu visiems Bendrijos kontekste veikiantiems subjektams: valstybėms-narėms, institucijoms, fiziniams ir juridiniams asmenims. Atsižvelgiant į tai, Tizzano nuomone, Chartija patikimai ir neabejotinai patvirtina faktą, kad teisė į kasmetines apmokamas atostogas yra pagrindinė teisė⁶⁶.

Generalinis advokatas *Jacobs* rėmėsi Chartija savo nuomonėje, pareikštoje *Z v. European Parliament* byloje⁶⁷. Esminis bylos klausimas buvo, ar Europos Parlamento sprendimas pažeminti pareigose pareigūną remiantis disciplinos pažeidimais, tarp jų ir seksualiniu priekabiavimu, turi būti panaikintas dėl to, kad sankcija buvo pritaikyta pasibaigus numatytam terminui. Šiame kontekste, *Jacobs* nurodė, kad Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, nors pati ir nėra teisiškai įpareigojanti, tačiau ji įtvirtina visuotinai pripažintą principą, skelbdama, kad „kiekvienas asmuo turi teisę reikalauti, kad Sąjungos institucijos ir organai jo reikalus tvarkytų nešališkai, sąžiningai ir per priimtina laiką“⁶⁸.

Chartija taip pat buvo paminėta generalinės advokatės *Stix-Hackl* nuomonėje⁶⁹, pareikštoje byloje, susijusioje su rėminės direktyvos dėl saugios ir sveikos aplinkos darbe pažeidimu⁷⁰. Ji nurodė, kad sveikų ir saugių darbo sąlygų svarba buvo akcentuota jas įtraukus į Pagrindinių teisių chartiją. Generalinis advokatas *Leger Hautala* byloje⁷¹, viename iš savo išvados punktų nurodė, kad Chartijoje įtvirtintų teisių turinys neleidžia jos laikyti paprastu teisių katalogu, nes joje yra teisių, kylančių iš bendrų visoms valstybėms-narėms konstitucinių tradicijų, todėl Chartijai turi būti teikiamas prioritetas sprendžiant klausimą dėl pagrindinių teisių

⁶⁵ ETT 2001 m. birželio 26 d. sprendimas byloje C-173/99, *The Queen v Secretary of State for Trade and Industry, ex parte Broadcasting, Entertainment, Cinematographic and Theatre Union (BECTU)* // ECR 2001, p. I-4881.

⁶⁶ Generalinio advokato Tizzano 2001 m. vasario 8 d. išvada byloje C-173/99, *The Queen v Secretary of State for Trade and Industry, ex parte Broadcasting, Entertainment, Cinematographic and Theatre Union (BECTU)* // ECR 2001, p. I-4881.

⁶⁷ ETT 2001 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-270/99, *Z v. European Parliament* // ECR 2001, p. I-9197.

⁶⁸ Generalinio advokato *Jacobs* 2001 m. kovo 22 d. išvada byloje C-270/99, *Z v. European Parliament* // ECR 2001, p. I-9197.

⁶⁹ Generalinio advokato *Stix-Hackl* 2001 m. gegužės 31 d. išvada byloje C-49/00, *Commission v. Italy* // ECR 2001, p. I-8575.

⁷⁰ ETT 2001 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje C-49/00, *Commission v. Italy* // ECR 2001, p. I-8575.

⁷¹ ETT 2001 m. liepos 10 d. sprendimas byloje C-353/99, *Council of the European Union v. Hautala* // ECR 2001, p. I-9565.

identifikavimo⁷². Chartijos nuostatomis rėmėsi ir kiti generaliniai advokatai⁷³.

Svarbu pažymėti, kad Generaliniai advokatai aiškiai nurodo, kad jie jokių būdu nekildina pagrindinių teisių, tame tarpe ir darbo teisių, iš Chartijos. Jie naudoja Chartiją tam, kad patvirtinti jau seniai egzistuojančių bei pripažintų pagrindinių teisių statusą. Pažymėtina, kad tai jie daro, besiremdami ne formalioju Chartijos statusu, bet jos turiniu. Generaliniai advokatai vieningai siūlo ETT teisėjams ištraukti į Chartijos teismo pripažinimo procesą. Anot prof. *Sauliaus Katuokos*⁷⁴, jau ir dabar (Chartijai dar netapus Sąjungos privalomu teisės aktu) ETT, nagrinėdamas konkretų ginčą, galėtų pasinaudoti Chartijos nuostatomis ir taip įtraukti Chartiją į Europos Sąjungos teisės šaltinius. Tokiu atveju ETT įgautų kompetenciją aiškinti ir taikyti Chartijos nuostatas, piliečiai galėtų tiesiogiai kreiptis į teismą dėl Chartijos nuostatų pažeidimo. Tačiau ETT, pripažindamas pagrindines teises kaip bendruosius Bendrijos teisės principus, kol kas nesiryžta remtis Chartijos nuostatomis, nors jau ir dabar Chartiją galima laikyti vienu pagrindiniu bendrųjų Bendrijos teisės principų šaltiniu⁷⁵. Vis dėlto teisės mokslininkai tikisi, jog ETT palankios Chartijos atžvilgiu pozicijos nereikės ilgai laukti⁷⁶. Taikoma Chartija parodys, kokią įtaką kaip žmogaus teisių katalogas ji turės valstybių narių teisinėms sistemoms ir ar Sąjunga taps bendra Europos Sąjungos žmogaus teisių erdve, kaip kad ji dabar yra ekonomikos srityje. Taigi šia prasme ETT vaidmuo taikant bei interpretuojant Chartijos nuostatas, įtvirtinančias atskiras darbo teises, taps akivaizdus ir labai reikšmingas vieningam darbo teisių aiškinimui bei apsaugos lygio nustatymui.

Negalima pamiršti ir tai, kad Teismo praktika formuojasi pakankamai lėtai ir priklauso nuo ieškinėjų, kurie pateikiami Teismui. Kita vertus, visiškai nebūtina laukti Teismo apsisprendimo šiuo klausimu; Bendrijos institucijos bei socialiniai partneriai gali patys užtikrinti pagrindinių socialinių teisių, įtvirtintų Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje, tinkamą įgyvendinimą⁷⁷.

2.2 Europos Tarybos dokumentai

Europos Sąjungos darbo teisei yra itin svarbūs du Europos Tarybos žmogaus teisių dokumentai – 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija ir 1961 m. Europos socialinė chartija.

2.2.1 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija

⁷² Generalinio advokato *Léger* 2001 m. liepos 10 d. išvada byloje C-353/99, *Council of the European Union v. Hautala* // ECR 2001, p. I-9565.

⁷³ ETT 2001 m. vasario 22 d. sprendimas byloje C-122/99, *D und Kingdom of Sweden v. Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-4319; Generalinio advokato *Mischo* išvada 2001 m. vasario 22 d. byloje C-122/99, *D und Kingdom of Sweden v. Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-4319.

⁷⁴ KATUOKA, Saulius. Europos Sąjunga ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2003, t. 44(36), p. 6-15.

⁷⁵ *Ibid.*, p. 13.

⁷⁶ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 47.

⁷⁷ BERCUSSON, Brian., et.al. *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights*. Summary version. Brussels, 2002, p. 17.

EŽTK buvo sudaryta Romoje 1950 m. lapkričio 4 d. ir įsigaliojo 1953 m. rugsėjo 3 d. Šios Konvencijos dėka buvo sukurta bendra europinė erdvė žmogaus teisių apsaugos sferoje. Konvencija pirmą kartą tarptautinių santykių istorijoje įtvirtino regioninį žmogaus teisių apsaugos mechanizmą.

Pažymėtina, kad Konvencija iš esmės buvo skirta pilietinių ir politinių teisių apsaugai. Rengiant EŽTK specialiai buvo nuspręsta neįtraukti į ją ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių, todėl galima konstatuoti, kad Konvencijoje nebuvo įtvirtintos vadinamosios socialinės teisės. Tačiau laikui bėgant Konvencijoje įtvirtintų teisių ir laisvių sąrašas buvo praplėstas į Konvenciją papildomai įtraukus vienuolika protokolų. Dabartiniu metu Konvencija numato ir kai kurias *darbo teises*: priverčiamojo darbo draudimas, asociacijų laisvė, teisė į privatų gyvenimą, diskriminacijos draudimas (tiesa, ši teisė savarankiškai nėra taikoma Konvencijos kontekste, ja galima remtis tik kartu su bent viena kita Konvencijoje garantuojama teise).

Galbūt, konkrečiai kalbant apie EŽTK kaip darbo teisių šaltinį ETT praktikoje, negalima teigti, kad Konvencija turėjo pagrindinę įtaką įtvirtinant darbo teises⁷⁸. Kita vertus, EŽTK kaip pagrindinių žmogaus teisių šaltinio reikšmė tiek visai tarptautinei bendruomenei, tiek ir Bendrijos teisei yra neginčytina⁷⁹. Kaip minėta, EŽTK įtvirtintų teisių svarba Bendrijos teisėje yra patvirtinta ne viename Europos Bendrijos teisės akte (Europos suvestiniame akte, 1977 m. Bendrojoje deklaracijoje, Europos Sąjungos sutartyje ir netgi Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje). Ne vienoje savo bylų Teismas akcentavo, kad Bendrija gerbia pagrindines teises, įtvirtintas EŽTK, kurios turi būti ginamos ir visos Bendrijos mastu⁸⁰.

Teisingai suprasti Konvencijos vietą Europos Sąjungos teisėje gali padėti ETT *Išvada 2/94*⁸¹ dėl galimo Bendrijos prisijungimo prie EŽTK. Komentuojamoje išvadoje Teismas pareiškė, kad Bendrija negali pasirašyti EŽTK, kadangi tam nėra teisinio pagrindo. EBS nuostatos, įtvirtinančios Bendrijos kompetenciją, nesuteikė Bendrijai kompetencijos sudaryti tarptautines sutartis žmogaus teisių apsaugos srityse⁸². Bendrija galėtų prisijungti prie Konvencijos tik tokiu atveju, jeigu būtų pakeistos Europos Bendrijos steigimo sutarties nuostatos, jas suderinant su atitinkamomis Konvencijos nuostatomis (kadangi ir pati Konvencija nenumato galimybės tarptautinėms organizacijoms prisijungti prie jos). Kol tai neįvyko, į šitaip susiklosčiusią padėtį Europos žmogaus teisių teismas reagavo priimdamas sprendimą vienoje iš nagrinėtų bylų. 1999

⁷⁸ plačiau apie EŽTK naudojimą ETT jurisprudencijoje žr. šios dalies 2.2.3 skirsnyje.

⁷⁹ EŽTK vaidmuo ir poveikis Europos Sąjungos pagrindinių teisių instituto plėtrai plačiau aptariamas šios dalies 1 skyriuje.

⁸⁰ žr., pavyzdžiui, ETT 1974 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-4/73, *Nold v. Commission* // ECR 1974, I-491.

⁸¹ ETT 1996 m. kovo 28 d. išvada // ECR 1996, p. I-1759.

⁸² MILLER, Vaughne. *Human Rights in the EU: the Charter of Fundamental Rights*. Research Paper 00/32. s.l., 2000, p. 16.

m. Europos žmogaus teisių teismas byloje *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*⁸³ pareiškė, kad Europos Bendrijos aktai negali būti ginčijami šiame teisme, nes Europos Bendrija nėra Europos žmogaus teisių konvencijos šalis. Kartu teismas pažymėjo, kad Konvencija nedraudžia kompetencijos perdavimo tarptautinėms organizacijoms galimybės, tačiau Konvencijoje įtvirtintos teisės šiuo atveju turi būti apsaugotos, nes valstybės - Konvencijos šalys lieka už tai atsakingos ir perdavus kompetenciją⁸⁴. Tokia Teismo išvada praktiškai paskatino Bendrijos teisės pagrindinių teisių instituto plėtrą.

Akivaizdu, kad prisijungimas prie EŽTK reikštų esminius pasikeitimus dabartinėje Bendrijos žmogaus teisių, įskaitant ir darbo teises, apsaugos sistemoje, nes Bendrija patektų į savarankišką tarptautinę institucinę sistemą. Tokiu atveju, kaip nurodo *Ninon Colneric*, piliečiai įgautų naują procesinę priemonę: jie galėtų siekti žmogaus teisių, įtvirtintų Konvencijoje, įgyvendinimo, inicijuodami procesą prieš Bendriją Europos žmogaus teisių teisme⁸⁵. Šiuo atžvilgiu, ETT būtų toje pačioje situacijoje kaip ir nacionaliniai konstituciniai teismai⁸⁶.

2.2.2 1961 m. Europos Socialinė Chartija

1961 m. Europos Tarybos valstybės narės priėmė Europos socialinę chartiją, kuri papildė EŽTK, įtvirtinančią pilietines ir politines teises. Europos socialinėje chartijoje įtvirtintų teisių katalogas buvo papildytas 1988 metais sudarius Europos socialinės chartijos papildomą protokolą ir 1996 metais peržiūrėjus visą Chartiją. Taigi 1996 metais buvo priimta Pataisytoji Europos socialinė chartija, ir šiuo metu galioja dvi Chartijos: valstybės, Europos Tarybos narės, gali pasirinkti – ar priimti išipareigojimus dėl socialinių teisių pagal pirmąją Chartiją, ar kiek didesnės apimties, pagal pataisytąją Chartiją. Pažymėtina, kad Lietuvoje žengtas žingsnis – Lietuvos Respublikos Seimas priėmė įstatymą dėl Pataisytosios Europos socialinės chartijos ratifikavimo, prisiimdamas gerokai daugiau išipareigojimų negu Chartijai ratifikuoti būtinas minimumas⁸⁷.

Pataisytojoje Chartijoje įtvirtinta ir išplėta 31 socialinė ir ekonominė teisė. Visas šias teises galima suskirstyti į tris dideles kategorijas:

- **darbo teisės**: tai teisė į darbą, saugias ir sveikas darbo sąlygas, teisingą darbo apmokėjimą, teisė jungtis į organizacijas ir sudaryti kolektyvines sutartis. Taip pat numatyta dirbančių vaikų ir paauglių, moterų, darbuotojų migrantų teisių apsauga. Prie šios grupės priskirtina samdomų

⁸³ Reports of Judgments and Decisions. *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*. Application Nr. 24833/94, 1999-I.

⁸⁴ KATUOKA, Saulius. Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties projektas ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2004, t. 58(50), p. 10; COLNERIC, Ninon. *Protection of Fundamental Rights through the Court of Justice of the European Communities*. RGS Working papers Nr. 14, Riga, 2003, p. 32.

⁸⁵ COLNERIC, Ninon. *Protection of Fundamental Rights through the Court of Justice of the European Communities*. RGS Working papers Nr. 14, Riga, 2003, p. 33.

⁸⁶ žr. House of Lords. *The future status of the EU Charter of Fundamental Rights*. Session 2002-02. 6th report. London, 2003, p. 35.

⁸⁷ BALTUTYTĖ, Elvyra. Europos socialinė chartija ir socialinės teisės Konstitucijoje // *Jurisprudencija*, 2002, t. 30(22), p. 75-80.

darbuotojų teisė į apsaugą nutraukiant darbo sutartis, teisė į nuostolių atlyginimą darbdaviui bankrutavus, teisė dalyvauti nustatant ir gerinant darbo sąlygas įmonėje, teisė į orumą darbe, diskriminacijos darbe draudimas teisė gauti informaciją ir konsultacijas⁸⁸;

- *socialinės apsaugos teisės*: teisė į socialinę saugumą, socialinę ir medicinos pagalbą, apsaugą nuo skurdo ir socialinės izoliacijos, šeimos teisės į socialines, teises bei ekonomines garantijas jos plėtrai, teisė turėti tinkamą būstą ir kt.;

- *ypatingos socialinės garantijos socialiai remtinų žmonių kategorijoms*: vaikų ir paauglių, motinų, neįgaliųjų asmenų, senyvo amžiaus žmonių teisių apsauga.

Pagal ginamas teises didžiausią jų dalį sudaro samdomų darbuotojų teisės. Tai susiję su tuo, kad būtų išvengta samdomų darbuotojų didelio išnaudojimo, kad visuomenėje susiklostytų civilizuoti ir priimtini darbdavių ir darbuotojų santykiai⁸⁹. Tokiu būdu 1961 m. Europos socialinė chartija - tai svarbus dokumentas, įtvirtinantis ištisą darbo teisių katalogą, kurio tinkamą apsaugą privalo garantuoti ratifikavusios Chartiją valstybės.

Kaip jau buvo užsiminta šiame darbe, pradedant nuo Suvestinio Europos Akto Bendrijos valstybės narės akcentavo savo pasiryžimą gerbti bei saugoti žmogaus teises, kurios yra įtvirtintos, be kita ko, ir 1961 m. Europos socialinėje chartijoje. Be to, 1961 m. Europos socialinė chartija yra minima Europos Sąjungos sutarties preambulėje ir EBS 136 straipsnio 1 dalyje. Tad akivaizdu, jog šio dokumento reikšmė Bendrijoje garantuojamų darbo teisių atžvilgiu yra svarbi.

2.2.3 Europos Tarybos dokumentai ETT praktikoje

Europos socialinė chartija kartu su EŽTK (kuri atskirai paminėta Europos Sąjungos sutarties 6 straipsnio 2 dalyje) įtvirtina darbo teisei reikšmingas pagrindines žmogaus teises. Šių dviejų tarptautinių teisės aktų, sukurtų ne Europos Sąjungos teisinėje sistemoje, paminėjimas Europos Bendrijos ir Europos Sąjungos sutartyse reiškia jose įtvirtinamų vertybių svarbą Europos Bendrijos institucijoms bei valstybėm -narėms ir gali būti laikomos Bendrijos *soft-law* („švelniaja teise“). Pažymėtina, kad ETT savo praktikoje yra daug kartų pasirėmęs tiek Konvencija⁹⁰, tiek Chartija⁹¹. Savo jurisprudencijoje Teismas pripažino ypatingą EŽTK svarbą žmogaus teisių apsaugos kontekste, patvirtino faktą, kad Europos Bendrija gerbia Konvencijoje įtvirtintas žmogaus teises. Teismas ne tik yra pripažinęs EŽTK kaip vieną pagrindinių teisiškai saugomų žmogaus teisių šaltinių, bet ir nustatęs, kad „Bendrija negali pritarti priemonėms, kurios neatitinka tarptautinėse žmogaus teisių konvencijose (EŽTK ir Europos socialinėje

⁸⁸ TIAŽKIJUS, Viktoras; PETRAVIČIUS, Ramūnas; BUŽINSKAS, Gintautas. *Darbo teisė*. Vilnius, 1999, p. 27.

⁸⁹ LEVICKIS, Povilas Vytautas. *Lietuva ir Europos socialinė chartija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.etib.lt/site_files/Lietuvos%20narystei%205/Levickis.doc> .

⁹⁰ Žr. ETT 1974 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje C-4/73, *Nold v. Commission* // ECR 1974, p. I-491; ETT 1975 m. spalio 28 d. sprendimas byloje C-36/75, *Rutili* // ECR 1975, p. I-1219.

⁹¹ ETT 1978 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-149/77, *Defrenne v. Sabena (No. 3)* // ECR 1978, p. I-1365

chartijoje) pripažintų ir garantuotų žmogaus teisių⁹². Pažymėtina, kad Teismas naudoja šiuos Europos Tarybos dokumentus kaip teisės aiškinimo priemonę ar teisės pažinimo šaltinį, bandydamas nustatyti bendruosius Bendrijos teisės principus. Tai rodo, kad Konvencijos ir Chartijos vaidmuo Bendrijos teisėje yra netiesioginio pobūdžio, o jų teisinės nuostatos negali būti įgyvendintos pagal Bendrijos teisę kaip atskirų asmenų subjektinės teisės⁹³.

2.3 TDO Konvencijos

Pagrindinė Tarptautinės darbo organizacijos (TDO) veiklos forma yra *tarptautinių darbo standartų nustatymas ir jų laikymosi kontrolė*. Tarptautinių darbo standartų nustatymas reiškia darbo teisių ir laisvių bei darbo sąlygų minimalių standartų įtvirtinimą, taip pat su jais susijusių socialinės politikos ir žmogaus teisių klausimų teisinį reguliavimą. Kaip žinia, TDO įtvirtina tarptautinius darbo standartus dviejų pagrindinių formų aktais, kuriuos priima Tarptautinė darbo konferencija:

1. **TDO konvencijomis** – tarptautinėmis sutartimis, turinčiomis privalomą galią ir ratifikuojamomis valstybių – TDO narių;
2. **TDO rekomendacijomis** – formaliai neprivalomais aktais, į kuriuos valstybės turi atsižvelgti, leisdamos nacionalinius darbo įstatymus⁹⁴.

Naujas gaires tarptautinių darbo standartų įgyvendinimui nubrėžė 1998 m. priimta *Fundamentaliųjų principų ir teisių darbe deklaracija*⁹⁵, kurioje įtvirtintas visuotinis valstybių TDO narių įsipareigojimas gerbti ir įgyvendinti asociacijų laisvės, teisės į kolektyvines derybas, priverstinio darbo bei diskriminacijos darbe draudimo principus. Administracinė taryba svarbiausias TDO konvencijas *klasifikuoja* į dvi grupes⁹⁶:

1. *fundamentaliosios TDO konvencijos* – yra pagrindines žmogaus teises darbe ginančios konvencijos. Kiekviena TDO narė, nepriklausomai nuo jos išsivystymo lygio, privalo įgyvendinti nes jose įtvirtintos teisės yra būtina visų kitų darbo ir socialinių teisių įgyvendinimo sąlyga. Taigi TDO narės buvo paragintos kuo skubiau ratifikuoti konvencijas, susijusias su:
 - asociacijų laisve ir kolektyvinėmis derybomis (Nr. 87⁹⁷, Nr. 98⁹⁸)

⁹² ETT 1991 m. birželio 18 d. sprendimas byloje C-260/89, *Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v. Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas* // ECR 1991, p. I-2925.

⁹³ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 125.

⁹⁴ ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 422.

⁹⁵ 1998 m. *Fundamentaliųjų principų ir teisių darbe deklaracija*. In *International Labour Organization Law on Freedom of Association: Standards and Procedures*. Geneva, 1995, p. 3-6.

⁹⁶ ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001, p. 423-424.

⁹⁷ 1948 m. birželio 17 d. TDO konvencija Nr. 87 dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-653.

⁹⁸ 1949 m. birželio 8 d. TDO konvencija Nr. 98 dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-674.

- priverstinio darbo draudimu (Nr. 29⁹⁹, Nr. 105¹⁰⁰);
- darbuotojų lygiateisiškumu (Nr. 100¹⁰¹, Nr. 111¹⁰²)
- vaikų darbo draudimu (Nr. 138¹⁰³, Nr. 182¹⁰⁴).

2. *prioritetinės TDO konvencijos* – tai konvencijos, kurios yra pagrindinės darbo administravimo institucijoms ir užimtumo politikai plėtoti. Valstybės narės privalo kasmet pranešti TDO apie šių konvencijų įgyvendinimą ir nacionalinių įstatymų suderinamumą su jų nuostatomis (tuo tarpu apie kitų konvencijų įgyvendinimą Administracinės tarybos nustatyta tvarka privalo pranešti kas penkeri metai). Prioritetinėmis laikomos TDO konvencijos:

- 1976 m. Trišalių konsultacijų konvencija (Nr. 144)¹⁰⁵;
- 1947 m. Darbo inspekcijų konvencija (Nr. 81)¹⁰⁶;
- 1969 m. Darbo inspekcijų žemės ūkyje konvencija (Nr. 129)¹⁰⁷;
- 1964 m. Užimtumo politikos konvencija (Nr. 122)¹⁰⁸.

TDO konvencijos – tai tarptautinės sutartys. Net ir valstybėms, kurios vienos ar kitos konvencijos neratifikavo, tos konvencijos turi tarptautinių normų reikšmę, kadangi „jos nustato bendras tarptautinės bendruomenės pripažįstamas taisykles ir principus, kuriuos kiekviena civilizuota valstybė turėtų gerbti“¹⁰⁹. Ratifikavimo klausimas – tai ne klausimas apie teisinę konvencijų prigimtį, bet apie kiekvienos valstybės požiūrį vykdant jau egzistuojančias tarptautines sutartines normas. Dėl tos aplinkybės, kad įsigaliojusi TDO konvencija neratifikuota vienu ar kitu valstybių, konvencijos nepraranda tarptautinių sutarčių savybių, t.y. turinčios tarptautinių teisės normų¹¹⁰. Pažymėtina, kad daugelis valstybių – Europos Sąjungos narių – ratifikavo nemažą dalį TDO konvencijų ir šiuo metu jos sėkmingai yra perkeltos į valstybių nacionalinę teisę.

⁹⁹ 1930 m. birželio 10 d. TDO konvencija Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.

¹⁰⁰ 1957 m. birželio 5 d. TDO konvencija Nr. 105 dėl priverstinio darbo panaikinimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.

¹⁰¹ 1951 m. birželio 6 d. TDO konvencija Nr. 100 dėl vienodo atlyginimo vyrams ir moterims už lygiavertį darbą // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-675.

¹⁰² 1958 m. birželio 4 d. TDO konvencija Nr. 111 dėl diskriminacijos darbo ir profesinės veiklos srityje // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-677.

¹⁰³ 1973 m. birželio 6 d. TDO konvencija Nr. 138 dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus // Valstybės žinios, 1997, Nr. 95-2383.

¹⁰⁴ 1999 m. birželio 1 d. TDO konvencija Nr. 182 dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti // Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2116.

¹⁰⁵ 1976 m. birželio 2 d. TDO konvencija Nr. 144 dėl trišalių konsultacijų tarptautinėms darbo normoms įgyvendinti // Valstybės žinios, 1996, Nr. 30-739.

¹⁰⁶ 1947 m. birželio 19 d. TDO konvencija Nr. 81 dėl darbo inspekcijos pramonėje ir prekyboje // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-652.

¹⁰⁷ 1969 m. birželio 4 d. TDO konvencija Nr. 129 dėl darbo inspekcijų žemės ūkyje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.

¹⁰⁸ 1964 m. birželio 17 d. TDO konvencija Nr. 122 dėl užimtumo politikos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.

¹⁰⁹ TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. T. 1. Monografija. Vilnius, 2005, p. 89.

¹¹⁰ DAMBRAUSKIENĖ, G., MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, I. *TDO: organizacija ir Lietuva. Konvencijų priėmimas, ratifikavimas, vykdymas*. Vilnius, 2001, p. 25.

Atkreiptinas dėmesys, kad pats TDO Generalinis direktorius *Francis Blanchard* pasiūlė Europos Bendrijos Ekonomikos ir socialinių klausimų komitetui, kad Bendrija galėtų pasiekti pagrindinių socialinių teisių tinkamą apsaugos lygį, perimdama nuostatas, jau įtvirtintas TDO konvencijose ir Europos socialinėje chartijoje¹¹¹.

Kalbant apie TDO konvencijas kaip darbo teisių šaltinį ETT jurisprudencijoje, svarbu akcentuoti, kad Teismo praktikoje nustatant bendruosius teisės principus bei įtvirtinant ir aiškinant darbo teises konvencijos minimos žymiai rečiau negu, pavyzdžiui, EŽTK arba 1961 m. Europos socialinę chartiją. Praktiškai visos Teismo bylos, kuriose minimos TDO konvencijos, yra susijusios su nacionalinės teisės nuostatų, priimtų atitinkamų TDO konvencijų pagrindu, atitikimo Europos Bendrijos teisei klausimu¹¹². Kita vertus, nereikia pamiršti ir tai, kad nei Europos Bendrijos steigimo sutartis, nei Europos Sąjungos sutartis (t.y. pirminė teisė) nedaro jokios nuorodos į TDO konvencijas¹¹³, ko negalima pasakyti apie aukščiau minėtus dvejus teisės aktus.

Nepaisant to, ETT yra pripažinęs TDO konvencijų svarbą. Pavyzdžiui, *Levy* byloje¹¹⁴ buvo keliamas Prancūzijos Darbo kodekso nuostatų, draudžiančių moterims tam tikrais atvejais dirbti naktį, ir kurios atitinka TDO konvencijos Nr. 89¹¹⁵ nuostatas, atitikimo Direktyvai 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu¹¹⁶ klausimas. Bylos aplinkybės buvo tokios – įmonė, įdarbinusi moteris naktiniam darbui, buvo kaltinama pažeidusi Darbo kodekso nuostatas, ir už tokį pažeidimą turėjo sumokėti baudą. Šioje byloje ETT pareiškė, kad valstybė narė gali būti įpareigota taikyti netgi tokią nacionalinės teisės nuostatą, kuri prieštarauja jo paties sprendimui dėl Direktyvos 76/207/EEB aiškinimo, jeigu tai būtina tam, kad užtikrintų tarptautinės konvencijos (šiuo atveju – TDO konvencijos Nr. 89), pasirašytos prieš tai valstybei įstojant į Europos Bendriją, laikymąsi. Teismas konstatavo, kad nors ir vienodų sąlygų vyrams ir moterims taikymas yra viena iš fundamentalių Bendrijos pripažįstamų teisių, jos įgyvendinimas turi būti laipsniškas, ir galų gale turi atitikti direktyvų reikalavimus. Bendrijos direktyvos, draudžiančios moterų ir vyrų diskriminavimą, numato galimybę laikinai nesilaikyti vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo. Tokiu būdu Teismas konstatavo, kad nėra pakankama remtis

¹¹¹ BETTEN, Lammy. *The Future of European Social Policy*. Second and revised edition. Boston, 1991, p. 142.

¹¹² ETT 2005 m. vasario 1 d. sprendimas byloje C-203/03, *Europos Bendrijų Komisija v. Austrijos Respubliką* // ECR 2005, p. I-00935; ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-345/89, *Stoekel* // ECR 1991, p. I-4047; ETT 1993 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje C-158/91, *Jean-Claude Levy* // ECR 1993, p. I-4287; ETT 2000 m. spalio 3 d. sprendimas byloje C-303/98, *Sindicato de Medicos de Asistencia Publica (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana* // ECR 2000, p. I-7963.

¹¹³ European Commission. *Affirming fundamental rights in the European Union. Report of the Expert Group on Fundamental Rights*. Belgium, 1999, p.14.

¹¹⁴ ETT 1993 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje C-158/91, *Jean-Claude Levy* // ECR 1993, p. I-4287.

¹¹⁵ 1948 m. birželio 17 d. TDO Konvencija Nr. 89 dėl moterų naktinio darbo pramonėje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.

¹¹⁶ 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB dėl vienodo požiūrio į vyrus ir moteris principo taikymo įsidarbinimo, profesinio mokymo, pareigų paaukštinimo ir darbo sąlygų atžvilgiu // OL, 2002 L 269, p. 15.

vienodo požiūrio principu, kad nevykdyti įsipareigojimų, kuriuos prisiėmė valstybė narė tarptautinių sutarčių, kurios buvo sudarytos prieš įstojant į Bendriją, pagrindu.

Teisingai suprasti TDO konvencijų vietą ETT jurisprudencijoje gali padėti Teismo *išvada* 2/91¹¹⁷, kurioje ETT nagrinėjo Bendrijos dalyvavimo Tarptautinėje darbo organizacijoje bei jos

¹¹⁷ ETT 1993 m. kovo 19 d. išvada // ECR 1993, p. I-1061.

teisės pasirašyti TDO konvencijas klausimą. Kalbėdamas apie Bendrijos dalyvavimą derybose dėl TDO konvencijų, Teismas pažymėjo, kad Bendrija nėra TDO narė, tačiau šioje organizacijoje ji turi stebėtojo statusą. Teismas pareiškė, kad tais atvejais, kai Bendrijos teisinės nuostatos suteikia Bendrijai įgaliojimus imtis atitinkamų veiksmų Bendrijos sistemos viduje tam, kad pasiekti atitinkamų Bendrijos tikslų, Bendrija taip pat turi įgaliojimus prisiimti tarptautinius įsipareigojimus, kurie yra būtini tiems tikslams pasiekti, netgi ir tada, kai Bendrijos teisės aktuose nėra specialių tiesioginių nuostatų, suteikiančių Bendrijai teisę tai daryti. Teismas jau yra nurodęs¹¹⁸, kad tokie įgaliojimai gali išplaukti iš kitų priemonių, patvirtintų Bendrijos institucijomis, remiantis steigimo sutarties ir jos pakeitimų nuostatomis. Teismas pažymi, kad jeigu valstybės narės galėtų savarankiškai prisiimti tarptautinius įsipareigojimus, kurie galėtų įtakoti taisykles, kurios jau yra priimtos ne bendros politikos sferoje, arba galėtų keisti jų taikymo sritį, kiltų pavojus Bendrijos tikslų bei uždavinių pasiekimui. Taigi tokiu atveju tiek derybų metu, tiek ir vykdam tarptautinį susitarimą, Bendrija ir valstybės-narės privalo veikti bendrai¹¹⁹.

Taigi, kaip galima buvo pastebėti, TDO konvencijos, nors ir nebūdamos pagrindine ETT praktikoje naudojama Bendrijos darbo teisės aiškinimo priemone (darbo teisių pažinimo šaltiniu), taipogi turi tam tikrą įtaką Bendrijos darbo teisei.

Tokiu būdu darbo teisių pripažinimas pagrindinėmis teisėmis tarptautiniame ir regioniniame lygmenyje tapo reikšmingas Bendrijos teisei nuo to momento, kai ETT ėmė naudoti tarptautinius bei regioninius standartus (dokumentus), bandydamas apibrėžti socialinių teisių katalogą, veikiantį Bendrijos pagrindu¹²⁰. Kaip matėme, spręsdamas nemažą dalį darbo bylų ETT rėmėsi tarptautiniais ir regioniniais teisės aktais, įtvirtinančiais darbo teises. Daugelyje bylų ETT pripažino, kad tarptautinės socialinės konvencijos ir standartai tapo pagrindu atsirasti Bendrijos socialinėms teisėms bei padėjo jas išplėtoti¹²¹. *Vogel-Polsky*¹²² ir *Hepple*¹²³ teigiamai įvertino tokią Teismo poziciją ir netgi pasiūlė Bendrijai kelti Europos Bendrijos darbo teisės kokybę ir vienodinti ją būtent tarptautinių „socialinių“ konvencijų pagrindu.

¹¹⁸ ETT 1976 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-6/76, *Cornelis Kramer and Others* // ECR 1976, p. I-1279.

¹¹⁹ ETT 1976 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-6/76, *Cornelis Kramer and Others* // ECR 1976, p. I-1279; ETT 1979 m. spalio 4 d. išvada // ECR 1979, p. I-2871.

¹²⁰ SZYSZCZAK, Erika. *EC Labour Law*. Harlow, 2000, p. 46.

¹²¹ Pavyzdžiui, ETT 1978 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-149/77, *Defrenne v. Sabena (No. 3)* // ECR 1978, p. I-1365 (1961 m. Europos socialinė chartija, TDO konvencija Nr. 111); ETT sprendimas 1990 m. gegužės 17 d. byloje C-262/88, *Barber v. GRE* // ECR 1990, p. I-1889 (EŽTK, 1966 m. Politinių ir pilietinių teisių paktas, 1966 m. Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas); ETT 1988 m. vasario 2 d. sprendimas byloje C-24/86, *Blazot v. University of Liège* // ECR 1988, p. I-379 (1961 m. Europos socialinė chartija); ETT 1986 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje C-222/84, *Johnson v. Chief Constable of the RUC* // ECR 1986, p. I-379 (EŽTK); ETT 1998 m. vasario 17 d. sprendimas byloje C-249/96, *Grant v. SW Trains* // ECR 1998, p. I-621 (EŽTK, 1966 m. Pilietinių ir politinių teisių paktas).

¹²² VOGEL-POLSKY, E. What future is there for a Social Europe following the Strasbourg summit? // *Industrial law Journal*, 1990, nr. 19, p. 65.

¹²³ HEPPLER, B. The implementation of the Community Charter of Fundamental Social Rights // *Modern Law Review*, 1990, nr. 53, p. 643.

III. ETT VAIDMUO ĮTVIRTINANT KONKREČIAS DARBO TEISES

Galima teigti, kad iki Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos priėmimo pagrindinių teisių (įskaitant ir darbo teises) katalogo kūrimas bei vystymas Europos Bendrijoje buvo tik užuomazginis ir fragmentiškas¹²⁴. Kai kurie teisės mokslininkai¹²⁵ teigia, kad 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos bei 1961 m. Europos socialinės chartijos paminėjimas Europos Bendrijos sutartyje tarnavo kaip svarbus teleologinis įrankis, tačiau pačioje Bendrijos teisėje (Bendrijos pirminės ir antrinės teisės normose) trūko svarbių permainų darbo teisių įtvirtinimo, pripažinimo, išvystymo bei apsaugos srityje. Akivaizdu, kad tam turėjo įtakos tas faktas, kad Europos Bendrija buvo sukurta grynai ekonominės politikos tikslais, siekiant sukurti bendrą rinką. Tad Europos Bendrijos įsteigimo metu bet kokios socialinės garantijos buvo teikiamos vien tik konkurencijos išsaugojimo tikslais, bet ne kaip socialinės Bendrijos politikos pasekmė¹²⁶. Atkreiptinas dėmesys, kad netgi pats ETT pareiškė, kad socialinės bei darbo rinkos politika iš esmės nebuvo sukurta kaip atskira politikos sritis¹²⁷. Tačiau pamažu valstybės narės suprato, kad Bendrijos teisėje turi būti pripažįstamos bei įtvirtintos ir darbo teisės, bei užtikrinta jų tinkama apsauga. Visa tai gali turėti įtakos ne tik darbuotojų socialinei padėčiai bei gerovei, bet ir, kaip akcentavo *Deakin ir Wilkinson*¹²⁸, gali būti naudinga ekonominiu aspektu, t.y. investicijos į pagrindinių darbo teisių apsaugą rezultate „atsipirktų“ kvalifikuotos ir produktyvios darbo jėgos turėjimu. Vis dėlto net ir šiuo metu pačioje Europos Bendrijos steigimo sutartyje mes galime rasti nedaug nuostatų, įtvirtinančių darbo teises. Žymiai plačiau Bendrijos darbo teisė yra išplėtotą Bendrijos antrinėje teisėje (direktyvose, reglamentuose)¹²⁹, ir, be abejonės, ETT jurisprudencijoje.

Toliau šiame darbe bus pateikta ETT jurisprudencijos analizė konkrečių darbo teisių pripažinimo srityje.

¹²⁴ Žr. SCIARRA, S., *From Strasbourg to Amsterdam: Prospects for the Convergence of European Social Rights Policy*. In *Human Rights in the EU*. Oxford, 1999.

¹²⁵ SZYSZCZAK, Erika. *EC Labour Law*. Harlow, 2000, p. 167.

¹²⁶ LENAERTS, Koen; FOUBERT, Petra. *Social Rights in the Case-Law of the European Court of Justice: The Impact of the Charter of Fundamental Rights of the European Union on Standing Case-Law // Legal Issues of Economic Integration*, 2001, nr. 28(3), p. 285.

¹²⁷ ETT 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje C-43/75, *Defrenne v. Sabena (No.2)* // ECR 1976, p. I-455.

¹²⁸ DEAKIN, S., WILKINSON, F. *Rights vs. Efficiency? The Economic Case for Transnational Labour Standards // Industrial Law Journal*, 1994, nr. 23, p. 311.

¹²⁹ Dabartiniu metu darbo teisei reikšmingos Bendrijos teisės normos gali būti kuriamos Bendrijai veikiant įvairiose srityse, tai yra naudojantis kompetencijos normomis, nustatančiomis įgalinimus veikti skirtingose srityse (tiek socialinės-politinės kompetencijos ribose (EBS 136-137 str.), tiek naudojantis ekonominio-politinio pobūdžio kompetencijos galimybėmis (EBS 40, 94, 95, 251 str.), tiek vadovaujantis Bendrijos kompetencijos normomis diskriminacijos uždraudimo srityje (EBS 12, 13, 141 str.), tiek ir naudojantis kitomis galimybėmis kurti darbo teisės normas („papildomoji“ kompetencija (EBS 308 str.), „implied powers“ doktrina). Taigi Europos Bendrijos teisėkūros institucijos turi iš tiesų plačią kompetenciją veikti darbo teisės srityje įtvirtinant darbo teises ir užtikrinant jų teisinę apsaugą.

1. ATSKIRŲ DARBO TEISIŲ ĮTVIRTINIMAS ETT JURISPRUDENCIJOJE

1.1 Asociacijų laisvė

Asociacijų laisvė yra pripažįstama visose Europos Bendrijos valstybėse narėse. Daugelyje šalių asociacijų laisvė yra laikoma tokia svarbia, kad netgi įtvirtinama Konstitucijose. Be to, nemažai tarptautinių teisės aktų garantuoja šią laisvę (pavyzdžiui, TDO¹³⁰ Konvencijos Nr. 11¹³¹, Nr. 87¹³² ir Nr. 98¹³³, 1948 m. JTO Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija, 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas ir 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas). Žymiai svarbesniu Bendrijos tikslams yra laikomas asociacijų laisvės įtvirtinimas EŽTK, 1961 m. Europos socialinėje chartijoje, 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijoje bei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijoje. Šiuose dokumentuose yra pripažįstami du asociacijos laisvės aspektai. Pirma, tai teisė įsteigti laisvai veikiančias ir nepriklausomas sąjungas (asociacijas, organizacijas). Kaip pastebėjo *Catherine Barnard*¹³⁴, sąvokos „sąjungos“ vartojimas daugiskaitos forma yra labai svarbus, kadangi, kaip nurodė Europos žmogaus teisių teismas *Young, James and Webster* byloje¹³⁵, tai užkerta kelią atsirasti sąjungos monopoliui bei leidžia steigti konkuruojančias sąjungas. Antras asociacijos laisvės aspektas bei pirmojo aspekto pasekmė – tai teisės būti ar nebūti konkrečios sąjungos nariu.

Kalbant apie Bendrijos pirminę teisę, pažymėtina, kad Europos Bendrijos sutarties 137 straipsnis aiškiai neįtraukia asociacijų laisvės į Bendrijos kompetencijos pagal 137 straipsnį (socialinė-politinė Bendrijos teisėkūros kompetencija) sferą. Kita vertus, ETT pripažino asociacijų laisvę pagrindine žmogaus teise. *Jean Marie Le Pen and the Front National v Detlef Puhl and Others* byloje¹³⁶ Teismas pabrėžė, kad asociacijų laisvė pirmiausia reiškia asmenų teisę jungtis į kolektyvinius „subjektus“, kurie galėtų atstovauti jų bendrus interesus. *Kortner* byloje¹³⁷ Teismas teigė, kad „remiantis bendrais teisės principais profesinių sąjungų veiklos laisvė (kuri yra asociacijų laisvės šerdimi) reiškia ne vien tai, kad tarnautojai turi teisę be kliūčių steigti asociacijas, bet ir tai, kad šios asociacijos yra laisvos atlikti bet kokius teisėtus veiksmus jų narių

¹³⁰ Netgi viena TDO atliekamų funkcijų yra asociacijos laisvės ir iš jos išplaukiančių principų efektyvumo užtikrinimas, o tai yra vienas iš svarbiausių taikos ir socialinio teisingumo garantų (TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. T. 1. Monografija. Vilnius, 2005, p. 178).

¹³¹ 1921 m. TDO konvencija Nr. 11 dėl žemės ūkio darbuotojų teisių jungtis į asociacijas ir vienytis // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-647.

¹³² 1948 m. TDO konvencija Nr. 87 dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-653.

¹³³ 1949 m. TDO konvencija Nr. 98 dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-674.

¹³⁴ BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000, p. 553.

¹³⁵ European Court's of Human Rights reports. *Young, James and Webster v. United Kingdom*, Series B. No. 39.

¹³⁶ ETT 1990 m. kovo 22 d. sprendimas byloje C-201/89, *Jean Marie Le Pen and the Front National v Detlef Puhl and Others* // ECR 1990, p. I-1183.

¹³⁷ ETT 1974 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-175/73, *Union Syndicale, Massa and Kortner v. Commission* // ECR 1974, p. I-917.

(darbuotojų) interesų gynimo tikslais“. Taigi, kaip pareiškė generalinis advokatas Jacobs *Albany* byloje¹³⁸, Teismas visiškai pripažįsta individualią žmogaus teisę steigti asociacijas arba būti jų nariu ir kolektyvinę teisę imtis bendrų veiksmų savo teisių gynimui¹³⁹.

Pagrindinė asociacijos laisvės esmė bei svarba buvo patvirtinta *Bosman* byloje¹⁴⁰, kur buvo akcentuota pagarba asociacijų laisvei kaip vienai iš pagrindinių žmogaus teisių, įtvirtintų tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose. Ši byla buvo susijusi su futbolo asociacijų teisėmis nustatyti vidaus taisykles, o, konkrečiai, futbolininkų perėjimo iš vieno futbolo klubo į kitą taisykles. Komentuojamoje byloje futbolo asociacijos įtvirtino tokias taisykles, kuriomis, anot Teismo, buvo ribojama futbolininkų judėjimo laisvė (t.y. apribojo futbolininkų, kitų valstybių narių piliečių, teises pereiti iš vieno klubo į kitą). Nors ETT ir akcentavo, kad Bendrija gerbia ir gina asociacijų laisvę, kurią garantuoja EŽTK ir kiti žmogaus teisių dokumentai, bei asociacijų teisę laisvai nustatyti jų veiklos principus, tačiau taisyklių, ribojančių profesionalių sportininkų judėjimo laisvę (vieną pagrindinių Europos Sąjungos laisvių), įtvirtinimas negali būti traktuojamas kaip būtinas tinkamam asociacijos laisvės įgyvendinimui. Dar daugiau, tokių taisyklių nustatymas jokių būdu negali būti vertinamas kaip neišvengiama naudojimosi asociacijų laisve pasekmė.

Kitas įdomus pavyzdys yra *Maurissen* byla¹⁴¹, kurioje asociacijų laisvės apsauga buvo siejama jau konkrečiai su profesinėmis sąjungomis. Šioje byloje buvo nagrinėjamas Bendrijos Audito Rūmų prezidento sprendimo, kuriuo buvo apribotos galimybės naudotis šios institucijos informavimo sistemomis Bendrijos tarnautojų profesinės sąjungos tikslais, teisėtumo klausimas. Audito Rūmų tarnautojas, kartu būdamas Bendrijos tarnautojų profesinės sąjungos nariu, Maurissen šioje situacijoje išvelgė profesinių sąjungų veiklos laisvės apribojimą. Šioje byloje Teismas pripažino Bendrijos tarnautojų teisę steigti profesines sąjungas arba būti jų nariais kaip bendrą darbo teisės principą, taikytiną Bendrijos teisinės erdvės mastu. Teismas konstatavo, kad profesinių sąjungų atstovams tam, kad jie galėtų tinkamai atstovauti savo narius, turi būti suteiktos tam tikros garantijos, kaip antai, laisvas nuo tiesioginių darbo funkcijų atlikimo laikas. Dar daugiau, pasak Teismo, Bendrijos institucijos turi leisti profesinėms sąjungoms įgyvendinti visas jų teises, įskaitant teisę platinti informaciją įvairiais profesinės sąjungos veiklos klausimais. Vis dėlto, anot ETT, asociacijų laisvė negali būti traktuojama taip plačiai, kaip apimanti ir Bendrijos institucijų pareigą leisti profesinėms sąjungoms naudotis institucijos informacijos teikimo priemonėmis. Tokiu būdu Teismas konstatavo, kad ginčijamas Audito Rūmų prezidento

¹³⁸ ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹³⁹ Generalinio advokato *Jacobs* 1999 m. sausio 28 d. išvada byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹⁴⁰ ETT 1995 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje C-415/93, *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v. Bosman and Others* // ECR 1995, p. I-4921.

¹⁴¹ ETT 1990 m. sausio 18 d. sprendimas jungtinėse bylose C-193/87 ir C-194/87, *Henri Maurissen and European Public Service Union v. Court of Auditors of the European Communities* // ECR 1990, p. I-114.

spendimas yra teisėtas, kadangi jis jokių būdu neriboja profesinės sąjungos teisės teikti informaciją (tai jos gali daryti bet kokiais kitais būdais), o kartu ir nepažeidžia asociacijų laisvės. Audito Rūmai turi teisę (bet neprivalo) *savanoriškai* leisti profesinėms sąjungoms naudotis šios institucijos informavimo sistemomis, kas gali būti vertinama tik kaip informacijos platinimo proceso palengvinimas, bet jokių būdu ne kaip profesinių sąjungų laisvės apribojimas.

Asociacijų laisvės pripažinimas Europos Bendrijoje pagrindine teise yra reikšmingas dėl dviejų priežasčių. Pirma, Teismas jau ne kartą konstatavo, kad pagrindinės žmogaus teisės sudaro neatskiriama dalį bendrųjų teisės principų, kurių tinkamą laikymąsi užtikrina bei prižiūri ETT¹⁴². Antra, tai kartu yra ir pripažinimas, kad Bendrija atlieka svarbų vaidmenį demokratinuose procesuose¹⁴³. Tačiau paradoksalu, kad tuo metu, kai Bendrija suteikia vis daugiau teisių socialiniams partneriams (įtraukia juos į teisėkūros procesus), daugelyje valstybių narių, neįskaitant Skandinavijos šalių, darbuotojų narystė profesinėse sąjungose vis smunka.

1.2 Kolektyvinės derybos

Teisinėje literatūroje¹⁴⁴ pateikiama tokia kolektyvinių derybų definicija: plačiaja prasme kolektyvinės derybos – tai interesų derinimo procesas, apimantis įvairias dvišales ir trišales diskusijas, susijusias su darbo santykių problemomis, tiesiogiai ar netiesiogiai liečiančiomis atitinkamas darbuotojų grupes. Siaurąja prasme kolektyvinės derybos apima tik dvišales diskusijas, vedančias prie kolektyvinių sutarčių sudarymo. Pažymėtina, kad socialinių partnerių dialogas įmanomas tiek Europos Sąjungos, tiek nacionaliniame lygmenyje, tiek ir tam tikros ūkio šakos arba įmonės mastu. Kolektyvinių derybų nauda socialiniams partneriams yra akivaizdi. Kolektyvinių derybų pagalba darbuotojai ir darbdaviai gali sureguliuoti savo tarpusavio santykius, nustatydami kolektyvinėje sutartyje (kuri yra loginė kolektyvinių derybų pasekmė) atitinkamas reguliavimo taisykles¹⁴⁵. ETT *Simap* byloje¹⁴⁶ pažymėjo, kad kolektyvinių derybų dėka darbuotojai gali žymiai efektyviau nei individualiai besiderėdami su darbdaviu užtikrinti adekvačias darbo

¹⁴² Žr., pavyzdžiui, ETT 1991 m. birželio 18 d. sprendimas byloje C-260/89, *Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v. Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas* // ECR 1991, p. I-2925.

¹⁴³ BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000, p. 555.

¹⁴⁴ Žr., pavyzdžiui, BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000, p. 556.

¹⁴⁵ ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751; ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas jungtinėse bylose C-115/97, C-116/97, C-117/97, *Brentjes' Handelsonderneming BV v Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Handel in Bouwmaterialen* // ECR 1999, p. I-6025; ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-219/97, *Maatschappij Drijvende Blokken BV v Stichting Pensioenfonds voor de Vervoer en Havenbedrijven* // ECR 1999, p. I-3121; ETT 2000 m. rugsėjo 12 d. sprendimas jungtinėse bylose C-180/98, C-181/98, C-181/98, C-182/98, C-183/98, C-184/98, *Pavel Pavlov and Others v Stichting Pensioenfonds Medische Specialisten* // ECR 2000, p. I-6451; PIT 2002 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje T-238/00, *International and European Public Services Organisation (IPSO) and Union of Staff of the European Central Bank (USE) v European Central Bank* // ECR 2002, p. II-2237.

¹⁴⁶ ETT 2000 m. spalio 3 d. sprendimas byloje C-303/98, *Sindicato de Medicos de Asistencia Publica (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana* // ECR 2000, p. I-7963.

sąlygas, kadangi, kaip išsireiškė Teismas, kolektyvinių derybų metu išgirstamas „kolektyvinis balsas“ (kolektyvinė nuomonė). Iš kitos pusės, darbdaviams kolektyvinės derybos taipogi naudingos, nes jos užtikrina gamybinių darbo santykių stabilumą, palaiko „taiką“ darbovietėje.

Generalinis advokatas Jacobs savo išvadoje *Albany International* byloje¹⁴⁷ akcentavo, kad kolektyvinės sutartys užkerta kelią finansiškai brangiems darbo konfliktams, palengvina susitarimų procesą, vykdomą nustatytų derybų proceso taisyklių pagrindu bei užtikrina santykių aiškumą bei skaidrumą. Pusiausvyros palaikymas tarp kolektyvinių derybų proceso dalyvių garantuoja naudingą abiems šalims ir visai visuomenei rezultatą.

Geresnio kolektyvinių sutarčių svarbos Europos Bendrijoje suvokimo tikslais būtina pateikti minėtos bylos fabulą. *Albany International* byloje buvo nagrinėjami kolektyvinės sutarties galiojimo klausimai ir jos santykis bei poveikis Bendrijos konkurencijos teisei. Kolektyvine sutartimi buvo įkurta papildoma pensijų sistema, kurią valdė specialus socialinių partnerių įsteigtas pensinis fondas. Pagal šią sutartį darbuotojų ir darbdavių atstovų pageidavimu įgaliotos valstybės institucijos turėjo teisę padaryti privalomu prisijungimą prie šios sistemos visos ūkio šakos darbdaviams, o kartu ir jų darbuotojams. Iškilo klausimas, ar toks kolektyvinės sutarties nuostatų galiojimo sferos išplėtimas neprieštaruja Bendrijos teisės normoms, draudžiančioms bet kokius susitarimus arba sprendimus, kurie galėtų apriboti prekybos tarp valstybių narių laisvę, arba kurie galėtų paveikti arba apriboti konkurenciją bendrojoje rinkoje. ETT pareiškė, kad analizuojamas kolektyvinis susitarimas tarp socialinių partnerių buvo sudarytas kolektyvinių derybų išdavoje. Papildomos pensijų sistemos įkūrimu socialiniai partneriai siekė pagerinti darbuotojų socialinę padėtį. Teismas pareiškė, kad tokiu susitarimu buvo siekiama socialinių, bet ne ekonominių tikslų, ir todėl tokia susitarimo prigimtis leidžia teigti, kad jis negali būti vertinamas Bendrijos konkurencijos teisės normų kontekste kaip ribojantis konkurenciją bendrojoje rinkoje. Be to, Teismas konstatavo, kad šios kolektyvinės sutarties galiojimo sferos išplėtimas, pagal kurį vienas pensinis fondas įgavo išimtines teises, nepažeidžia ir Bendrijos nuostatų, draudžiančių monopolį bei piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi rinkoje. Todėl Teismas pareiškė, kad valstybės yra laisvos padaryti tokį susitarimą privalomą ir ne jo šalims (t.y. išplėsti kolektyvinės sutarties nuostatų galiojimą). Kita vertus, ETT taipogi akcentavo, kad nors šis pensinis fondas yra pensijų sistemos dalis, tačiau jį visgi negalima pripažinti nesiekiančia pelno organizacija. Skirtingai nei įprasti valstybės pensijų fondai, šis fondas neveikia solidarumo principo pagrindu, t.y. gaunamos išmokos tiesiogiai priklauso nuo padarytų įnašų. Tokiu būdu Teismas, nors ir pripažino, kad šis fondas iš tiesų skiriasi nuo kitų komercinių draudimo kompanijų, vis dėlto jis verčiasi ekonomine veikla, kuriai taikomos visos

¹⁴⁷ ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751

konkurencijos teisės taisyklės.

Taigi akivaizdu, kad ETT pripažįsta kolektyvinių sutarčių kaip socialinių partnerių interesų derinimo rezultata svarbą. Vis dėlto esama ETT praktika komentuojamu klausimu leidžia suvokti, kad Bendrijoje egzistuoja kolektyvinių derybų ir kolektyvinių sutarčių laisvės pripažinimo atskira pagrindine darbuotojų teise (kaip antai, asociacijų laisvė) problematika.

Komentuojamoje byloje bandydamas išsiaiškinti, ar Bendrijos teisėje egzistuoja pagrindinė teisė į kolektyvines derybas, generalinis advokatas Jacobs išsamiai išanalizavo 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartiją, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, Europos Socialinę chartiją, Tarptautinių ekonominių, socialinių, kultūrinių teisių paktą, jau darbe minėtą TDO konvenciją Nr. 87 dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo ir TDO konvenciją Nr. 98 dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo. Generalinis advokatas priėjo išvados, kad kol kas (t.y. bylos nagrinėjimo metu) negalima teisės į kolektyvines derybas pripažinti pagrindine teise. Savo išvadą jis argumentavo taip: „kolektyvinių derybų procesas kaip ir bet koks ekonominių santykių dalyvių derėjimasis, yra pakankamai ginamas bendrojo sutarčių laisvės principo pagalba. Todėl nebūtina atskirai įtvirtinti labiau specifinės pagrindinės teisės apsaugą. Bet kuriuo atveju pagrįsti teisės į kolektyvines derybas apribojimais neišvengiamai bus analogiški sutarčių laisvės ribojimams“¹⁴⁸.

Kadangi byloje buvo keliamas kolektyvinių sutarčių ir Bendrijos konkurencijos teisės santykio klausimas, generalinis advokatas pareiškė, kad netgi jeigu kolektyvinių derybų teisė ir būtų pripažinta pagrindine teise, norint išvengti konkurencijos taisyklių atitinkamuose santykiuose taikymo, nepakaktų vien prisidengti kolektyvinėmis derybomis ar kolektyvinėmis sutartimis (t.y. socialiniu santykių pobūdžiu ir tikslais).

Manychiau, kad generalinio advokato pozicija šioje byloje yra diskutuotina. Nors reikia pripažinti ir tai, kad generalinio advokato išvados teikimo metu dar nebuvo priimta Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija, kuri tiesiogiai įtvirtina teisę į kolektyvines derybas (kita vertus, tuo metu jau veikė 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija, kuri taipogi įtvirtino šią teisę kaip vieną pagrindinių darbuotojų socialinių teisių; tačiau šis dokumentas, kaip jau buvo minėta, nėra laikomas visuotinai privalomu teisės aktu)¹⁴⁹.

Atkreiptinas dėmesys, kad Pirmosios instancijos teismas *UEAPME* byloje¹⁵⁰, nors ir netiesiogiai, bet įtvirtino teisę į kolektyvines derybas. Šioje byloje Teismas atskirai neanalizavo

¹⁴⁸ Generalinio advokato *Jacobs* 1999 m. sausio 28 d. išvada byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹⁴⁹ Pažymėtina ir tai, kad teisės doktrinoje kolektyvinių derybų laisvė yra laikoma išvestine iš asociacijų laisvės.

¹⁵⁰ PIT 1998 m. birželio 17 d. sprendimas byloje T-135/96, *UEAPME v. Council* // ECR 1998, p. II-2335.

teisės į kolektyvines derybas problematikos, kadangi joje buvo keliamas darbuotojų pakankamo atstovavimo derybose dėl kolektyvinės sutarties, sudaromos Bendrijos mastu, klausimas. Vis dėlto Teismo sprendimas leidžia daryti išvadą, kad Bendrijos lygmenyje pripažįstama (ir įgyvendinama) kolektyvinių derybų ir kolektyvinių sutarčių teisė. Kita vertus, Teismas taip ir neišsakė savo pozicijos dėl šios teisės pobūdžio (t.y. ar ji laikytina atskira pagrindine teise).

Anot mokslininkės *Erikos Szyszczak*, tokioms generalinio advokato ir teismų išvadoms, be abejo, turėjo įtakos tai, kad Bendrija neturėjo savo atskiro privalomos juridinės galios pagrindinių teisių katalogo, kuriame kolektyvinės darbo teisės būtų specialiai pripažintos pagrindinėmis žmogaus teisėmis¹⁵¹.

1.3 Teisė imtis kolektyvinių veiksmų: teisė į streiką

Teisė imtis kolektyvinių veiksmų garantuojama daugelyje tarptautinių teisės aktų, įtvirtinančių socialines teises, o taip pat ir visų demokratiškos valstybių nacionalinėje teisėje. Ne išimtis yra ir Bendrijos teisė: šią teisę garantuoja 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija ir Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija.

Kolektyviniai veiksmai gali pasireikšti labai skirtingai. Nors klasikinis streikas laikomas stipriausia konflikto išraiškos forma, teisinėje literatūroje nurodomi ir kitų kolektyvinių veiksmų atvejai, kaip antai, atsisakymas dirbti viršvalandžius, darbas grynai pagal taisykles, bendradarbiavimo nutraukimas, piketai, „sėdimieji streikai“, vadinami „vėžlio streikai“¹⁵².

Visgi pagrindiniu kolektyviniu veiksmu yra laikomas būtent streikas. Kalbant apie teisę streikuoti, reikia pažymėti, kad ši teisė nuėjo ilgą evoliucijos kelią, kol buvo pripažinta neginčijama darbuotojų ir jiems atstovaujančių organizacijų teise. Būtent streiku galima daryti poveikį darbdaviui ir paskatinti eiti į kompromisus bei daryti tam tikras nuolaidas darbuotojams¹⁵³.

Kalbant apie Bendrijos teisės normas pažymėtina, kad EBS 137 straipsnis, įtvirtinantis Bendrijos socialinę-politinę kompetenciją, panaikina Bendrijos kompetenciją (bent jau šio straipsnio ribose), susijusią su teise į streiką arba teise pasinaudoti lokauto galimybe. Todėl šiuo teisiniu pagrindu (137 straipsnis) negali būti primami jokie teisės aktai, reguliuojantys šiuos klausimus (tai nereiškia, kad to negalima daryti naudojantis kitomis Bendrijos teisėkūros kompetencijos galimybėmis). Kita vertus, kaip minėta, tiek 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija, tiek ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija įtvirtina teisę imtis kolektyvinių veiksmų. Akivaizdu, kad ši teisė apima ir teisę į streiką.

¹⁵¹ SZYSZCZAK, Erika. *EC Labour Law*. Harlow, 2000, p. 48.

¹⁵² BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000, p. 573.

¹⁵³ BUŽINSKAS, Gintautas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras*. I t. Vilnius, 2003, p. 231.

Laikantis romanų-germanų tradicijos, Bendrijos teisė ir ETT praktika pripažįsta ne *laisvę* į streiką, o būtent *teisę* į streiką. Tad svarbu tinkamai nustatyti, ką reiškia šios dvi sąvokos. Teisinėje literatūroje¹⁵⁴ nurodoma, kad *streiko laisvė* reiškia, kad streikas yra teisiškai leistinas, tačiau teisės aktai nenumato jokių specialių šios teisės realizavimo garantijų - streikas toleruojamas, bet neskatinamas, ir teisėtos streiko ribos diktuojamos bendros teisinės tvarkos. *Teisė į streiką*, priešingai, reiškia, kad valstybės turi nustatyti savo teisės aktuose specialias priemones, kad užtikrinti tinkamą šios teisės įgyvendinimą: vadinasi, streikai yra skatinami. Tai parodo, kad kolektyvinių interesų apsauga vertintina labai svarbia socialinės politikos dalimi. Teisės į streiką ypatingą vaidmenį parodo ir tai, kad ši teisė įtirtinta daugelio valstybių narių konstitucijose.

ETT savo praktikoje tiesiogiai įtvirtino teisę imtis kolektyvinių veiksmų kaip pagrindinę darbuotojų teisę. *Kortner* byloje¹⁵⁵ ETT pareiškė, kad teisės imtis kolektyvinių veiksmų užtikrinimas ir pripažinimas yra būtina sąlyga tinkamam naudojimuisi asociacijų laisve. Anot Teismo, profesinių sąjungų veiklos laisvė reiškia ne vien tai, kad darbuotojai turi teisę be kliūčių steigti asociacijas, bet ir tai, kad šios asociacijos yra laisvos atlikti bet kokius teisėtus veiksmus jų narių (darbuotojų) interesų gynimo tikslais. Kita vertus, ETT konstatavo, kad teisės imtis kolektyvinių veiksmų įgyvendinimui gali būti nustatomos tam tikros sąlygos. Komentuojama byla buvo susijusi su Bendrijos tarnautojų profesinių sąjungų teisėmis. Teismas pareiškė, kad šioms profesinėms sąjungoms norint pasinaudoti kolektyvinių veiksmų teise, būtina įgyvendinti atitinkamas šios teisės realizavimui Bendrijos teisėje nustatytas sąlygas.

Generalinis advokatas Jacobs savo išvadoje¹⁵⁶ jau minėtoje *Albany International* byloje¹⁵⁷ taipogi pareiškė, kad kolektyvinių veiksmų teisė laikytina pagrindine teise. Anot jo, teisė imtis kolektyvinių veiksmų profesinių interesų ginimo tikslais kaip būtina sąlyga tinkamam naudojimuisi asociacijos laisve yra ginama ir Bendrijos teisės pagalba. Yra ypač svarbu, kad ETT keliuose savo sprendimuose yra konstatavęs, kad netgi minimalus teisės imtis kolektyvinių veiksmų (o kartu ir teisės į streiką) esmės iškraipymas ar šios teisės suvaržymas, net ir visuomenės interesų tikslais, gali būti pripažįstamas neteisėtu¹⁵⁸. Ši teismo išvada buvo patvirtinta ir Tarybos reglamente 2679/98/EB¹⁵⁹, kuris numatė intervencijos mechanizmą tam,

¹⁵⁴ BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000, p. 573.

¹⁵⁵ ETT 1974 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-175/73, *Union Syndicale, Massa and Kortner v. Commission* // ECR 1974.

¹⁵⁶ Generalinio advokato *Jacobs* 1999 m. sausio 28 d. išvada byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹⁵⁷ ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹⁵⁸ ETT 1994 m. spalio 5 d. sprendimas byloje C-280/93, *Germany v. Council* // ECR 1994, p. I-4973; ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.

¹⁵⁹ 1998 m. gruodžio 7 d. Tarybos reglamentas 2679/98/EB dėl vidaus rinkos funkcionavimo, susijusio su laisvu

kad apsaugoti prekybos laisvę bendrojoje rinkoje, ir vienbalsiai buvo priimtas valstybėmis narėmis, besivadovaujančiomis Teismo sprendimu *Commission v. France* byloje¹⁶⁰. Šis reglamentas numatė, kad jo nuostatos negali būti aiškinamos kaip galinčios paveikti pagrindinių teisių įgyvendinimą, įskaitant ir teisę į streiką.

Pažymėtina, kad Europos žmogaus teisių teismas taipogi nors ir netiesiogiai, bet pripažino profesinių sąjungų teisę imtis kolektyvinių veiksmų¹⁶¹, nors EŽTK tiesiogiai nenumato tokios teisės (tokia teisė buvo išvesta iš teisės steigti profesines sąjungas ir stoti į jas savo interesų gynimo tikslais bei Konvencijoje numatytos garantijos, kad naudojimuisi šia teise neturi būti taikomi apribojimai (*išskyrus tuos, kuriuos nustato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje dėl valstybės saugumo ar visuomenės apsaugos, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę arba kitų asmenų teises ir laisves*). Iš Teismo sprendimo galima daryti išvadą, kad jeigu valstybė nenumatė draudimo imtis kolektyvinių veiksmų, tai tokia teisė lyg ir egzistuoja, nors atkreiptinas dėmesys, kad, skirtingai nei ETT, kategoriškos išvados Europos žmogaus teisių teismas visgi nepadarė.

1.4 Nediskriminavimo dėl lyties principo samprata ETT jurisprudencijoje

ETT neapsiribojo vien atskirų pagrindinių socialinių teisių pripažinimu. Teismas pradėjo aiškinti ir detalizuoti atskiras darbo teises¹⁶². Vaizdingu pavyzdžiu čia galėtų būti pagrindinė teisė į vienodą požiūrį į vyrus ir moteris. Būtent Teismas pirmasis suformulavo pagrindinius lyčių lygiateisiškumo darbo santykių srityje principus, pateikė sąvokų sampratas bei nustatė esminius šios teisės gynimo būdus, kas vėliau buvo perkelta ir įtvirtinta tiek Europos Bendrijos pirminės, tiek ir antrinės teisės normose. Europos Bendrijos steigimo sutartyje nuo pat Europos Bendrijos įsteigimo pradžios buvo įtvirtintas vienodo darbo užmokesčio vyrams ir moterims už vienodą darbą arba vienodos vertės darbą principas. Paminėtina, kad Bendrijos įsteigimo metu daugelyje valstybių-marių vyrų ir moterų darbo užmokestis iš esmės skyrėsi. Tačiau laikui bėgant vyrų ir moterų lygybės darbo teisės srityje principas buvo išplėtotas tiek Europos Bendrijos teisės normų pagalba, tiek ir ETT jurisprudencijos dėka. 1976 metais Teismas pripažino, kad EBS straipsnis, įtvirtinantis vienodo darbo užmokesčio už vienodą darbą arba vienodos vertės darbą, yra tiesiogiai taikomas, ir todėl šia teisės norma galima remtis

prekių judėjimu tarp valstybių narių // OL, 1998 L 337, p. 8.

¹⁶⁰ ETT 1997 m. lapkričio 7 d. sprendimas byloje C-262/95, *Commission v. France* // ECR 1997, p. I-6959.

¹⁶¹ European Court's of Human Rights reports. *National Union of Belgian Police v. Belgium*, 1975 m. spalio 27 d., Series A. No. 19; European Court's of Human Rights reports. *Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 1976 m. vasario 6 d., Series A. No. 20.

¹⁶² LENAERTS, Koen; FOUBERT, Petra. Social Rights in the Case-Law of the European Court of Justice: The Impact of the Charter of Fundamental Rights of the European Union on Standing Case-Law // *Legal Issues of Economic Integration*, 2001, nr. 28(3), p. 284.

nacionaliniuose teismuose (tiek prieš viešąjį, tiek ir prieš privatų darbdavį)¹⁶³. Po tokios Teismo išvados ETT žymiai padaugėjo bylų, susijusių su šios EBS normos taikymu. Vėliau Teismas padarė iš tiesų nemažai svarbių Bendrijos darbo teisei išvadų dėl „darbo užmokesčio“¹⁶⁴, „vienodo darbo, „vienodos vertės darbo“¹⁶⁵ sampratos. Be to, būtent Teismas pirmasis suformulavo tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos dėl lyties sąvokas bei pateikė esminius kriterijus, pagal kuriuos galima atskirti tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos dėl lyties atvejus¹⁶⁶, bei nustatė žalos, patirtos dėl diskriminacijos lyties pagrindu, atlyginimo principus¹⁶⁷.

ETT vaidmuo įtvirtinant bei ginant nediskriminavimo dėl lyties principą (kurį Teismas pripažino bendruoju Bendrijos teisės principu) iš tiesų yra stulbinantis. Tai ypač pasakytina apie lyčių lygiateisiškumo principo įgyvendinimą sudarant, vykdant darbo sutartį ar jai pasibaigiant (pažymėtina, kad diskriminacija draudžiama visais darbo teisinių santykių susiformavimo etapais). Skirtingai negu lyčių lygiateisiškumo darbo užmokesčio srityje principas, kuris yra tiesiogiai įtvirtintas EBS, kiti su darbo užmokesčiu nesusiję vyrų ir moterų lygiateisiškumo principo įgyvendinimo darbo teisėje aspektai ilgą laiką Bendrijos pirminės ir antrinės teisės normomis

¹⁶³ ETT 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje C-43/75, *Defrenne v. Sabena (No.2)* // ECR 1976, p. I-455.

¹⁶⁴ Žr. ETT 1986 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje C-170/84, *Bilka-Kaufhaus v. Weber* // ECR 1986, p. I-1607; ETT 1971 m. gegužės 25 d. sprendimas byloje C-80/70, *Defrenne v. Belgium* // ECR 1971, p. I-445; ETT 1981 m. kovo 11 d. sprendimas byloje C-69/80, *Worringham and Humphries v. Lloyds Bank Limited* // ECR 1981, p. I-969; ETT 1990 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje C-262/88, *Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group* // ECR 1990, p. I-1889; ETT 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje C-171/88, *Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudevereinigung GmbH* // ECR 1989, p. I-2743; ETT 1992 m. birželio 4 d. sprendimas byloje C-360/90, *Arbeiterwohlfahrt der Stadt Berlin v. Bötzel* // ECR 1992, p. I-3589; ETT 1984 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje C-23/83, *Liefting v. Directie van het Academisch Ziekenhuis bij de Universiteit van Amsterdam* // ECR 1984, p. I-5225; ETT 1993 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje C-152/91, *Neath v. Hugh Steeper Ltd* // ECR 1993, p. I-6935; ETT 1994 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje C-200/91, *Coloroll Pension Trustees Ltd v. Russels* // ECR 1994, p. I-4389; ETT 1982 m. vasario 9 d. sprendimas byloje C-12/81, *Garland v. British Rail Engineering Limited* // ECR 1982, p. I-359; ETT 1972 m. birželio 7 d. sprendimas byloje C-32/71, *Sabbatini v. European Parliament* // ECR 1972, p. I-345, ir kt.

¹⁶⁵ Žr. ETT 2000 m. kovo 30 d. sprendimas byloje C-236/98, *Jämställdhetsombudsmannen v. Örebro Läns Landsting* // ECR 2000, p. I-2189; ETT 1988 m. vasario 4 d. sprendimas byloje C-157/86, *Murphy v. Bord Eireann Telecom* // ECR 1988, p. I-673; ETT 1981 m. kovo 31 d. sprendimas byloje C-96/80, *Jenkins v. Kingsgate (Clothing Productions) Ltd.* // ECR 1981, p. I-911; ETT 1981 m. kovo 11 d. sprendimas byloje C-69/80, *Worringham and Humphries v. Lloyds Bank Limited* // ECR 1981, p. I-969; ETT 1982 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-61/81, *Commission v. United Kingdom* // ECR 1982, p. I-2601; ETT 1985 m. sausio 30 d. sprendimas byloje C-143/83, *Commission v. Denmark* // ECR 1985, p. I-427, ir kt.

¹⁶⁶ Žr. ETT 1981 m. kovo 31 d. sprendimas byloje C-96/80, *Jenkins v. Kingsgate (Clothing Productions) Ltd.* // ECR 1981, p. I-911; ETT 1986 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje C-170/84, *Bilka-Kaufhaus v. Weber* // ECR 1986, p. I-1607; ETT 1990 m. birželio 27 d. sprendimas byloje C-33/89, *Kowalska* // ECR 1990, p. I-2591; ETT 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje C-171/88, *Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudevereinigung GmbH* // ECR 1989, p. I-2743; ETT 1994 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje C-200/91, *Coloroll Pension Trustees Ltd v. Russels* // ECR 1994, p. I-4389; ETT 1984 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje C-23/83, *Liefting v. Directie van het Academisch Ziekenhuis bij de Universiteit van Amsterdam* // ECR 1984, p. I-5225; ETT 1996 m. vasario 13 d. sprendimas byloje C-342/93, *Gillespie and Others* // ECR 1996, p. I-475; ETT 1999 m. spalio 21 d. sprendimas byloje C-333/97, *Lewen* // ECR 2000, p. I-261; ETT 1989 m. spalio 17 d. sprendimas byloje C-109/88, *Danfoss* // ECR 1989, p. I-7243, ir kt.

¹⁶⁷ ETT 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje C-43/75, *Defrenne v. Sabena (No.2)* // ECR 1976, p. I-455; ETT 1990 m. birželio 27 d. sprendimas byloje C-33/89, *Kowalska* // ECR 1990, p. I-2591; ETT 1991 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-184/89, *Nimz* // ECR 1991, p. I-279; ETT 1997 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje C-145/95, *DEI* // ECR 1997, p. I-2057; ETT 1994 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje C-28/93, *van den Akker* // ECR 1994, p. I-4527.

nebuvo reguliuojami. Netgi vėliau, priėmus Tarybos direktyvą 76/207/EEB *dėl lyčių lygybės principo taikymo įsidarbinimo, profesinio rengimo, paaukštinimo darbe ir darbo sąlygų atžvilgiu*¹⁶⁸, jos nuostatos nebuvo itin tikslios, tad būtent ETT teko suteikti šiam principui konkretų turinį. Teismas suvaidino labai svarbų vaidmenį įpareigojant nustatyti vyrams ir moterims vienodas darbo sąlygas. Pažymėtina, kad, anot Teismo, į darbo sąlygų definiciją patenka labai platus su darbo santykiais susijusių pareigų sąrašas, kaip antai pareiga išduoti darbuotojui jo metinį darbo įvertinimą¹⁶⁹, pareiga sutrumpinti darbo laiką¹⁷⁰, įvairūs darbo sutarties sudarymo ir nutraukimo aspektai¹⁷¹. Tinkamu pavyzdžiu šiuo atveju galėtų būti Teismo sprendimai, kuriuose bendrasis moterų naktinio darbo draudimas¹⁷² arba draudimas laisvanoriškai tarnauti kariuomenėje¹⁷³ buvo pripažintas neteisėtu. Nors, kita vertus, Teismas savo praktikoje pripažino, kad lyčių lygiateisiškumo principo darbo santykių srityje galima netaikyti tokioms veiklos rūšims, kaip antai, policijos pareigūnų naudojimuisi šaunamuoju ginklu¹⁷⁴, prižiūrėtojo pareigoms asmenų sulaikymo įstaigose¹⁷⁵, virėjo pareigoms kariniuose laivuose¹⁷⁶, kadangi tokiomis profesijomis gali užsiimti tik vienos kurios lyties asmenys (tai yra tos profesinės veiklos sritys, kuriose darbuotojo lytis yra lemiamas veiksnys dėl šių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba aplinkos). Be to, ETT praktikoje nukrypimai nuo lygiateisiškumo principo buvo pateisinti, kai nacionalinė teisė suteikdavo moteriai specialias motinystės atostogas¹⁷⁷ arba kai drausdavo nėščioms moterims dirbti naktį¹⁷⁸. Tai buvo grindžiama motinos ir vaiko ypatingo ryšio nepažeidžiamumo tikslais¹⁷⁹. ETT praktika lyčių lygiateisiškumo srityje iš tiesų yra gausi. Taip, kalbant apie tiesioginės diskriminacijos atvejus, ypatingai daug dėmesio buvo skirta darbuotojų moterų teisių apsaugai nėštumo metu¹⁸⁰. Ypatingai svarbūs Teismo sprendimai buvo priimti bylose dėl atleidimo iš darbo nėštumo ir gimdymo atostogų metu arba nepriėmimo į darbą dėl nėštumo. Šiose bylose Teismas

¹⁶⁸ 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB *dėl lyčių lygybės principo taikymo įsidarbinimo, profesinio rengimo, paaukštinimo darbe ir darbo sąlygų atžvilgiu* // OL, 1976 L 39, p. 40.

¹⁶⁹ ETT 1998 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje C-136/95, *Thibault* // ECR 1998, p. I-2011;

¹⁷⁰ ETT 2000 m. kovo 30 d. sprendimas byloje C-236/98, *Jämställdhetsombudsmannen v. Örebro Läns Landsting* // ECR 2000, p. I-2189;

¹⁷¹ ETT 1982 m. vasario 16 d. sprendimas byloje C-19/81, *Burton* // ECR 1982, p. I-555; ETT 1994 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-32/93, *Webb* // ECR 1994, p. I-3567; ETT 1986 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-151/84, *Roberts* // ECR 1986, p. I-703.

¹⁷² ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-345/89, *Stoeckel* // ECR 1991, p. I-4047.

¹⁷³ ETT 2000 m. sausio 11 d. sprendimas byloje C-285/98, *Kreil* // ECR 2000, p. I-69.

¹⁷⁴ ETT 1986 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje C-222/84, *Johnson v. Chief Constable of the RUC* // ECR 1986, p. I-379.

¹⁷⁵ ETT 1988 m. birželio 30 d. sprendimas byloje C-318/86, *Komisija v. Prancūzija* // ECR 1988, p. I-3559.

¹⁷⁶ ETT 1999 m. spalio 26 d. sprendimas byloje C-273/97, *Sirdar* // ECR 1999, p. I-7403.

¹⁷⁷ ETT 1984 m. liepos 2 d. sprendimas byloje C-184/83, *Hofmann* // ECR 1984, p. I-3047.

¹⁷⁸ ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-345/89, *Stoeckel* // ECR 1991, p. I-4047.

¹⁷⁹ ETT 1994 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje C-421/92, *Habermann-Beltermann* // ECR 1994, p. I-1657.

¹⁸⁰ ETT 1990 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje C-177/88, *Dekker v. Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen* // ECR 1990, p. I-3741; ETT 1994 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje C-421/92, *Habermann-Beltermann* // ECR 1994, p. I-1657; ETT 1995 m. spalio 7 d. sprendimas byloje C-450/93, *Kalanke* // ECR 1995, p. I-3051.

akcentavo, kad atleidimas iš darbo arba nepriėmimas į darbą dėl nėštumo yra laikomas tiesiogine diskriminacija dėl lyties, argumentuodamas tuo, kad tik moterys gali vykdyti joms gamtos priskirtas motinystės funkcijas, kurių vykdymas jokia būdu negali nulemti jų darbo teisių suvaržymus. Todėl tiek nepriėmimas į darbą ryšium su nėštumu, tiek teisės į nėštumo ir gimdymo atostogas nesuteikimas, tiek atleidimas iš darbo šių atostogų metu arba dėl neatvykimo į darbą šioms atostogoms pasibaigus ryšium su gimdymo komplikacijomis, tiek ir bet kokie kiti suvaržymai darbo teisiniuose santykiuose, kuriuos gali patirti motinystės funkcijas vykdančios moteris, Teismo yra pripažinti tiesiogine diskriminacija dėl lyties, kurios draudimas įtvirtintas tiek Bendrijos teisėje, tiek ir tarptautiniuose dokumentuose, įtvirtinančiuose pagrindines žmogaus teises¹⁸¹.

1.4.1 Pozityviosios diskriminacijos problematika ETT praktikoje

Pozityviosios diskriminacijos klausimas (t.y. atitinkamų privilegijų teikimas mažiau atstovaujančiai lyčiai) yra ypatingai reikšmingas nediskriminavimo dėl lyties principo realizavimo darbo teisės srityje prasme. Šio darbo kontekste šis klausimas yra ypač aktualus, kadangi būtent ETT savo praktikoje pripažino pozityviają diskriminaciją, suformulavo pagrindinius pozityviosios diskriminacijos leidimo principus bei kriterijus, kurie vėliau buvo perkelti į Bendrijos teisės normas (konkrečiai – Amsterdamo sutartimi; Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija taipogi leidžia pozityviają diskriminaciją). Todėl darbo temos išsamesnio atskleidimo tikslais būtina atskirai aptarti šios problemos sprendimo eigą ETT jurisprudencijoje.

Nagrinėjant bylas, susijusias su diskriminacijos dėl lyties draudimu, Teismui vis dažniau teko susidurti su klausimais, susijusiais su tuo, kaip plačiai galima išplėsti arba susiaurinti teisės į lyčių lygybę darbo teisės srityje ribas. Šiuo aspektu įdomu stebėti Teismo pozicijos keitimąsi pozityviosios diskriminacijos atžvilgiu.

Pirmasis Teismo sprendimas (*Kalanke* byloje¹⁸²), susijęs su pozityviosios diskriminacijos teisiniu įvertinimu, teisės doktrinoje buvo itin kritikuojamas tiek dėl argumentacijos stokos, tiek ir dėl neišspręsto klausimo: ar neprieštarauja Bendrijos teisei absoliučios pirmenybės suteikimas tam tikrai lyčiai, jeigu tai nukreipta į rezultatų lygybę (tai yra ypatingų privilegijų moterims suteikimas, kuriomis siekiama gerinti jų sugebėjimą konkuruoti darbo rinkoje)¹⁸³. Byla buvo susijusi su įdarbinimo programa, pagal kurią kandidatės moterys automatiškai įgydavo

¹⁸¹ Žr. ETT 1990 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje C-177/88, *Dekker v. Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen* // ECR 1990, p. I-3741; ETT 1990 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje C-179/88, *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark (Hertz) v. Dansk Arbejdsgiverforening* // ECR 1990, p. I-3979; ETT 1994 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje C-421/92, *Habermann-Beltermann* // ECR 1994, p. I-1657; ETT 1998 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje C-136/95, *Thibault* // ECR 1998, p. I-2011; ETT 1999 m. spalio 21 d. sprendimas byloje C-333/97, *Lewen* // ECR 2000, p. I-261; ETT 1998 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-66/96, *Høj Pedersen v. Kvickly Skive* // ECR 1998, p. I-7327; ETT 1997 m. gegužės 29 d. sprendimas byloje C-400/95, *Larsson v. Fötex Supermarked* // ECR 1997, p. I-2757, ir kt.

¹⁸² ETT 1995 m. spalio 7 d. sprendimas byloje C-450/93, *Kalanke* // ECR 1995, p. I-3051.

¹⁸³ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 263.

prioritetą prieš turinčius vienodą kvalifikaciją kandidatus vyrus, jeigu tam tikroje darbo vietoje moterų dirba mažiau negu pusė. ETT pareiškė, kad tokia programa nėra priimtina. Anot Teismo, šiuo kvotavimu siekiama ne suteikti lygias galimybes vyrams ir moterims užimti darbo vietas, o nulemti galutinius rezultatus.

Kiek vėliau, tikriausiai įtakojamas kritikos, Teismas sušvelnino savo poziciją, priimdamas sprendimą *Marschall* byloje¹⁸⁴. Teismas pabrėžė, kad įdarbinimo kvotas nevienodai lyčių atstovaujamosiose profesijose nustatančios teisės normos, kurios pirmenybę įsidarbinti teikia moterims, gali būti leistinos tik tuo atveju, kai pagal be diskriminavimo nustatytus reikalavimus vyrų ir moterų kvalifikacija ar tinkamumas pareigoms yra bent jau vienodas, tai yra negavęs darbo vietos vyriškos lyties kandidatas neturi geresnės kvalifikacijos¹⁸⁵.

Pagaliau, *Ambrahamsson* byloje¹⁸⁶ ETT dar labiau sušvelnino savo poziciją pozityviosios diskriminacijos atžvilgiu, pareikšdamas, kad teikti pirmenybę mažiau atstovaujančiai lyčiai leidžiama net ir tada, kai kandidato vyro kvalifikacija yra aukštesnė, bet kvalifikacijų skirtumas nėra didelis ir abiejų lyčių kandidatų kvalifikacija yra pakankama pareigoms užimti. Tačiau *Badeck* byloje¹⁸⁷ Teismas pažymėjo, kad bet koku atveju taikant pozityviosios diskriminacijos priemones visi kandidatai turi būti vertinami objektyviai, atsižvelgiant į kiekvieno kandidato asmenines savybes.

Taigi, kaip savo monografijoje pastebėjo *Tomas Davulis*¹⁸⁸, pozityvioji diskriminacija tampa vis priimtinesnė netgi iš pradžių gana konservatyvios pozicijos besilaikiusiam Teismui. Matyt, Teismas yra linkęs pripažinti socialinės tikrovės padiktuotą pozityviosios diskriminacijos priemonių būtinybę.

1.4.2 Lyčių lygiateisiškumo principo apimtis

Savo praktikoje ETT teko spręsti ir lyčių lygiateisiškumo principo ribų apibrėžimo klausimą, t.y. kaip plačiai galima traktuoti nediskriminavimo dėl lyties draudimo principą. Įtvirtindamas bei aiškindamas nediskriminavimo dėl lyties principo įgyvendinimą darbo teisėje, ETT susidūrė su diskriminacijos, susijusios su lyties pakeitimu, problema. *P. v. S.* byloje¹⁸⁹, kurioje buvo nagrinėjamas vyro, pakeitusio lytį, atleidimo iš darbo teisėtumo klausimas, Teismas pažymėjo, kad diskriminavimas, susijęs su lyties pakeitimu, yra prilyginamas diskriminacijai dėl lyties,

¹⁸⁴ ETT 1997 m. lapkričio 11 d. sprendimas byloje C-409/95, *Marschall v. Land Nordrhein-Westfalen* // ECR 1997, p. I-6363.

¹⁸⁵ ETT 1997 m. lapkričio 11 d. sprendimas byloje C-409/95, *Marschall v. Land Nordrhein-Westfalen* // ECR 1997, p. I-6363.

¹⁸⁶ ETT 2000 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-407/98, *Abrahamsson v. Fogelquist* // ECR 2000, p. I-5539.

¹⁸⁷ ETT 2000 m. kovo 28 d. sprendimas byloje C-158/97, *Georg Badeck v. Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen* // ECR 2000, p. I-1875.

¹⁸⁸ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 264.

¹⁸⁹ ETT 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje C-13/94, *P. v. S. and Cornwall County Council* // ECR 1996, p. I-2159.

kadangi toks diskriminavimas siejamas būtent su asmens lytimi. Pasak Teismo, Bendrijos teisės normos tik išreiškia lygybės principą, kuris yra vienas iš pagrindinių Bendrijos teisės principų, atitinkamoje srityje. Juo siekiama uždrausti bet kokią diskriminaciją dėl lyties. Todėl pakeitusių lytį asmenų diskriminavimas reikštų orumo ir laisvės, teisę į kuriuos jie turi ir kuriuos ETT privalo ginti, negerbimą¹⁹⁰.

Tačiau nepaisant to, kad Teismas laikėsi liberalesnių pozicijų, nagrinėdamas bylas dėl pozityviosios diskriminacijos leidimo bei dėl diskriminacijos, susijusios su lyties pakeitimu, Teismo išvados dėl kitų itin aštrių socialinių klausimų nėra tokios vienareikšmiškos. Tinkamiausiu pavyzdžiu šiuo atveju galėtų būti *Grant* byla¹⁹¹, kurioje Teismas atsisakė ginti homoseksualų teisę į vienodą vertinimą diskriminacijos dėl lyties draudimo principo pagrindu. Šioje byloje ieškovė Grant kreipėsi į savo darbdavį (teikiantį vežimo traukiniais paslaugas) dėl nuolaidų traukinių bilietams suteikimo savo moterų lyties partnerei. Tačiau darbdavys atsisakė teikti nuolaidas, motyvuodamas tuo, kad jos gali būti teikiamos tik arba susituokusiems asmenims, arba darbuotojo partneriui, kuris yra skirtingos lyties. Ieškovė įžvelgė diskriminaciją dėl lyties ir tuo pagrindu kreipėsi į ETT. Tačiau Teismas konstatavo, kad remiantis galiojančia Bendrijos teise, pastovūs santykiai tarp dviejų vienodos lyties asmenų neprilyginami santuokai arba nuolatiniam santykiams tarp skirtingų lyčių asmenų. Tokiu būdu Teismas atsisakė išplėsti nediskriminavimo lyties pagrindu principą diskriminavimo draudimui seksualinės orientacijos pagrindu, argumentuodamas, kad toks išplėtimas priskiriamas teisėkūros sričiai (tai yra teisės normas kuriančioms institucijoms), bet ne Teismo kompetencijai. Šioje byloje Teismas nepripažino diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimo vienu iš Bendrijos teisės principų. Pažymėtina, kad Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijai įgavus privalomąją galią, Teismo pozicija šiuo klausimu iš esmės turėtų pasikeisti, kadangi Chartija, be kitų diskriminavimo pagrindų draudimo, įtvirtina diskriminacijos dėl seksualinės orientacijos draudimo principą (kuris yra prilyginamas kitoms pagrindinėms teisėms).

1.5 Laisvė pasirinkti darbą

Laisvė pasirinkti darbą (arba įsidarbinimo laisvė) buvo ne vieną kartą įtvirtinta bei išaiškinta ETT jurisprudencijoje. Teismo praktikoje laisvė pasirinkti darbą suprantama kaip kiekvieno asmens įsidarbinimo laisvė bei laivė naudotis visomis su tuo susijusiomis garantijomis. Atkreiptinas dėmesys, kad, kaip teisingai savo monografijoje pastebėjo doc. dr. *Viktoras Tiažkijus*, laisvė pasirinkti darbą negali būti aiškinama kaip užtikrinimas ar garantija konkrečiam

¹⁹⁰ CAIRNS, Walter. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius, 1999, p. 331.

¹⁹¹ ETT 1998 m. vasario 17 d. sprendimas byloje C-249/96, *Lisa Jacqueline Grant v. South-West Trains Ltd.* // ECR 1998, p. I-636.

asmeniui, kad jis gaus konkretų pageidaujama darbą¹⁹² (todėl dažniausiai komentuojama teisė vadinama ne teise į darbą, o būtent laisve pasirinkti darbą (arba įsidarbinimo laisve), pabrėžiant būtent pasirinkimo laisvę, o ne konkrečios darbo vietos reikalavimo iš valstybės teisę). Tiek 1961 m. Europos socialinės chartijos, tiek 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartijos, tiek ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos prasme įsidarbinimo laisvė yra suvokiama būtent kaip laisvė įsidarbinti ir ieškoti darbo vietos net ir tuo metu, kai asmuo jau yra įsidarbinęs ir dirba, bet ne kaip garantija, kad asmuo gaus tam tikrą konkretų darbą. Tokia laisvės pasirinkti darbą samprata yra įtvirtinta ir ETT jurisprudencijoje. Tačiau gali būti ir kitas šios laisvės traktavimas, kuris aptinkamas Teismo praktikoje, t.y. užtikrinimas, kad kiekvienas žmogus galėtų dalyvauti ekonominėje sferoje¹⁹³.

Kiekvieno asmens laivė pasirinkti darbą reiškia ir tai, kad niekas negali būti verčiamas dirbti. Be to, ši laisvė apima ir teisę atsisakyti darbo, ir teisę turėti apsaugą nuo vienašališko darbo sutarties pakeitimo, ir, galų gale, draudimą darbdaviui reikalauti pratęsti darbo santykius (būtent taip ši komentuojama darbo teisė yra suprantama Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje). *Katsikas* byloje¹⁹⁴ Teismas konstatavo, kad darbuotojo pagrindinė laisvė pasirinkti darbą reiškia, kad darbuotojas yra laisvas pasirinkti darbdavį ir niekas negali jo įpareigoti dalyvauti darbo santykiuose su darbdaviu, kurio jis nėra laisvai pasirinkęs (tai yra ypač aktualu tais atvejais, kai pasikeičia darbdavys, pavyzdžiui, įvyksta verslo perdavimas, kaip atsitiko komentuojamoje byloje). Taigi darbuotojai turi turėti teisę pasirinkti bei keisti savo profesinę veiklą ir darbdavį. Todėl ir mokymosi, persikvalifikavimo, tobulinimosi galimybės taipogi yra tampriai susijusios su analizuojama teise. *UNECTEF* byloje¹⁹⁵ Teismas pareiškė, kad diplomo, įgyto kitoje valstybėje narėje, nepripažinimas (šiuo atveju tai buvo futbolo trenerio diplomas) iš esmės riboja laisvę pasirinkti darbą. Tokiu būdu ETT išvelgė tiesioginį ryšį tarp įgytos profesinės kvalifikacijos pripažinimo ir įsidarbinimo laisvės realizavimo (t.y. diplomo nepripažinimas, anot Teismo, neišvengiamai neigiamai (ir neteisėtai) paveikia asmens laisvės užsiimti profesine veikla įgyvendinimo galimybes).

Laisvės pasirinkti darbo esmę Bendrijos teisėje galima teisingai suprasti išanalizavus tokias Teismo bylas, kaip *Nold*¹⁹⁶, *Hauer*¹⁹⁷, *Keller*¹⁹⁸, *Marshall*¹⁹⁹ bylos. Šiose bylose Teismas

¹⁹² TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. T. 1. Monografija. Vilnius, 2005, p. 70; taip pat žr. BUZINSKAS, Gintautas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras*. I t. Vilnius, 2003, p. 24.

¹⁹³ ETT 1995 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje C-415/93, *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v. Bosman and Others* // ECR 1995, p. I-4921.

¹⁹⁴ ETT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-139/91, *Katsikas v. PCO Strauereibetrieb Puetz & Co. Nachfolger GmbH* // ECR 1992, p. I-0000.

¹⁹⁵ ETT 1987 m. spalio 15 d. sprendimas byloje C-222/86, *UNECTEF v. Heylens* // ECR 1987, p. I-4097.

¹⁹⁶ ETT 1974 m. gegužės 14 d. sprendimas byloje C-4/73, *Nold v. Commission* // ECR 1974, p. I-491.

¹⁹⁷ ETT 1979 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje C-44/79, *Hauer v. Land Rheinland-Pflaz* // ECR 1979, p. I-3727.

¹⁹⁸ ETT 1986 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-234/85, *Keller* // ECR 1986, p. I-2897.

¹⁹⁹ ETT 1990 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje C-370/88, *Procurator Fiscal v. A. Marshall* // ECR 1990, p. I-4071.

akcentavo, kad jeigu tokia teisė yra pripažįstama ir garantuojama nacionalinėse Konstitucijose, tai ji yra ginama ir Bendrijos lygmenyje. Tačiau, kaip ir nacionalinėje teisėje, ši teisė Bendrijoje gali būti iš dalies ribojama, jeigu to reikalauja visuomeninis interesas ar Bendrijos tikslai, tačiau tik jeigu tokie ribojimai yra proporcingi siekiamiems tikslams ir neiškraipo šios teisės esmės. Taip, pavyzdžiui, valstybės draudimas auginti vynmedžius tam tikroje žemėje, anot Teismo, be abejo, turės įtakos atitinkamo vyno gamintojo prekybai bei verslui, bet tai jokia būdu nepaveiks to asmens laisvės pasirinkti darbą²⁰⁰. Panašiai ir vyno žymėjimo ribojimai buvo pripažinti Teismo kaip nepažeidžiantys asmenų laisvės pasirinkti darbą ir užsiimti profesine veikla²⁰¹.

Štai, pavyzdžiui, *Kühn* byloje²⁰², kurioje Teismas taipogi akcentavo laisvę pasirinkti darbą kaip vieną iš pagrindinių darbo teisių, tam tikros Bendrijos teisėje nustatytos sąlygos pieno pardavimui buvo įvertintos kaip nepažeidžiančios laisvės užsiimti profesine veikla. Anot Teismo, tokios sąlygos yra nustatomos bendro visuomenės intereso tikslais, kaip antai, siekiant išvengti pertekliaus pieno produktų rinkoje. Analogiškos išvados buvo prieita ir minėtoje *Marshall* byloje, kurioje Teismas pripažino, kad tam tikri ribojimai užsiimti žvejyba (t.y. naudotis atitinkamomis žvejybos priemonėmis) yra leistini ir negali būti traktuojami kaip iškraipantys profesijos vykdymo laisvės esmę, kadangi jie yra nustatomi visuomeninio intereso tikslais, siekiant išsaugoti atitinkamų rūšių žuvų populiacijas.

Laisvę pasirinkti darbą (arba teisę užsiimti profesine veikla) Bendrijos lygmenyje Teismas labiausiai sieja būtent su darbuotojų judėjimo laisve ir nediskriminavimo dėl pilietybės principu. Akivaizdu, kad darbuotojų judėjimo laisvės Europos Bendrijos mastu tinkamas įgyvendinimas tiesiogiai įtakoja kiekvieno darbuotojo laisvės pasirinkti darbą realizavimą. ETT laisvą dirbančiųjų judėjimą pripažino kaip vieną iš svarbiausių žmogaus teisių²⁰³. Dėl to Teismas išplėtojo šios teisės socialinius padarinius. *Commission v. France* byloje²⁰⁴ pirmą kartą buvo pripažinta, kad Europos Bendrijos sutarties nuostata, įtvirtinanti darbuotojų judėjimo laisvę, yra tiesioginio veikimo. Teismas konstatavo, kad valstybės-narės negali kliudyti priimti į darbą kitų valstybių narių piliečius arba nustatyti jiems specialią įdarbinimo tvarką. Pasak ETT, valstybės narės neturi teisės skaičiais arba procentais riboti kitų valstybių piliečių, įdarbinamų bet kokiais veiksiais arba bet kokioje veiklos srityje, skaičius. Be to, valstybės narės ne savo piliečiams privalo suteikti tokią pat pagalbą ieškant darbo bei užtikrinti jiems tokias pačias darbo sąlygas kaip ir savo piliečiams.

²⁰⁰ ETT 1979 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje C-44/79, *Hauer v. Land Rheinland-Pflaz* // ECR 1979, p. I-3727.

²⁰¹ ETT 1986 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-234/85, *Keller* // ECR 1986, p. I-2897.

²⁰² ETT 1992 m. sausio 10 d. sprendimas byloje C-177/90, *Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems* // ECR 1992, p. I-58.

²⁰³ ETT 1975 m. birželio 17 d. sprendimas byloje C-7/75, *Mr. and Mrs. F. v. Belgian State* / ECR 1975, p. I-679.

²⁰⁴ ETT 1974 m. kovo 7 d. sprendimas byloje C-167/73 *Commission v. France (Re French Merchant Seamen)* // ECR 1974, p. I-359.

Tokiu būdu įsidarbinimo bet kurioje valstybėje narėje laisvė yra taip pat susijusi su diskriminavimo dėl pilietybės draudimo principu, kuris taipogi yra laikomas bendruoju Bendrijos teisės principu. Draudimas diskriminuoti dėl pilietybės reiškia draudimą diferencijuoti asmenų teisinę padėtį dėl pilietybės²⁰⁵. ETT savo praktikoje sukūrė ištisą teoriją, susijusią su šių teisių gynimu. Atkreiptinas dėmesys, kad būtent ETT suformulavo Europos Sąjungos pilietybės sąvoką bei apibrėžė jos turinį dar prieš įtvirtinant ją Europos Sąjungos sutartyje²⁰⁶.

Iš Teismo praktikos matyti, kad nediskriminavimo dėl pilietybės principas turi būti taikomas visose darbo teisinių santykių srityse: skaičiuojant darbuotojų darbo stažą (pavyzdžiui, įskaitant į stažą tarnybą kitos valstybės narės kariuomenėje²⁰⁷), skiriant „gyvenimo atskirai nuo šeimos pašalpą“, kurią Teismas pripažino kaip vieną iš „įsidarbinimo ir darbo sąlygų“²⁰⁸, suteikiant teisę pirkti traukinio bilietą mažesniu tarifu, jei ši teisė taikoma vidaus darbuotojams²⁰⁹, leidžiant daryti socialinės draudimo įnašus ar mokesčius, kuriuos moka priimančios valstybės piliečiai²¹⁰, keliant kvalifikaciją arba persikvalifikuojant, tampant profesinės sąjungos nariu, naudojantis tomis pačiomis socialinėmis ir mokesčių lengvatomis kaip ir vietos darbuotojai, ir kitais atvejais (*Martinez Sala* byla²¹¹, *Grzelczyk* byla²¹²).

Anot Teismo, darbuotojų judėjimo laisvės principas ne tik neleidžia darbuotojų diskriminuoti dėl pilietybės, tačiau ir draudžia nustatyti ar taikyti nuostatas, kurios trukdo vienos valstybės-narės piliečiams palikti savo valstybę turint tikslą įsidarbinti kitoje valstybėje-narėje, net jei jos veikia ar yra taikomos nepriklausomai nuo darbuotojo pilietybės²¹³. Štai *Bosman* byloje²¹⁴, kurioje Belgijos teismo prašymu ETT priėmė sprendimą dėl futbolo federacijų nuostatų atitikties darbuotojų judėjimo laisvei, Teismas nurodė, kad profesionalusis sportas yra ekonominė veikla, kurios vykdymui neturi kliudyti nuostatos, reglamentuojančios žaidėjų perėjimą ar apribojančios žaidėjų, kitų valstybių narių piliečių, skaičių, nes trukdo naudotis darbuotojų judėjimo laisve, o kartu ir įsidarbinimo laisve. Toks aiškinimas vėlesniais sprendimais buvo išplėstas apimant ir

²⁰⁵ DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004, p. 189.

²⁰⁶ LENAERTS, Koen; FOUBERT, Petra. Social Rights in the Case-Law of the European Court of Justice: The Impact of the Charter of Fundamental Rights of the European Union on Standing Case-Law // *Legal Issues of Economic Integration*, 2001, nr. 28(3), p. 280.

²⁰⁷ ETT 1969 m. sausio 15 d. sprendimas byloje C-15/69, *Wurtttenbetgische Milchverwertung-Sudmilch-AG v. Ugliola* // ECR 1969, p. I-363.

²⁰⁸ ETT 1974 m. vasario 12 d. sprendimas byloje C-152/73, *Sotgiu v. Deutsche Bundespost* // ECR 1974, p. I-153.

²⁰⁹ ETT 1975 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-32/75, *Cristini v. SNCF* // ECR 1975, p. I-1085.

²¹⁰ ETT 1989 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje C-33/88, *Allue and Coonan v. Università degli Studi di Venezia* // ECR 1989, p. I-1591; ETT 1988 m. liepos 7 d. sprendimas byloje C-143/87, *Stanton v. INASTI* // ECR 1988, p. I-3877.

²¹¹ ETT 1998 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-85/96, *María Martínez Sala v. Freistaat Bayern* // ECR 1998, p. I-2709.

²¹² ETT 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimas byloje C-184/99, *Rudy Grzelczyk v. CPAS d'Ottignies-Louvain-la-Neuve* // ECR 2001, I-6193.

²¹³ ETT 1999 m. sausio 26 d. sprendimas byloje C-18/95, *Terhoeve* // ECR 1999, p. I-345.

²¹⁴ ETT 1995 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje C-415/93, *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v. Bosman and Others* // ECR 1995, p. I-4921.

profesionalių sportininkų iš trečiųjų šalių, kurios su Europos Bendrijomis yra įsteigusios asociaciją²¹⁵ arba partnerystę²¹⁶, padėti. Tas pats pasakytina ir apie kitų profesijų asmenų iš trečiųjų šalių, su kuriomis yra sudarytos asociacijos sutartys, darbo teisių garantijas²¹⁷.

Užtikrinamas tinkamą darbuotojų kilnojimosi laisvės apsaugą, kuri, pasak ETT, reiškia asmens teisės dirbti realizavimą²¹⁸, Teismas pastebėjo, kad valstybių narių piliečių įsidarbinimas kitose valstybėse gali būti ribojamas ir kitais pagrindais, kaip antai, nacionalinės teisės ribojimas įsidarbinti ne nuolatiniams tos valstybės gyventojams. *Clean Car Autoservice* byloje²¹⁹ Teismas padarė išvadą, kad nacionalinės teisės nuostatos, nustatančios, kad įmonė, veikianti konkrečioje valstybėje narėje, negali įdarbinti asmens, kuris nėra tos valstybės nuolatinis gyventojas, pažeidžia aukščiau minėtus Bendrijos teisės principus, kadangi tokia nacionalinės teisės norma iš esmės riboja kitų valstybių-narių piliečių teises, nes jie gali neturėti tos valstybės-narės gyventojo statuso (netiesioginė diskriminacija dėl pilietybės).

Tokiu būdu gausi ETT praktika leidžia darytina išvadas, kad ETT ne tik pripažįsta darbuotojų laisvę pasirinkti darbą arba užsiimti profesine veikla, bet ir laiko ją pagrindine teise, kurios realizavimas tiesiogiai priklauso nuo darbuotojų judėjimo laisvės ir nediskriminavimo dėl pilietybės principo įgyvendinimo ir apsaugos užtikrinimo.

1.6 Kitų darbo teisių įtvirtinimas ETT jurisprudencijoje

ETT jurisprudencija turėjo įtakos aiškinant ir kitas Bendrijos mastu garantuojamas darbo teises. Tačiau, skirtingai nei aukščiau aptartų teisių atveju, kurių prasmę bei reikšmę pirmiausiai išplėtojo Teismas, ir jo priimtų sprendimų įtakoje buvo priimti arba pakeisti atitinkami Bendrijos teisės aktai, šiame skyriuje komentuojamos teisės iš pradžių buvo įtvirtintos būtent Bendrijos antrinėje teisėje (direktyvose), o Teismo vaidmuo šiuo atveju pasireiškė šių direktyvų nuostatų išaiškinimu. Taip kalbant, pavyzdžiui, apie *darbuotojų informavimo apie jų darbo sąlygas teisę* pasakytina, kad Teismo praktika šiuo klausimu nėra itin gausi. Teismas daugiausiai susidūrė su

²¹⁵ ETT 2003 m. gegužės 8 d. sprendimas byloje C-438/00, *Deutscher Handballbund eV v Maros Kolpak* // ECR 2003, p. I-4135.

²¹⁶ ETT 2005 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje C-265/03, *Igor Simutenkov v. Ministerio de Educación y Cultura, Real Federación Española de Fútbol* // ECR 2005, p. I-0000.

²¹⁷ Žr. ETT 1998 m. sausio 15 d. sprendimas byloje C-113/97, *Henia Babahenini v. Belgium* // ECR 1998, p. I-183; ETT 1996 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje C-237/94, *John O'Flynn v. Adjudication Officer* // ECR 1996, p. I-2631; ETT 1987 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-12/86, *Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd* // ECR 1987, p. I-3747; ETT 1999 m. birželio 8 d. sprendimas byloje C-337/97, *C.P.M. Meeusen v. Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep* // ECR 1999, p. I-3289; ETT 1994 m. spalio 5 d. sprendimas byloje C-165/91, *Van Munster v. Rijksdienst voor Pensioenen* // ECR 1994, p. I-4661; ETT 1997 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-36/96, *Faik Gunaydin, Hatice Gunaydin, Gunes Gunaydin and Seda Gunaydin v. Freistaat Bayern* // ECR 1997, p. I-5143; ETT 2000 m. vasario 10 d. sprendimas byloje C-340/97, *Omer Nazli, Caglar Nazli, and Melike Nazli v. Stadt Nurnberg* // ECR 2000, p. I-957.

²¹⁸ ETT 1993 m. sausio 26 d. sprendimas byloje C-112/91, *Werner* // ECR 1993, p. I-429.

²¹⁹ ETT 2001 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje C-472/99, *Clean Car Autoservice GmbH v Stadt Wien, Republik Österreich* // ECR 2001, p. I-9687.

klausimu, kaip plačiai turi būti suprantama darbdavio pareiga informuoti darbuotojus apie jų darbo sąlygas, tai yra apie kokias būtent sąlygas darbdavys privalo informuoti savo darbuotojus. Tarybos direktyvoje 91/533/EEB *dėl darbdavio pareigos informuoti darbuotojus apie darbo sutarties arba darbo santykių sąlygas*²²⁰ nurodytų pagrindinių darbo sąlygų sąrašas akivaizdžiai yra nebaigtinis, o tai kelia interpretavimo ir vertinimo sunkumų. Tačiau išanalizavus Teismo praktiką šiuo klausimu²²¹ darytina išvada, kad darbdavio pareiga informuoti darbuotojus apie jų darbo sąlygas direktyvos prasme gali būti suprantama labai plačiai. Todėl ir darbuotojų teisė į informavimą ETT traktuoja pakankamai plačiai. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad darbuotojų teisė į informavimą Teismas laiko vienu iš pagrindinių ir privalomų veiksmingo socialinio dialogo elementu, kadangi būtent informavimo procese darbuotojai susipažįsta su reikšminga informacija apie darbo santykius su jų darbdaviu ir įgauna galimybę išsamiai išnagrinėti šią informaciją bei ją įvertinti²²². Pirmosios instancijos teismas savo ruožtu *Dunnett* byloje²²³ taipogi pripažino darbdavių pareigą konsultuoti darbuotojų atstovus kaip bendrą darbo teisės principą, veikiančią visose valstybėse narėse. Teismas pabrėžė, kad informavimas ir konsultavimas turi būti savalaikis ir vykdomas *bona fide*.

ETT teko aiškinti ir Tarybos direktyvos 92/56/EEB *dėl valstybių-narių įstatymų, susijusių su kolektyviniu atleidimu iš darbo, derinimo*²²⁴, nuostatas. Teismo praktika šiuo klausimu²²⁵ labiau liečia ne darbo teisių, garantuojamų kolektyvinio atleidimo metu, įtvirtinimą ir jų turinio arba apimties atskleidimą, o pačios direktyvos taikymo sritį, todėl šio darbo kontekste tai nėra itin svarbu. Tas pats pasakytina ir apie Teismo bylas, kurių tyrimo objektu buvo ne tiek Tarybos direktyvos 77/187/EEB *dėl valstybių-narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo ar verslo dalies perdavimo atveju, derinimo*²²⁶ garantuojamos darbo teisės, kiek direktyvos taikymo ribų atskleidimas²²⁷. Analogiškas išvados darytinos ir išstudijavus Teismo

²²⁰ 1991 m. spalio 14 d. Tarybos direktyva 91/533/EEB dėl darbdavio pareigos informuoti darbuotojus apie darbo sutarties arba darbo santykių sąlygas // OL, 1991 L 288, p. 32.

²²¹ ETT 2001 m. vasario 8 d. sprendimas byloje C-350/99, *Lange* // ECR 2001, p. I-1061; ETT 1997 m. gruodžio 4 d. sprendimas jungtinėse bylose C-253/96 ir C-258/96, *Kampelmann* // ECR 1997, p. I-6907.

²²² ETT 2001 m. kovo 29 d. sprendimas byloje C-62/99, *Betriebsrat der bofrost* Josef H. Boquoi Deutschland West GmbH & Co. KG v Bofrost* Josef H. Boquoi Deutschland West GmbH & Co. KG* // ECR 2001, p. I-2579; ETT 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje C-349/01, *Betriebsrat der Firma ADS Anker GmbH v ADS Anker GmbH* // ECR 2004, p. I-6803; ETT 1997 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje C-253/96, *Helmut Kampelmann and Others v Landschaftsverband Westfalen-Lippe* // ECR 1997, p. I-6907.

²²³ PIT 2001 m. kovo 6 d. sprendimas byloje T-192/99, *Roderick Dunnnett et al. v. European Investment Bank* // ECR 2001, p. II-813.

²²⁴ 1992 m. birželio 24 d. Tarybos direktyva 92/56/EEB, keičianti Tarybos direktyvą 75/129/EEB dėl valstybių-narių įstatymų, susijusių su kolektyviniu atleidimu iš darbo, derinimo // OL, 1992 L 245, p. 3.

²²⁵ ETT 2003 m. spalio 16 d. sprendimas byloje C-32/02, *Komisija v. Italijos Respublika* // ECR 2003, p. I-12063; ETT 1994 m. birželio 8 d. sprendimas byloje C-383/92, *Komisija v. Jungtinė Karalystė* // ECR 1994, p. I-2479; ETT 1995 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje C-449/93, *Rockfon* // ECR 1995, p. I-4291.

²²⁶ 1977 m. vasario 14 d. Tarybos direktyva 77/187/EEB dėl valstybių-narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo ar verslo dalies perdavimo atveju, derinimo // OL, 1977 L 61, p. 26.

²²⁷ ETT 1986 m. kovo 18 d. sprendimas byloje C-24/85, *Spijkers v. Benedik Abttoir CV* // ECR 1986, p. I-119; ETT 1996 m. kovo 7 d. sprendimas jungtinėse bylose C-171/94, C-172/94, *Merckz and Neuhuys* // ECR 1996, p. I-1253;

praktiką, kurioje buvo aiškinamos Tarybos direktyvos 80/987/EEB *dėl valstybių-narių teisės derinimo darbdavio nemokumo atveju*²²⁸ teisės normos²²⁹. Teismui neteko analizuoti šios direktyvos garantuojamų teisių turinio, todėl ir Teismo sprendimai yra labiau susiję su garantinės institucijos problematika bei direktyvos taikymo (asmenų atžvilgiu) klausimais.

Kalbant apie jaunimo apsaugą darbe pasakytina, kad Teismas ne vieną kartą analizavo 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyvos 94/33/EB *dėl jaunimo apsaugos darbe*²³⁰ nuostatas, bandydamas atskleisti jaunimo amžių atitinkančių darbo sąlygų sampratą. Taip Teismas ne tik pažymėjo, kad darbdaviai privalo užtikrinti, kad jaunimas būtų apsaugotas nuo ekonominio išnaudojimo ir bet kokio darbo, galinčio pakenkti jo saugai, sveikatai arba fiziniam, protiniam, moraliniam arba socialiniam vystymuisi, taip pat mokymuisi, bet ir nurodė darbus, kurių negali dirbti jauni darbuotojai. Tai tokie darbai, kurių atlikimas reikalauja didesnių protinių arba fizinių sugebėjimų, negu gali turėti jaunas darbuotojas; darbai, kurių atlikimo metu naudojamos pavojingos medžiagos; arba naktiniai darbai²³¹.

Šiek tiek daugiau dėmesio galima skirti ETT praktikai *teisės į tinkamas ir teisingas darbo sąlygas* įtvirtinimo bei užtikrinimo srityje, kadangi šios teisės turinį Teismas išplėtojo kur kas labiau nei įtvirtinta rėminėje Tarybos direktyvoje 89/391/EEB *dėl priemonių darbuotojų saugai ir sveikatos apsaugai darbe gerinti*²³² bei jos pagrindu priimtose direktyvose. Be minėtų direktyvų darbuotojų teisę į saugias, jo sveikatą ir orumą atitinkančias darbo sąlygas, bei teisę turėti įvairios paskirties poilsio laiką garantuoja ir 1961 m. Europos socialinėje chartija, 1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija. ETT savo praktikoje ne vieną kartą yra patvirtinęs tokią darbuotojų teisę bei išplėtojęs jos sampratą. Akivaizdu, kad darbuotojai darbo atlikimo metu gali atsidurti pavojingose situacijose, todėl būtina užtikrinti jų apsaugą nuo tokių situacijų. Teismas akcentavo, kad pavojingos situacijos gali atsirasti dėl gamybinio proceso metu naudojamų pavojingų elementų,

ETT 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-186/83, *Botzen v. Rotterdamsche Droogdok Maatschappij BV* // ECR 1985, p. I-519; ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-362/89, *D'Urso v. Ercole Marelli Elettromeccanica (EMG)* // ECR 1991, p. I-4105; ETT 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-135/83, *Abels v. Administrative Board* // ECR 1985, p. I-469; ETT 1988 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-101/87, *Bork Int'l A/S v. Foreningen of Arbejdsledere* // ECR 1988, p. I-3057; ETT 1988 m. vasario 10 d. sprendimas byloje C-324/86, *Foreningen of Arbejdsledere v. Daddy's Dance Hall A/S* // ECR 1988, p. I-739; ETT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-139/91, *Katsikas v. PCO Strauereibetrieb Puetz & Co. Nachfolger GmbH* // ECR 1992, p. I-0000.

²²⁸ 1980 m. spalio 20 d. Tarybos direktyva 80/987/EEB *dėl valstybių-narių teisės derinimo darbdavio nemokumo atveju* // OL, 1980 L 283, p. 23.

²²⁹ ETT 1989 m. vasario 2 d. sprendimas byloje C-22/87, *Komisija v. Italija* // ECR 1989, p. I-143; ETT 1993 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-334/92, *Wagner Miret* // ECR 1993, p. I-6911; ETT 1998 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-125/97, *Regeling* // ECR 1998, p. I-4493.

²³⁰ 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB *dėl jaunimo apsaugos darbe* // OL, 1994 L 216, p. 12.

²³¹ ETT 2000 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje C-45/99, *Commission v French Republic* // ECR 2000, p. I-3615; ETT 1999 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-47/99, *Commission v Grand Duchy of Luxemburg* // ECR 1999, p. I-8999.

²³² 1989 m. birželio 12 d. Tarybos direktyva 89/391/EEB *dėl priemonių darbuotojų saugai ir sveikatos apsaugai darbe gerinti* // OL, 1989 L 183, p. 1.

įrenginių²³³, darbo įrankių, medžiagų²³⁴. Todėl būtina imtis atitinkamų priemonių tam, kad apsaugoti darbuotojus nuo galimų pavojų. Tai gali būti įvairios saugos ir higienos priemonės, nelaimingų atsitikimų darbe prevencija, darbuotojų, dirbančių su pavojingais chemikalais²³⁵ ir medžiagomis²³⁶, informavimas. Teismas pabrėžė, kad darbdaviai privalo užtikrinti darbuotojų saugą ir sveikatą visose darbo atlikimo srityse²³⁷. Pavyzdžiui, jie privalo įvertinti profesines rizikas renkantis darbo įrankius ir priemones²³⁸ bei įrengiant darbo vietas, aprūpinti darbuotojus adekvačiomis apsaugos ir prevencinėmis priemonėmis²³⁹. Kalbant apie darbuotojų teisę į jų orumą atitinkančias darbo sąlygas, ETT ypatingą dėmesį skyrė būtent prevencijos bei apsaugos nuo seksualinio priekabiavimo²⁴⁰ bei kitų agresyvių veiksmų ar įžeidinėjimų darbo vietoje klausimams. Vis dėlto reikia pripažinti, jog ir komentuojamos teisės įtvirtinimui ir apsaugos užtikrinimui Bendrijos lygmenyje didesnės įtakos turėjo ne ETT jurisprudencija, o Europos Bendrijos antrinės teisės normos.

Taigi aukščiau minėtos bei kitos²⁴¹ direktyvos darbo teisės srityje yra skirtos darbuotojų teisių apsaugai garantuoti. Tačiau, kaip minėta, ETT praktika visais atvejais faktiškai buvo susijusi būtent su direktyvų galiojimo sritimi, tai yra jose įtvirtintų teisių taikymo sferos apibrėžimu. Todėl ETT nesuvaidino reikšmingo vaidmens *įtvirtinant* darbo teises, kurių apsaugai yra skirtos minėtos direktyvos.

²³³ ETT 2004 m. liepos 13 d. sprendimas byloje C-82/03, *Commission v Italian Republic* // ECR 2004, p. I-6635.

²³⁴ ETT 2003 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje C-392/99, *Commission v Portuguese Republic* // ECR 2003, p. I-3373.

²³⁵ ETT 2003 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-66/03, *Commission v French Republic* // ECR 2003, p. I-144439.

²³⁶ ETT 2003 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje C-392/99, *Commission v Portuguese Republic* // ECR 2003, p. I-3373.

²³⁷ ETT 2001 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje C-49/00, *Commission v Italian Republic* // ECR 2001, p. I-8575; ETT 1996 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje C-84/94, *United Kingdom v Council* // ECR 1996, p. I-5755; ETT 2003 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje C-441/01, *Commission v Kingdom of the Netherlands* // ECR 2003, p. I-5463; ETT 2002 m. spalio 24 d. sprendimas byloje C-455/00, *Commission v Italian Republic* // ECR 2002, p. I-9231.

²³⁸ ETT 2000 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-11/99, *Margrit Dietrich v Westdeutscher Rundfunk* // ECR 2000, p. I-5589; ETT 1998 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje C-2/97, *Società italiana petroli SpA (IP) v Borsana Srl* // ECR 1998, p. I-8597; ETT 2004 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje C-168/03, *Commission v Kingdom of Spain* // ECR 2004, p. I-8227.

²³⁹ ETT 2001 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje C-49/00, *Commission v Italian Republic* // ECR 2001, p. I-8575.

²⁴⁰ ETT 2002 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje C-62/01, *P. Anna Maria Campogrande v Commission* // ECR 2002, p. I-3793; ETT 2001 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-270/99, *Z. v. European Parliament* // ECR 2001, p. I-9197.

²⁴¹ 1999 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 1999/70/EB dėl Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungos (UNICE) ir Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro (CEEP) bendrojo susitarimo dėl darbo pagal terminuotą sutartį // OL, 1999 L 172, p. 44; 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyva 97/81/EB dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungą (UNICE), Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centras (CEEP) ir Europos profesinių sąjungų konfederacija (ETUC) // OL, 1999 L 14, p. 9; 1996 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/71/EB dėl darbuotojų komandiravimo paslaugų teikimo sistemoje // OL, 1997 L 18, p. 1; 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų // OL, 1993 L 307, p. 18, ir kt.

IŠVADOS

- I. Teisės doktrinos, Europos Bendrijos teisės normų ir ETT praktikos analizė leidžia daryti tokias išvadas dėl ETT vykdomų funkcijų ir Teismo jurisprudencijos reikšmės:
 - a. ETT yra Europos Bendrijų teisminė institucija, įgaliota užtikrinti, kad būtų laikomasi Bendrijos teisės, bei aiškinti Europos Bendrijos pirminę ir antrinę teisę, o šis aiškinimas yra pripažįstamas kaip galutinis ir privalomas. Taigi Teismas yra aukščiausia teisminė valdžia visais Bendrijos teisės klausimais;
 - b. ETT veikia dviem formomis: nagrinėja bylas pagal įvairių rūšių Teismui pateikiamus tiesioginius ieškinius ir priima jose sprendimus (t.y. sprendžia konkrečius ginčus), bei pagal nacionalinių teismų kreipimusis aiškina Bendrijos teisę, priimdamas preliminarius nutarimus;
 - c. Išanalizavus Teismo sprendimų teisinės galios ir Teismo jurisprudencijos poveikio klausimą, darytina išvada, kad ETT jurisprudencija faktiškai laikytina atskiru Bendrijos darbo teisės šaltiniu. Tokios Teismo praktikos reikšmės pripažinimas yra labai svarbus darbo teisių įtvirtinimo prasme, kadangi, kaip parodė atliktas tyrimas, ETT jurisprudencija turi didelę įtaką teisėkūros procesams darbo teisės srityje, vienodo Bendrijos darbo teisės aiškinimo ir taikymo užtikrinimui, socialinės politikos formavimuisi bei teisės taikymo konkrečiuose santykiuose praktikai.
- II. Išanalizavus ETT jurisprudenciją, žmogaus teises garantuojančius teisės aktus bei mokslininkų darbus, darytinos tokios išvados dėl pagrindinių teisių instituto Europos Sąjungos teisinėje erdvėje evoliucijos bei dokumentų, įtvirtinančių darbo teises, vietos Teismo praktikoje ir jų reikšmės Europos Sąjungos darbo teisei:
 - a. Iš pradžių žmogaus teisių sritis buvo laikoma visiškai svetima Europos Bendrijos teisei tvarkai, grindžiamai griežtai ekonominiais pagrindais. Pamažu ETT pradėjo vis plačiau ir aktyviau spręsti pagrindinių žmogaus teisių pripažinimo Europos Bendrijos lygmenyje klausimą. Kadangi nacionaliniai konstituciniai teismai ilgą laiką nebuvo linkę pripažinti ETT kompetencijos pagrindinių teisių apsaugos srityje, kol Bendrijos teisė neturės lygiaverčio nacionalinėse konstitucijose įtvirtintam pagrindinių teisių katalogo, Teismas pradėjo plėtoti Bendrijos teisės pagrindinių teisių institutą. Ilgainiui susiformavo gausi ETT jurisprudencija, kurioje Teismas akcentavo pagarbą pagrindinėms žmogaus teisėms, garantuojamoms tarptautinėse žmogaus teisių konvencijose ir kildinamoms iš valstybių narių bendrų konstitucinių tradicijų. Teismo dėka pagrindinės žmogaus teisės ir jų apsauga buvo pripažinta bendruoju Bendrijos teisės principu;
 - b. Darbo teisių pripažinimas pagrindinėmis teisėmis tarptautiniame ir regioniniame lygmenyje tapo reikšmingas Bendrijos teisei nuo to momento, kai ETT ėmė naudoti

tarptautinius bei regioninius standartus (dokumentus), bandydamas apibrėžti socialinių teisių katalogą, veikiantį Bendrijos pagrindu. Pagrindinius teisės šaltinius (neįskaitant Bendrijos pirminės ir antrinės teisės), iš kurių gali būti kildinamos ETT interpretuojamos darbo teisės ir kurie yra ypatingai svarbūs Bendrijos darbo teisei, galima suskirstyti į 3 grupes: Europos Sąjungos dokumentai (1989 m. Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija), Europos Tarybos dokumentai (EŽTK ir 1961 m. Europos socialinė chartija) ir Jungtinių Tautų (tiksliau, TDO) rėmuose priimami teisės aktai (TDO konvencijos). Nepaisant to, kad visi minėti žmogaus teisių šaltiniai turi skirtingą reikšmę ir įtaką Teismui įtvirtinant darbo teises, visgi reikia pripažinti, jog kiekvienas šių dokumentų suvaidino svarbų vaidmenį Europos Bendrijos darbo teisės vystymesi. Daugelyje bylų Teismas pripažino, kad tarptautinės ir regioninės socialinės konvencijos ir standartai tapo pagrindu atsirasti Bendrijos socialinėms teisėms bei padėjo jas išplėtoti.

III. ETT praktika konkrečių darbo teisių pripažinimo, interpretavimo ir apsaugos srityje leidžia daryti tokias išvadas dėl ETT vaidmens įtvirtinant darbo teises:

- a. Darbo teisių įtvirtinimas gali vykti ne vien Bendrijos teisės aktų priėmimo pagalba. Šiam procesui didelę įtaką turi ETT praktika, kuri, net ir nesant atitinkamų Bendrijos teisės normų, gali užtikrinti adekvačią darbo teisių apsaugą. Akivaizdu, kad svarbu yra ne tik įtvirtinti darbo teises, bet ir garantuoti veiksmingą šių teisių įgyvendinimo ir gynimo mechanizmą. Pažymėtina, kad būtent Teismo dėka Bendrijos lygmenyje buvo sukurtas teisminis darbo teisių apsaugos mechanizmas;
- b. ETT neapsiribojo vien atskirų pagrindinių socialinių teisių pripažinimu ir įtvirtinimu. Teismas buvo gana aktyvus kurdamas Bendrijos socialinių teisių sistemą bei interpretuodamas ir gindamas konkrečias darbo teises. Vaizdingu pavyzdžiu čia galėtų būti lyčių lygiateisiškumo principas (ir konkrečiai, vadinamosios pozityviosios diskriminacijos problematika, tiesioginės ir netiesioginės diskriminacijos klausimai), diskriminacijos dėl pilietybės draudimo principas, įsidarbinimo laisvė kaip darbuotojų judėjimo laisvės realizavimo išdava, asociacijų laisvė, kolektyvinių derybų ir kolektyvinių sutarčių laisvės pripažinimo pagrindine teise problematika. Būtent Teismas pirmasis suformulavo pagrindinius minėtų darbo teisių įgyvendinimo principus, kas vėliau buvo perkelta ir įtvirtinta Europos Bendrijos darbo teisės normose arba netgi tapo bendrųjų Bendrijos teisės principų dalimi. Atkreiptinas dėmesys, kad bendraisiais Europos Bendrijos teisės principais be kitų pagrindinių žmogaus teisių ETT laiko ir darbo teisei svarbias pagrindines laisves, kaip antai profesijos vykdymo laisvę, laisvę užsiimti veikla, asociacijų laisvę, diskriminacijos įvairiais pagrindais draudimą;

- c. Pamažu ETT pradėjo vadinti save pagrindiniu veikėju ne tik aiškinant Europos Bendrijos darbo teisę, bet ir vykdant teisės kūrimo funkciją, palaikydamas dialogą su nacionaliniais teismais²⁴². Šiame kontekste paminėtina, kad Teismo sprendimai dažnai tampa Bendrijos teisėkūros inspiravimo priemone (t.y. būtent Teismo sprendimų pagrindu priimami arba keičiami atitinkami teisės aktai Bendrijos darbo teisės srityje). Taip, pavyzdžiui, įvyko nėsčių darbuotojų, ne visą darbo laiką dirbančių darbuotojų darbo teisių apsaugos bei įrodinėjimo naštos perkėlimo diskriminacijos dėl lyties bylose atveju. Tokiu būdu ETT vaidmuo pasireiškia ir per Teismo įtaką Europos Sąjungos teisėkūros procesams (tiek koreguojant arba kitaip tobulinant esamą teisinį reguliavimą, tiek ir kuriant visiškai naujas darbo teisės normas) bei socialinės politikos formavimui;
- d. Ypatingas Teismo vaidmuo pasireiškia ir tuo, kad Teismas yra laisvas pateikdamas savo argumentaciją ir atitinkamų normų interpretaciją. Būtent toks Teismo lankstumas leidžia priimti adekvačius susiklosčiusiems (ir, neabejotinai, besikeičiantiems) santykiams sprendimus (t.y. kadangi Teismo veikla nesiremia precedentine sistema, Teismas yra laisvas interpretuodamas darbo teisės normas atsižvelgiant į besikeičiančią situaciją, visuomenės požiūrį ir konkrečių santykių ypatumus; jis yra laisvas keisti savo ankstesniuose sprendimuose darytas išvadas).

²⁴² SZYSZCZAK, Erika. *EC Labour Law*. Harlow, 2000, p. 172.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

I. NORMINIAI TEISĖS AKTAI

a) Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. 2002 m. birželio 4 d. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.
3. 2004 m. liepos 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymo konstituciniu aktu „Dėl Lietuvos Respublikos narystės Europos Sąjungoje“ ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnio papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2004, Nr. 111-4123.

b) Europos Sąjungos teisės aktai

1. 1951 m. balandžio 18 d. Europos anglių ir plieno bendrijos steigimo sutartis // OL, 1992 C 191, p. 45.
2. 1957 m. kovo 25 d. Europos ekonominės bendrijos (nuo 1992 m. vasario 7 d. Maastrichto sutarties įsigaliojimo – Europos Bendrijos) steigimo sutartis // OL, 1997, C 340, p. 345.
3. 1957 m. kovo 25 d. Europos atominės energetikos bendrijos steigimo sutartis // OL, 1999, C 323, p. 1.
4. 1976 m. vasario 9 d. Tarybos direktyva 76/207/EEB dėl lyčių lygybės principo taikymo įsidarbinimo, profesinio rengimo, paaukštinimo darbe ir darbo sąlygų atžvilgiu // OL, 1976 L 39, p. 40.
5. 1977 m. vasario 14 d. Tarybos direktyva 77/187/EEB dėl valstybių-narių įstatymų, skirtų darbuotojų teisių apsaugai įmonių, verslo ar verslo dalies perdavimo atveju, derinimo // OL, 1977 L 61, p. 26.
6. 1980 m. spalio 20 d. Tarybos direktyva 80/987 /EEB dėl valstybių-narių teisės derinimo darbdavio nemokumo atveju // OL, 1980 L 283, p. 23.
7. 1985 m. gruodžio 20 d. Tarybos reglamentas 3820/85/EEB dėl tam tikrų su kelių transportu susijusių socialinių teisės aktų suderinimo // OL, 1985 L 370, p.1.
8. 1986 m. vasario 28 d. Suvestinis Europos aktas // OL, 1987 L 169, p. 1.
9. 1989 m. lapkričio 22 d. Europos Bendrijos darbuotojų pagrindinių socialinių teisių chartija // OL, 1989 C 323, p. 44.
10. 1989 m. birželio 12 d. Tarybos direktyva 89/391/EEB dėl priemonių darbuotojų saugai ir sveikatos apsaugai darbe gerinti // OL, 1989 L 183, p. 1.
11. 1991 m. spalio 14 d. Tarybos direktyva 91/533/EEB dėl darbdavio pareigos informuoti darbuotojus apie darbo sutarties arba darbo santykių sąlygas // OL, 1991 L 288, p. 32.

12. 1992 m. vasario 7 d. Europos Sąjungos sutartis (Mastrichto sutartis) // OL, 1992 C 191, p. 1.
13. 1992 m. birželio 24 d. Tarybos direktyva 92/56/EEB, keičianti Tarybos direktyvą 75/129/EEB dėl valstybių-narių įstatymų, susijusių su kolektyviniu atleidimu iš darbo, derinimo // OL, 1992 L 245, p. 3.
14. 1993 m. lapkričio 23 d. Tarybos direktyva 93/104/EB dėl tam tikrų darbo laiko organizavimo aspektų // OL, 1993 L 307, p. 18.
15. 1994 m. birželio 22 d. Tarybos direktyva 94/33/EB dėl jaunimo apsaugos darbe // OL, 1994 L 216, p. 12.
16. 1996 m. gruodžio 16 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 96/71/EB dėl darbuotojų komandiravimo paslaugų teikimo sistemoje // OL, 1997 L 18, p. 1.
17. 1997 m. balandžio 5 d. Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos Bendroji deklaracija // OL, 1977 C 103, p. 1.
18. 1997 m. spalio 2 d. Amsterdamo sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus // OL, 1997 C 340, p. 1.
19. 1997 m. gruodžio 15 d. Tarybos direktyva 97/81/EB dėl Bendrojo susitarimo dėl darbo ne visą darbo dieną, kuri sudarė Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungą (UNICE), Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centras (CEEP) ir Europos profesinių sąjungų konfederacija (ETUC) // OL, 1999 L 14, p. 9.
20. 1998 m. gruodžio 7 d. Tarybos reglamentas 2679/98/EB dėl vidaus rinkos funkcionavimo, susijusio su laisvu prekių judėjimu tarp valstybių narių // OL, 1998 L 337, p. 8.
21. 1999 m. birželio 28 d. Tarybos direktyva 1999/70/EB dėl Europos profesinių sąjungų konfederacijos (ETUC), Europos pramonės ir darbdavių konfederacijų sąjungos (UNICE) ir Europos įmonių, kuriose dalyvauja valstybė, centro (CEEP) bendrojo susitarimo dėl darbo pagal terminuotą sutartį // OL, 1999 L 172, p. 44.
22. 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija // OL, 2000 C 364, p.1.
23. 2001 m. vasario 26 d. Nicos sutartis, iš dalies pakeičianti ir papildanti Europos Sąjungos sutartį, Europos Bendrijų steigimo sutartis ir tam tikrus su jomis susijusius aktus // OL, 2001 C 80, p. 1.
24. 2001 m. vasario 26 d. Protokolas dėl Europos teisingumo teismo statuto // OL, 2002 C 325, p. 167.
25. 2003 m. rugpjūčio 14 d. Europos Bendrijų teisingumo teismo procedūros reglamentas // OL, 2003 C 193, p. 1.
26. Sutartis dėl Konstitucijos Europai. Valstybių-narių vyriausybės atstovų konferencija. Briuselis, 2004 m. spalio 29 d. CIG 87/2/04 REV 2 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m.

balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=244598>.

c) TDO konvencijos ir kiti teisės aktai

1. 1921 m. TDO konvencija Nr. 11 dėl žemės ūkio darbuotojų teisių jungtis į asociacijas ir vienytis // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-647.
2. 1930 m. birželio 10 d. TDO konvencija Nr. 29 dėl priverstinio ar privalomojo darbo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-648.
3. 1947 m. birželio 19 d. TDO konvencija Nr. 81 dėl darbo inspekcijos pramonėje ir prekyboje // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-652.
4. 1948 m. birželio 17 d. TDO konvencija Nr. 87 dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 27-653.
5. 1948 m. birželio 17 d. TDO Konvencija Nr. 89 dėl moterų naktinio darbo pramonėje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.
6. 1949 m. birželio 8 d. TDO konvencija Nr. 98 dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-674.
7. 1951 m. birželio 6 d. TDO konvencija Nr. 100 dėl vienodo atlyginimo vyrams ir moterims už lygiavertį darbą // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-675.
8. 1957 m. birželio 5 d. TDO konvencija Nr. 105 dėl priverstinio darbo panaikinimo // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-676.
9. 1958 m. birželio 4 d. TDO konvencija Nr. 111 dėl diskriminacijos darbo ir profesinės veiklos srityje // Valstybės žinios, 1996, Nr. 28-677.
10. 1964 m. birželio 17 d. TDO konvencija Nr. 122 dėl užimtumo politikos [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.
11. 1969 m. birželio 4 d. TDO konvencija Nr. 129 dėl darbo inspekcijų žemės ūkyje [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp2.htm>>.
12. 1973 m. birželio 6 d. TDO konvencija Nr. 138 dėl minimalaus įdarbinimo amžiaus // Valstybės žinios, 1997, Nr. 95-2383.
13. 1976 m. birželio 2 d. TDO konvencija Nr. 144 dėl trišalių konsultacijų tarptautinėms darbo normoms įgyvendinti // Valstybės žinios, 1996, Nr. 30-739.

14. 1998 m. Fundamentaliųjų principų ir teisių darbe deklaracija. In *International Labour Organization Law on Freedom of Association: Standarts and Procedures*. Geneva, 1995, p. 3-6.
15. 1999 m. birželio 1 d. TDO konvencija Nr. 182 dėl nepriimtino vaikų darbo uždraudimo ir neatidėliotinių veiksmų tokiam darbui panaikinti // Valstybės žinios, 2003, Nr. 49-2116.

d) Tarptautiniai teisės aktai

1. 1948 m. JTO Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. In *Žmogaus teisės. Tarptautinių dokumentų rinkinys*. Vilnius, 1991, p. 12-19.
2. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.
3. 1961 m. spalio 18 d. Europos socialinė chartija (pataisyta) // Valstybės žinios, 2001, Nr. 49-1704.
4. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
5. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3290.

e) Užsienio valstybių konstitucijos

1. 1922 m. vasario 15 d. Latvijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
2. 1922 m. birželio 28 d. Estijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
3. 1947 m. gruodžio 22 d. Italijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции зарубежных государств: Учебное пособие*. 4-е изд. Москва, 2003.
4. 1949 m. gegužės 23 d. Vokietijos federacinės respublikos pagrindinis įstatymas. In *Конституции зарубежных государств: Учебное пособие*. 4-е изд. Москва, 2003.
5. 1960 m. rugpjūčio 16 d. Kipro Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
6. 1975 m. birželio 11 d. Graikijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
7. 1976 m. balandžio 6 d. Portugalijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
8. 1978 m. gruodžio 27 d. Ispanijos Karalystės Konstitucija [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://constitution.garant.ru/DOC_3864829.htm>.

9. 1990 m. gruodžio 23 d. Slovėnijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
10. 1992 m. rugsėjo 1 d. Slovakijos Respublikos Konstitucija. In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.
11. 1997 m. balandžio 2 d. Lenkijos Respublikos Konstitucija In *Конституции государств Европы*. Москва, 2001.

II. SPECIALIOJI LITERATŪRA

a) Knygos, vadovėliai, monografijos

1. BARNARD, Catherine. *EC Employment Law*. Second edition. Oxford, 2000.
2. BERCUSSON, Brian., et.al. *European labour law and the EU Charter of Fundamental Rights*. Summary version. Brussels, 2002.
3. BERTRAND, V. *International Labour Reports*. s.l., 1995.
4. BETTEN, Lammy. *The Future of European Social Policy*. Second and revised edition. Boston, 1991.
5. BINDER, Darcy S. *The European Court of Justice and the Protection of Fundamental Rights in the European Community: New Developments and Future Possibilities in Expanding Fundamental Rights Review to Member State Action*. New York, 1995.
6. BIRMONTIENĖ, Toma, et al., *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius, 2001.
7. BYRE, Angela. *EC Social policy and 1992: laws, cases and materials*. Dewenter, 1992.
8. BUŽINSKAS, Gintautas, et al. *Lietuvos Respublikos darbo kodekso komentaras*. I t. Vilnius, 2003.
9. CAIRNS, Walter. *Europos Sąjungos teisės įvadas*. Vilnius, 1999.
10. CLAUWAERT, Stefan, et al., *Fundamental social rights in the European Union*. Comparative tables and documents. Brussels, 2003.
11. COLNERIC, Ninon. *Protection of Fundamental Rights through the Court of Justice of the European Communities*. RGSL Working papers Nr. 14, Riga, 2003, p. 26-34.
12. CRAIG, Paul; BÚRCA, Gráine. *The evolution of EU law*. Oxford, 1999.
13. DAMBRAUSKIENĖ, G., MAČERNYTĖ-PANOMARIOVIENĖ, I. *TDO: organizacija ir Lietuva. Konvencijų priėmimas, ratifikavimas, vykdymas*. Vilnius, 2001.
14. DAVULIS, Tomas. *Darbo teisė: Europos Sąjunga ir Lietuva*. Monografija. Vilnius, 2004.
15. DAVULIS, Tomas. Europos Bendrijos darbo teisės įtaka Lietuvos darbo teisei. In *Darbo teisė suvienytoje Europoje*. 2003 m. spalio 16-18 d. Tarptautinės mokslinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2004.

16. European Commission. *Affirming fundamental rights in the European Union. Report of the Expert Group on Fundamental Rights*. Belgium, 1999.
17. European Parliament. *Fundamental Social Rights in Europe* [interaktyvus]. Luxembourg, 1999, p. 21. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europarl.eu.int/workingpapers/soci/pdf/104_en.pdf>.
18. *Europos Sąjunga: institucinė sąranga ir politikos aktualijos*. Vilnius, 2000.
19. *Europos Sąjungos socialinė teisė: norminių teisės aktų rinkinys / sudarytojai Davulis, Tomas; Usonis, Justinas*. Vilnius, 2004.
20. *Europos Sąjungos teisės seminarai*. Vilnius, 2005.
21. FONTENEAU, Gérard. *Social Rights in Europe* [interaktyvus]. Bruxelles, 2002. [Žiūrėta 2006 m. kovo 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.etuc.org/IMG/pdf/Droits_Soc_GB_DEF.pdf>.
22. HARTLEY, T.C. *The Foundations of European community law*. Third edition. Oxford, 1994.
23. House of Lords. *The future status of the EU Charter of Fundamental Rights*. Session 2002-02. 6th report. London, 2003.
24. JOVAIŠAS, Karolis. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras*. I dalis. Vilnius, 2000.
25. MACULEVIČIUS, J; TIAŽKIJUS, V. *Darbo santykių teisinis reguliavimas: pasaulinė patirtis ir Lietuvos praktika*. Vilnius, 1997.
26. MILLER, Vaughne. *Human Rights in the EU: the Charter of Fundamental Rights*. Research Paper 00/32. s.l., 2000.
27. OPPENHEIMER, Andrew. *The Relationship between European Community Law and National Law: The Cases*. Volume 1. Cambridge University Press, 2004.
28. OPPENHEIMER, Andrew. *The Relationship between European Community Law and National Law: The Cases*. Volume 2. Cambridge University Press, 2003.
29. PENNING, Fraus. *Introduction to European Social Security Law*. Denter, 1994.
30. SCIARRA, S., From Strasbourg to Amsterdam: Prospects for the Convergence of European Social Rights Policy. In *Human Rights in the EU*. Oxford, 1999.
31. SZYSZCZAK, Erika. *EC Labour Law*. Harlow, 2000.
32. *Tarptautiniai darbo standartai*. Vilnius: Lietuvos darbininkų sąjunga, 1995.
33. TATHAM, Allan. *Europos Sąjungos teisė*. Vilnius, 1999.
34. TIAŽKIJUS, Viktoras. *Darbo teisė: teorija ir praktika*. T. 1. Monografija. Vilnius, 2005.
35. TIAŽKIJUS, Viktoras; PETRAVIČIUS, Ramūnas; BUŽINSKAS, Gintautas. *Darbo teisė*. Vilnius, 1999.

36. USHER, John. *Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai*. Vilnius, 2002.
37. VITKUS, G. *Europos Sąjungos enciklopedinis žinynas*. Vilnius, 2002.
38. WEILER, J.H.H. *The Future of the EU Charter of Fundamental Rights*. New York, 2001.
39. ŽALIMAS, Dainius., et al. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius, 2001.
40. *Европейское право*. Учебник для вузов. Москва, 2002.
41. КИСЕЛЕВ, И.Я. *Сравнительное и международное трудовое право*. Москва, 1999.
42. МАВРИН, С.П.; ФИЛИППОВА, М.Б.; ХОХЛОВ, Е.Б. *Трудовое право России*: учебник. СПб, 2005.

b) Moksliniai straipsniai ir pranešimai

1. *An introduction to European labour law* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.fedee.com/eulablaw.html>>.
2. BALUTYTĖ, Elvyra. Europos socialinė chartija ir socialinės teisės Konstitucijoje // *Jurisprudencija*, 2002, t. 30(22), p. 75-80.
3. BIRMONTIENĖ, Toma. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija – integrali Sutarties dėl Konstitucijos Europai dalis // *Justitia*, 2004, nr. 6, p. 39-42.
4. *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Explanations relating to the complete text of the Charter [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <http://ue.eu.int/uedocs/cms_data/docs/2004/4/29/Explanation%20relating%20to%20the%20complete%20text%20of%20the%20charter.pdf>.
5. DEAKIN, S., WILKINSON, F. Rights vs. Efficiency? The Economic Case for Transnational Labour Standards // *Industrial Law Journal*, 1994, nr. 23.
6. EDWARDS, Dennis. *The EU's Charter of Fundamental Rights: one more step towards an entrenched bill of rights?* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lawinabox.net/lbnewswire08b.html>>.
7. *EU Charter of Fundamental Rights* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 12 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.eucharter.org>>.
8. *Europos Bendrijų teisingumo teismas* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europa.eu.int/cj/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm>.
9. FABIO, Udo. An European Cartier: Towards a Constitution for the Unijon // *Columbia Journal of European Law*, 2001, nr. 7, p. 159-172.
10. GOBIN, Corinne. The mirage of a social Europe [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 20 d.]. Prieiga per internetą: <<http://mondediplo.com/1997/11/europe>>.
11. HEPPLE, B. The implementation of the Community Charter of Fundamental Social Rights // *Modern Law Review*, 1990, nr. 53.

12. HOSKINS, M., Tilting the Balance: Supremacy and National Procedural Rules // *European Law Review*, 1996, nr. 21.
13. HUANG, Xiaowen. *Protecting Fundamental Rights Within European Union: the ECJ's Position* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.haijian.gov.cn/dispnews.asp?id=137>>.
14. KATROUGALOS, George S. The Implementation of Social Rights in Europe // *Columbia Journal of European Law*, 1996, nr. 2, p. 277-312.
15. KATUOKA, Saulius. Europos Sąjunga ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2003, t. 44(36), p. 6-15.
16. KATUOKA, Saulius. Europos Sąjungos Konstitucinės sutarties projektas ir žmogaus teisės // *Jurisprudencija*, 2004, t. 58(50), p. 6-14.
17. KORNOBIS-ROMANOWSKA, Dagmara. Pagrindinių teisių chartija Europos Sąjungos teisės sistemoje // *Jurisprudencija*, 2003, t. 44 (36). P. 16-22.
18. Labour law and the EU. In *Thompsons Labour and European Law Review* [interaktyvus]. 2003, nr. 76 [žiūrėta 2006 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.thompsons.law.co.uk/lttext/11110005.htm#o6>>.
19. LENAERTS, Koen; FOUBERT, Petra. Social Rights in the Case-Law of the European Court of Justice: The Impact of the Charter of Fundamental Rights of the European Union on Standing Case-Law // *Legal Issues of Economic Integration*, 2001, nr. 28(3), p. 267-296.
20. LEVICKIS, Povilas Vytautas. *Lietuva ir Europos socialinė chartija* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. balandžio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.etib.lt/site_files/Lietuvos%20narystei%205/Levickis.doc> .
21. *Prašymas priimti prejudicinį sprendimą* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2006 m. kovo 22 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.europa.eu.int/cj/lt/instit/presentationfr/index_cje.htm>.
22. RAVLUŠEVIČIUS, Pavelas. Europos Sąjungos pagrindinės laisvės pagal ES konstitucinę sutartį // *Jurisprudencija*, 2004, t. 58 (50). P. 68-77.
23. SACERDOTI, Giorgio. The European Charter of Fundamental Rights: From a Nation-State Europe to a Citizens' Europe // *Columbia Journal of European Law*, 2002, nr. 8, p. 37-52.
24. SIMITIS, S. Dismantling of Strengthening Labour Law: The Case of the European Court of Justice // *European Law Journal*, 1996, nr. 2.
25. TEMPLE-LANG, J. The Sphere in which Member States are Obligated to Comply with the General Principles of Law and Community Fundamental Rights Principles // *Legal Issues of European Integration*, 1991, nr. 2.

26. Trade union rights are human rights. In *Thompsons Labour and European Law Review* [interaktyvus]. 2001, nr. 57 [žiūrėta 2006 m. balandžio 14 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.thompsons.law.co.uk/ltext/10870005.htm>>.
27. VOGEL-POLSKY, E. What future is there for a Social Europe following the Strasbourg summit? // *Industrial law Journal*, 1990, nr. 19.
28. WATSON, Philippa. The Community Social Charter // *Common Market Law Review*, 1991, nr. 28, p. 37-68.

III. TEISMŲ PRAKTIKA

a) ETT sprendimai ir išvados

1. ETT 1963 m. vasario 5 d. sprendimas byloje C-26/62, *Van Gend en Loos v. Nederlandse Administratie der Belastingen* // ECR 1963, p. I-1.
2. ETT 1964 n. liepos 15 d. sprendimas byloje 6/64, *Costa v. ENEL* // ECR 1964, p. I-1251.
3. ETT 1969 m. sausio 15 d. sprendimas byloje C-15/69, *Wurttenbetgische Milchverwertung-Sudmilch-AG v. Ugliola* // ECR 1969, p. I-363.
4. ETT 1969 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje C-29/69, *Stauder v. City of Ulm* // ECR 1969, p. I-419.
5. ETT 1970 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft mnH v. Einfuhr-und Vorratsstelle fur Getriede und Futtermittel* // ECR 1970, p. I-1125.
6. ETT 1971 m. gegužės 25 d. sprendimas byloje C-80/70, *Defrenne v. Belgium* // ECR 1971, p. I-445.
7. ETT 1972 m. birželio 7 d. sprendimas byloje C-32/71, *Sabbatini v. European Parliament* // ECR 1972, p. I-345.
8. ETT 1974 m. vasario 12 d. sprendimas byloje C-152/73, *Sotgiu v. Deutsche Bundespost* // ECR 1974, p. I-153.
9. ETT 1974 m. kovo 7 d. sprendimas byloje C-167/73 *Commission v. France (Re French Merchant Seamen)* // ECR 1974, p. I-359.
10. ETT 1974 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-4/73, *Nold v. Commission* // ECR 1974, I-491.
11. ETT 1974 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-175/73, *Union Syndicale, Massa and Kortner v. Commission* // ECR 1974, p. I-917.
12. ETT 1974 m. gruodžio 12 d. sprendimas byloje C-36/74, *B.N.O. Walrave and L.J.N. Koch v. Association Union Cycliste Internationale, Koninklijke Nederlandsche Wielren Unie anr Federación Española Ciclismo* // ECR 1974, p. I-405.

13. ETT 1975 m. birželio 17 d. sprendimas byloje C-7/75, *Mr. and Mrs. F. v. Belgian State* // ECR 1975, p. I-679.
14. ETT 1975 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-32/75, *Cristini v. SNCF* // ECR 1975, p. I-1085.
15. ETT 1975 m. spalio 28 d. sprendimas byloje C-36/75, *Rutili* // ECR 1975, p. I-1219.
16. ETT 1976 m. balandžio 8 d. sprendimas byloje C-43/75, *Defrenne v. Sabena (No.2)* // ECR 1976, p. I-455.
17. ETT 1976 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-6/76, *Cornelis Kramer and Others* // ECR 1976, p. I-1279.
18. ETT 1978 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-149/77, *Defrenne v. Sabena (No. 3)* // ECR 1978, p. I-1365
19. ETT 1979 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje C-44/79, *Hauer v. Land Rheinland-Pflaz* // ECR 1979, I-3727.
20. ETT 1981 m. kovo 11 d. sprendimas byloje C-69/80, *Worringham and Humphries v. Lloyds Bank Limited* // ECR 1981, p. I-969.
21. ETT 1981 m. kovo 31 d. sprendimas byloje C-96/80, *Jenkins v. Kingsgate (Clothing Productions) Ltd.* // ECR 1981, p. I-911.
22. ETT 1982 m. vasario 9 d. sprendimas byloje C-12/81, *Garland v. British Rail Engineering Limited* // ECR 1982, p. I-359.
23. ETT 1982 m. vasario 16 d. sprendimas byloje C-19/81, *Burton* // ECR 1982, p. I-555.
24. ETT 1982 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-61/81, *Commission v. United Kingdom* // ECR 1982, p. I-2601.
25. ETT 1984 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje C-14/83, *Von Colson and Kamann v. Land Nordrhein-Westfalen* // ECR 1984, p. I-1891.
26. ETT 1984 m. liepos 2 d. sprendimas byloje C-184/83, *Hofmann* // ECR 1984, p. I-3047.
27. ETT 1984 m. rugsėjo 18 d. sprendimas byloje C-23/83, *Liefding v. Directie van het Academisch Ziekenhuis bij de Universiteit van Amsterdam* // ECR 1984, p. I-5225.
28. ETT 1985 m. sausio 30 d. sprendimas byloje C-143/83, *Commission v. Denmark* // ECR 1985, p. I-427.
29. ETT 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-135/83, *Abels v. Administrative Board* // ECR 1985, p. I-469.
30. ETT 1985 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-186/83, *Botzen v. Rotterdamsche Droogdok Maatschappij BV* // ECR 1985, p. I-519.
31. ETT 1986 m. sausio 15 d. sprendimas byloje C-44/84, *Hurd v. Jones* // ECR 1986, p. I-47.
32. ETT 1986 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-152/84, *Marshall* // ECR 1986, p. I-723.

33. ETT 1986 m. vasario 26 d. sprendimas byloje C-151/84, *Roberts* // ECR 1986, p. I-703.
34. ETT 1986 m. kovo 18 d. sprendimas byloje C-24/85, *Spijkers v. Benedik Abttoir CV* // ECR 1986, p. I-119.
35. ETT 1986 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje C-294/83, *Parti Ecologiste Les Verts v. European Parliament* // ECR 1986, p. I-1339.
36. ETT 1986 m. gegužės 13 d. sprendimas byloje C-170/84, *Bilka-Kaufhaus v. Weber* // ECR 1986, p. I-1607.
37. ETT 1986 m. gegužės 15 d. sprendimas byloje C-222/84, *Johnson v. Chief Constable of the RUC* // ECR 1986, p. I-379.
38. ETT 1986 m. spalio 8 d. sprendimas byloje C-234/85, *Keller* // ECR 1986, p. I-2897.
39. ETT 1987 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-12/86, *Demirel v. Stadt Schwäbisch Gmünd* // ECR 1987, p. I-3747.
40. ETT 1987 m. spalio 15 d. sprendimas byloje C-222/86, *UNECTEF v. Heylens* // ECR 1987, p. I-4097.
41. ETT 1988 m. vasario 2 d. sprendimas byloje C-24/86, *Blazot v. University of Liège* // ECR 1988, p. I-379.
42. ETT 1988 m. vasario 4 d. sprendimas byloje C-157/86, *Murphy v. Bord Eireann Telecom* // ECR 1988, p. I-673.
43. ETT 1988 m. vasario 10 d. sprendimas byloje C-324/86, *Foreningen of Arbejdsledere v. Daddy's Dance Hall A/S* // ECR 1988, p. I-739.
44. ETT 1988 m. birželio 15 d. sprendimas byloje C-101/87, *Bork Int'l A/S v. Foreningen of Arbejdsledere* // ECR 1988, p. I-3057.
45. ETT 1988 m. birželio 30 d. sprendimas byloje C-318/86, *Komisija v. Prancūzija* // ECR 1988, p. I-3559.
46. ETT 1988 m. liepos 7 d. sprendimas byloje C-143/87, *Stanton v. INASTI* // ECR 1988, p. I-3877.
47. ETT 1989 m. vasario 2 d. sprendimas byloje C-22/87, *Komisija v. Italija* // ECR 1989, p. I-143.
48. ETT 1989 m. gegužės 30 d. sprendimas byloje C-33/88, *Allue and Coonan v. Università degli Studi di Venezia* // ECR 1989, p. I-1591.
49. ETT 1989 m. liepos 13 d. sprendimas byloje C-171/88, *Rinner-Kühn v. FWW Spezial-Gebäudevereinigung GmbH* // ECR 1989, p. I-2743.
50. ETT 1989 m. spalio 17 d. sprendimas byloje C-109/88, *Danfoss* // ECR 1989, p. I-7243.

51. ETT 1990 m. sausio 18 d. sprendimas jungtinėse bylose C-193/87 ir C-194/87, *Henri Maurissen and European Public Service Union v. Court of Auditors of the European Communities* // ECR 1990, p. I-114.
52. ETT 1990 m. kovo 22 d. sprendimas byloje C-201/89, *Jean Marie Le Pen and the Front National v Detlef Puhl and Others* // ECR 1990, p. I-1183.
53. ETT 1990 m. gegužės 17 d. sprendimas byloje C-262/88, *Barber v. Guardian Royal Exchange Assurance Group* // ECR 1990, p. I-1889.
54. ETT 1990 m. birželio 27 d. sprendimas byloje C-33/89, *Kowalska* // ECR 1990, p. I-2591.
55. ETT 1990 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje C-177/88, *Dekker v. Stichting Vormingscentrum voor Jong Volwassenen* // ECR 1990, p. I-3741.
56. ETT 1990 m. lapkričio 8 d. sprendimas byloje C-179/88, *Handels- og Kontorfunktionærernes Forbund i Danmark (Hertz) v. Dansk Arbejdsgiverforening* // ECR 1990, p. I-3979.
57. ETT 1990 m. lapkričio 13 d. sprendimas byloje C-370/88, *Procurator Fiscal v. A. Marshall* // ECR 1990, p. I-4071.
58. ETT 1991 m. vasario 7 d. sprendimas byloje C-184/89, *Nimz* // ECR 1991, p. I-279.
59. ETT 1991 m. birželio 18 d. sprendimas byloje C-260/89, *Elliniki Radiophonia Tileorassi AE v. Dimotiki Etairia Pliroforissis and Sotirios Kouvelas* // ECR 1991, p. I-2925.
60. ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-345/89, *Stoeckel* // ECR 1991, p. I-4047.
61. ETT 1991 m. liepos 25 d. sprendimas byloje C-362/89, *D'Urso v. Ercole Marelli Elettromeccanica (EMG)* // ECR 1991, p. I-4105.
62. ETT 1991 m. lapkričio 19 d. sprendimas jungtinėse bylose C-6/90 ir C-9/90, *Francovich I* // ECR 1991, p. I-5357.
63. ETT 1992 m. sausio 10 d. sprendimas byloje C-177/90, *Ralf-Herbert Kühn v. Landwirtschaftskammer Weser-Ems* // ECR 1992, p. I-58.
64. ETT 1992 m. birželio 4 d. sprendimas byloje C-360/90, *Arbeiterwohlfahrt der Stadt Berlin v. Bötzel* // ECR 1992, p. I-3589.
65. ETT 1992 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-139/91, *Katsikas v. PCO Strauereibetrieb Puetz & Co. Nachfolger GmbH* // ECR 1992, p. I-0000.
66. ETT 1993 m. sausio 26 d. sprendimas byloje C-112/91, *Werner* // ECR 1993, p. I-429.
67. ETT 1993 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje C-158/91, *Jean-Claude Levy* // ECR 1993, p. I-4287.
68. ETT 1993 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-334/92, *Wagner Miret* // ECR 1993, p. I-6911.

69. ETT 1993 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje C-152/91, *Neath v. Hugh Steeper Ltd* // ECR 1993, p. I-6935.
70. ETT 1994 m. gegužės 5 d. sprendimas byloje C-421/92, *Habermann-Beltermann* // ECR 1994, p. I-1657.
71. ETT 1994 m. birželio 8 d. sprendimas byloje C-382/92, *Commission of the European Communities v United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland* // ECR 1994, p. I-2479.
72. ETT 1994 m. birželio 8 d. sprendimas byloje C-383/92, *Komisija v. Jungtinė Karalystė* // ECR 1994, p. I-2479.
73. ETT 1994 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-32/93, *Webb* // ECR 1994, p. I-3567.
74. ETT 1994 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje C-28/93, *van den Akker* // ECR 1994, p. I-4527.
75. ETT 1994 m. rugsėjo 28 d. sprendimas byloje C-200/91, *Coloroll Pension Trustees Ltd v. Russels* // ECR 1994, p. I-4389.
76. ETT 1994 m. spalio 5 d. sprendimas byloje C-280/93, *Germany v. Council* // ECR 1994, p. I-4973.
77. ETT 1994 m. spalio 5 d. sprendimas byloje C-165/91, *Van Munster v. Rijksdienst voor Pensioenen* // ECR 1994, p. I-4661.
78. ETT 1995 m. spalio 17 d. sprendimas byloje C-450/93, *Kalanke* // ECR 1995, p. I-3051.
79. ETT 1995 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje C-449/93, *Rockfon* // ECR 1995, p. I-4291.
80. ETT 1995 m. gruodžio 15 d. sprendimas byloje C-415/93, *Union Royale Belge des Sociétés de Football Association and Others v. Bosman and Others* // ECR 1995, p. I-4921.
81. ETT 1996 m. vasario 13 d. sprendimas byloje C-342/93, *Gillespie and Others* // ECR 1996, p. I-475.
82. ETT 1996 m. kovo 7 d. sprendimas jungtinėse bylose C-171/94, C-172/94, *Merckz and Neuhuys* // ECR 1996, p. I-1253.
83. ETT 1996 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje C-13/94, *P. v. S. and Cornwall County Council* // ECR 1996, p. I-2159.
84. ETT 1996 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje C-237/94, *John O'Flynn v. Adjudication Officer* // ECR 1996, p. I-2631.
85. ETT 1996 m. lapkričio 12 d. sprendimas byloje C-84/94, *United Kingdom v Council* // ECR 1996, p. I-5755.
86. ETT 1997 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje C-145/95, *DEI* // ECR 1997, p. I-2057.
87. ETT 1997 m. gegužės 29 d. sprendimas byloje C-400/95, *Larsson v. Fótex Supermarked* // ECR 1997, p. I-2757.

88. ETT 1997 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje C-36/96, *Faik Gunaydin, Hatice Gunaydin, Gunes Gunaydin and Seda Gunaydin v. Freistaat Bayern* // ECR 1997, p. I-5143.
89. ETT 1997 m. lapkričio 7 d. sprendimas byloje C-262/95, *Commission v. France* // ECR 1997, p. I-6959.
90. ETT 1997 m. lapkričio 11 d. sprendimas byloje C-409/95, *Marschall v. Land Nordrhein-Westfalen* // ECR 1997, p. I-6363.
91. ETT 1997 m. gruodžio 4 d. sprendimas jungtinėse bylose C-253/96 ir C-258/96, *Kampelmann* // ECR 1997, p. I-6907.
92. ETT 1998 m. sausio 15 d. sprendimas byloje C-113/97, *Henia Babahenini v. Belgium* // ECR 1998, p. I-183.
93. ETT 1998 m. vasario 17 d. sprendimas byloje C-249/96, *Grant v. SW Trains* // ECR 1998, p. I-621.
94. ETT 1998 m. balandžio 30 d. sprendimas byloje C-136/95, *Thibault* // ECR 1998, p. I-2011;
95. ETT 1998 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje C-85/96, *María Martínez Sala v. Freistaat Bayern* // ECR 1998, p. I-2709.
96. ETT 1998 m. liepos 14 d. sprendimas byloje C-125/97, *Regeling* // ECR 1998, p. I-4493.
97. ETT 1998 m. lapkričio 19 d. sprendimas byloje C-66/96, *Høj Pedersen v. Kvickly Skive* // ECR 1998, p. I-7327.
98. ETT 1998 m. gruodžio 17 d. sprendimas byloje C-2/97, *Società italiana petroli SpA (IP) v Borsana Srl* // ECR 1998, p. I-8597.
99. ETT 1999 m. sausio 26 d. sprendimas byloje C-18/95, *Terhoeve* // ECR 1999, p. I-345.
100. ETT 1999 m. birželio 8 d. sprendimas byloje C-337/97, *C.P.M. Meeusen v. Hoofddirectie van de Informatie Beheer Groep* // ECR 1999, p. I-3289.
101. ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.
102. ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas jungtinėse bylose C-115/97, C-116/97, C-117/97, *Brentjes' Handelonderneming BV v Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Handel in Bouwmaterialen* // ECR 1999, p. I-6025.
103. ETT 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimas byloje C-219/97, *Maatschappij Drijvende Blokken BV v Stichting Pensioenfonds voor de Vervoer en Havenbedrijven* // ECR 1999, p. I-3121.
104. ETT 1999 m. spalio 21 d. sprendimas byloje C-333/97, *Lewen* // ECR 2000, p. I-261.
105. ETT 1999 m. spalio 26 d. sprendimas byloje C-273/97, *Sirdar* // ECR 1999, p. I-7403.
106. ETT 1999 m. gruodžio 16 d. sprendimas byloje C-47/99, *Commission v Grand Duchy of Luxemburg* // ECR 1999, p. I-8999.

107. ETT 2000 m. sausio 11 d. sprendimas byloje C-285/98, *Kreil* // ECR 2000, p. I-69.
108. ETT 2000 m. vasario 10 d. sprendimas byloje C-340/97, *Omer Nazli, Caglar Nazli, and Melike Nazli v. Stadt Nurnberg* // ECR 2000, p. I-957.
109. ETT 2000 m. kovo 28 d. sprendimas byloje C-158/97, *Georg Badeck v. Landesanwalt beim Staatsgerichtshof des Landes Hessen* // ECR 2000, p. I-1875.
110. ETT 2000 m. kovo 30 d. sprendimas byloje C-236/98, *Jämställdhetsombudsmannen v. Örebro Läns Landsting* // ECR 2000, p. I-2189.
111. ETT 2000 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje C-45/99, *Commission v French Republic* // ECR 2000, p. I-3615.
112. ETT 2000 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-407/98, *Abrahamsson v. Fogelquist* // ECR 2000, p. I-5539.
113. ETT 2000 m. liepos 6 d. sprendimas byloje C-11/99, *Margrit Dietrich v Westdeutscher Rundfunk* // ECR 2000, p. I-5589.
114. ETT 2000 m. rugsėjo 12 d. sprendimas jungtinėse bylose C-180/98, C-181/98, C-181/98, C-182/98, C-183/98, C-184/98, *Pavel Pavlov and Others v Stichting Pensioenfonds Medische Specialisten* // ECR 2000, p. I-6451.
115. ETT 2000 m. spalio 3 d. sprendimas byloje C-303/98, *Sindicato de Medicos de Asistencia Publica (Simap) v Conselleria de Sanidad y Consumo de la Generalidad Valenciana* // ECR 2000, p. I-7963.
116. ETT 2001 m. vasario 8 d. sprendimas byloje C-350/99, *Lange* // ECR 2001, p. I-1061.
117. ETT 2001 m. vasario 22 d. sprendimas byloje C-122/99, *D und Kingdom of Sweden v. Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-4319.
118. ETT 2001 m. kovo 29 d. sprendimas byloje C-62/99, *Betriebsrat der Bofrost* Josef H. Boquoi Deutschland West GmbH & Co. KG v Bofrost* Josef H. Boquoi Deutschland West GmbH & Co. KG* // ECR 2001, p. I-2579.
119. ETT 2001 m. birželio 26 d. sprendimas byloje C-173/99, *The Queen v Secretary of State for Trade and Industry, ex parte Broadcasting, Entertainment, Cinematographic and Theatre Union (BECTU)* // ECR 2001, p. I-4881.
120. ETT 2001 m. liepos 10 d. sprendimas byloje C-353/99, *Council of the European Union v. Hautala* // ECR 2001, p. I-9565.
121. ETT 2001 m. rugsėjo 20 d. sprendimas byloje C-184/99, *Rudy Grzelczyk v. CPAS d'Ottignies-Louvain-la-Neuve* // ECR 2001, I-6193.
122. ETT 2001 m. spalio 9 d. sprendimas byloje C-377/98, *Kingdom of the Netherlands v. European Parliament and Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-7079.

123. ETT 2001 m. lapkričio 15 d. sprendimas byloje C-49/00, *Commission v. Italy* // ECR 2001, p. I-8575.
124. ETT 2001 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-270/99, *Z v. European Parliament* // ECR 2001, p. I-9197.
125. ETT 2001 m. gruodžio 6 d. sprendimas byloje C-472/99, *Clean Car Autoservice GmbH v Stadt Wien, Republik Österreich* // ECR 2001, p. I-9687.
126. ETT 2002 m. kovo 19 d. sprendimas byloje C-476/99, *H. Lommers v Minister van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* // ECR 2002, p. I-2891.
127. ETT 2002 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje C-62/01, *P. Anna Maria Campogrande v Commission* // ECR 2002, p. I-3793.
128. ETT 2002 m. spalio 24 d. sprendimas byloje C-455/00, *Commission v Italian Republic* // ECR 2002, p. I-9231.
129. ETT 2003 m. balandžio 10 d. sprendimas byloje C-392/99, *Commission v Portuguese Republic* // ECR 2003, p. I-3373.
130. ETT 2003 m. gegužės 8 d. sprendimas byloje C-438/00, *Deutscher Handballbund eV v Maros Kolpak* // ECR 2003, p. I-4135.
131. ETT 2003 m. gegužės 22 d. sprendimas byloje C-441/01, *Commission v Kingdom of the Netherlands* // ECR 2003, p. I-5463.
132. ETT 2003 m. spalio 16 d. sprendimas byloje C-32/02, *Komisija v. Italijos Respublika* // ECR 2003, p. I-12063.
133. ETT 2003 m. lapkričio 27 d. sprendimas byloje C-66/03, *Commission v French Republic* // ECR 2003, p. I-144439.
134. ETT 2004 m. liepos 13 d. sprendimas byloje C-82/03, *Commission v Italian Republic* // ECR 2004, p. I-6635.
135. ETT 2004 m. liepos 15 d. sprendimas byloje C-349/01, *Betriebsrat der Firma ADS Anker GmbH v ADS Anker GmbH* // ECR 2004, p. I-6803.
136. ETT 2004 m. rugsėjo 14 d. sprendimas byloje C-168/03, *Commission v Kingdom of Spain* // ECR 2004, p. I-8227.
137. ETT 2005 m. vasario 1 d. sprendimas byloje C-203/03, *Europos Bendrijų Komisija v. Austrijos Respublika* // ECR 2005, p. I-00935.
138. ETT 2005 m. balandžio 12 d. sprendimas byloje C-265/03, *Igor Simutenkov v. Ministerio de Educación y Cultura, Real Federación Española de Fútbol* // ECR 2005, p. I-0000.
139. ETT 1979 m. spalio 4 d. išvada // ECR 1979, p. I-2871.
140. ETT 1993 m. kovo 19 d. išvada // ECR 1993, p. I-1061.
141. ETT 1996 m. kovo 28 d. išvada // ECR 1996, p. I-1759.

b) PIT sprendimai

1. PIT 1998 m. birželio 17 d. sprendimas byloje T-135/96, *UEAPME v. Council* // ECR 1998, p. II-2335.
2. PIT 2001 m. kovo 6 d. sprendimas byloje T-192/99, *Roderick Dunnett et al. v. European Investment Bank* // ECR 2001, p. II-813.
3. PIT 2002 m. sausio 30 d. sprendimas byloje T-54/99, *Max. mobil Telecommunication Service v Commission* // ECR 2002, p. II-313.
4. PIT 2002 m. balandžio 18 d. sprendimas byloje T-238/00, *International and European Public Services Organisation (IPSO) and Union of Staff of the European Central Bank (USE) v European Central Bank* // ECR 2002, p. II-2237.

c) ETT Generalinių advokatų išvados

1. Generalinio advokato *Jacobs* 1999 m. sausio 28 d. išvada byloje C-67/96, *Albany International BV v. Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie* // ECR 1999, p. I-5751.
2. Generalinio advokato *Tizzano* 2001 m. vasario 8 d. išvada byloje C-173/99, *The Queen v Secretary of State for Trade and Industry, ex parte Broadcasting, Entertainment, Cinematographic and Theatre Union (BECTU)* // ECR 2001, p. I-4881.
3. Generalinio advokato *Mischo* išvada 2001 m. vasario 22 d. byloje C-122/99, *D und Kingdom of Sweden v. Council of the European Union* // ECR 2001, p. I-4319.
4. Generalinio advokato *Jacobs* 2001 m. kovo 22 d. išvada byloje C-270/99, *Z v. European Parliament* // ECR 2001, p. I-9197.
5. Generalinio advokato *Stix-Hackl* 2001 m. gegužės 31 d. išvada byloje C-49/00, *Commission v. Italy* // ECR 2001, p. I-8575.
6. Generalinio advokato *Léger* 2001 m. liepos 10 d. išvada byloje C-353/99, *Council of the European Union v. Hautala* // ECR 2001, p. I-9565.

d) Europos žmogaus teisių teismo sprendimai

1. Reports of Judgments and Decisions. *Matthews prieš Jungtinę Karalystę*. Application Nr. 24833/94, 1999-I.
2. European Court's of Human Rights reports. *Young, James and Webster v. United Kingdom*, Series B. No. 39.
3. European Court's of Human Rights reports. *National Union of Belgian Police v. Belgium*, 1975 m. spalio 27 d., Series A. No. 19.

4. European Court's of Human Rights reports. *Swedish Engine Drivers' Union v. Sweden*, 1976 m. vasario 6 d., Series A. No. 20.

e) Užsienio valstybių teismų sprendimai

1. 1974 m. gegužės 29 d. Vokietijos Federacinio Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Solange I*.
2. 1986 m. spalio 22 d. Vokietijos Federacinio Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Solange II*.
3. 1989 m. gegužės 12 d. Vokietijos Federacinio Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Wenn nicht*.
4. 1993 m. spalio 12 d. Vokietijos Federacinio Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Maastrichto*.
5. 1973 m. Italijos Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Frontini*.
6. 1984 m. Italijos Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Granital*.
7. 1989 m. Italijos Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Fragd*.
8. 1991 m. Ispanijos Konstitucinio teismo sprendimas byloje *Asepesco*.

SANTRAUKA

Europos Bendrija buvo įsteigta grynai ekonominiais tikslais, siekiant sukurti bendrą rinką. Tad Europos Bendrijos įsteigimo metu bet kokios socialinės garantijos buvo teikiamos vien tik konkurencijos išsaugojimo tikslais, bet ne kaip socialinės Bendrijos politikos pasekmė. Todėl nenuostabu, kad net ir dabartiniu metu pačioje Europos Bendrijos steigimo sutartyje mes galime rasti nedaug nuostatų, įtvirtinančių darbo teises, kurias privalo gerbti Bendrijos institucijos ir valstybės narės, vykdydamos savo funkcijas. Būtent Europos Bendrijų teisingumo teismo aktyvios veiklos dėka Bendrija pamažu tapo organizacija, garantuojančia ir gerbiančia darbo teises. Jau 1969 m. Teismas savo jurisprudencijoje pareiškė, kad pagrindinės žmogaus teisės sudaro bendrąjį Bendrijos teisės principą, kurio apsaugą užtikrina Teismas.

Ilgainiui Teismas pripažino ir kai kurias darbo teises pagrindinėmis žmogaus teisėmis. Tačiau Europos Bendrijų teisingumo teismas neapsiribojo vien atskirų darbo teisių pripažinimu. Teismas pradėjo aiškinti ir detalizuoti atskiras darbo teises. Tai ypač pasakytina apie vienodo darbo užmokesčio už vienodą darbą arba vienodos vertės darbą principą, migruojančių darbuotojų socialines ir darbo garantijas, asociacijų laisvę bei įsidarbinimo ir darbo vietos pasirinkimo laisvę.

Tokiu būdu šio darbo tikslas yra pateikti gausią ir labai reikšmingą Europos Bendrijų teisingumo teismo praktiką atskirų darbo teisių pripažinimo ir įtvirtinimo Bendrijos mastu srityje. Teismas ne tik padarė didžiulę įtaką valstybių narių socialinei politikai, savo praktikoje įtvirtindamas ir išskeldamas atitinkamas darbo teises iki pagrindinių teisių lygmens bei išaiškindamas jų turinį, bet ir suvaidino svarbų vaidmenį kuriant Bendrijos darbo teisių katalogą.

Šiame darbe taipogi siekiama parodyti, kad Europos Bendrijų teisingumo teismas jau seniai pripažino daugelį darbo teisių, kurios garantuojamos tarptautinėse „socialinėse“ konvencijose ir Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijoje. Tačiau negalima nuvertinti ir Chartijos vaidmens, kuri padarė daugumą Bendrijos lygmenyje pripažintų darbo teisių aiškesnėmis, patikslindama jų sampratą. Visa tai, savo ruožtu, turėjo įtakos Europos Sąjungos institucijoms ir valstybėms narėms užtikrinant tinkamą šių teisių apsaugą. Chartija suteikia galimybes Europos Bendrijų teisingumo teismui toliau vykdyti savo aktyvią veiklą socialinių teisių gynimo srityje. Tokia aktyvi Teismo veikla ir ypatingas vaidmuo įtvirtinant darbo teises dar kartą patvirtino Europos Sąjungos vertybių skalę, kurioje vieną iš pagrindinių vietų užima pagarba žmogaus teisėms ir laisvėms, įskaitant, be abejo, ir darbo teises.

The Role of the European Court of Justice in Determination of Labour Rights

SUMMARY

The European Community was, and still is, to a large extent, concerned with the economic aim of creating a common market. At the time of the establishment of the Community, any social benefit was merely an advantageous consequence of the desire to avoid distortions of competition. Therefore it is not surprising that the Treaty of the European Community itself hardly contains any genuine fundamental labour right which the Community institutions and Member States should respect when exercising their powers. The fact that the Community has gradually transformed itself into an organization that has labour rights high on its agenda is for a major part due to the proactive stance of the Court of Justice. Ever since 1969 it has been clear from the Courts' case-law that fundamental human rights in general are part of the general principles of Community law and protected by the Court.

The Court has also recognized certain labour rights as fundamental human rights. In certain cases the Court of Justice went further than merely recognizing fundamental labour rights as a "touchstone". Sometimes the Court engages in the creation of detailed actively enforceable labour rights. The Court has often provided detailed guidelines for a genuine enforcement of certain labour rights. I recall, for instance, the principle of equal pay for equal work and work of equal value, the rights to a wide range of social benefits for migrant workers, the freedom of associations and the freedom to choose an occupation and the right to engage in work.

Thus the aim of the research work is to give a topical and exemplary overview of the labour rights that the European Court of Justice has determined and introduced into the Community legal order. Apart from fostering labour rights through the impact of Community law on the Member States' social policies, the Court of Justice has also played a major role in the actual creation of European labour rights.

This research work is also intended to show that most of the labour rights and freedoms guaranteed in the International conventions of social rights and the Charter of Fundamental rights of the European Union have already been recognized by the Court of Justice. However, the Charter of Fundamental rights of the European Union has made a number of labour rights more visible. In doing so, it will undoubtedly contribute to the invocability of those rights by the subjects of the European Union legal order. The Charter allows the Court of Justice to continue to play the socially activist role it has often played throughout the past years. Such a proactive role of the Court in determination of labour rights has once again reaffirmed that respect to human rights, including labour rights, is of an exceptional importance in the European Union scale of values.